

LUND UNIVERSITY

Kungar, sex och skandaler

En studie av skvaller och journalistik

Jönsson, Lars-Eric; Hammarlin, Mia-Marie

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Jönsson, L.-E., & Hammarlin, M.-M. (2023). *Kungar, sex och skandaler: En studie av skvaller och journalistik*. Makadam förlag.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KUNGAR, SEX OCH SKANDALER

Kungar, sex och skandaler

En studie av skvaller och journalistik

MIA-MARIE HAMMARLIN
& LARS-ERIC JÖNSSON

MAKADAM

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

Utgiven med stöd från

Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur

Per Anders och Maibrit Westrins stiftelse

Ridderstads stiftelse

Kungar, sex och skandaler: En studie av skvaller och journalistik

© 2023 Mia-Marie Hammarlin & Lars-Eric Jönsson

Omslag Lars Hammarlin

Tryck Bulls Graphics, Halmstad 2023

ISBN 978-91-7061-897-0 (pdf)

INNEHÅLL

INLEDNING	11
Fallberättelserna	14
Källorna och metoderna	16
Källkritiska reflexioner	19
Tidigare forskning	22
Centrala ord	27
<i>Skvaller och rykten</i>	27
<i>Skandal</i>	30
Teoretiska begrepp	31
Kulturanalytisk metod	34
Bokens uppläggning	37
PROLOG	38
FALLBERÄTTELSE 1	45
Oscar II:s älskarinnor: skvaller och skandaler under det sena 1800-talet	
Skandaljournalisten Olof Roth	47
<i>Breflådan</i> : en plats för skvaller	51
Skvallret, staden och det journalistiska arbetet	57

Porträtten och det kungliga skvallret	68
Marie Friberg	69
Ellen Hartman	77
Det politiska skvallret	90
Avslutning	97
FALLBERÄTTELSE 2	100
Haijbyaffären: ett queert intermezzo i folkhemmet	
En affär bland affärer	104
De små detaljernas skandal	106
Nyckelromanen	113
”Haijbyskitet”	117
Författaren, tecknaren och kuplettmakaren	123
Efterspelet	129
FALLBERÄTTELSE 3	135
Kungen och kaffeflickorna: berättelsen om en motvillig monark på 2010-talet	
Cirkulationen av skvaller och rykten	139
En talande tystnad	144
Det elitkritiska Flashback	148
”Vi vänder blad”	152
Camilla Henemark	162
Internets betydelse för skvallret	168

Stackars kungen!	172
Gestaltningsstörningar	180
Avslutning och efterspel	186
DET SOM OROAR OCH ROAR	191
Journalistiken och skvallret	191
Skvallrets politik	195
Det kreativt vaga	196
Staden och publiken	197
Sedlighetens förändringar	198
Tre kvinnor och en man	200
EFTERORD	203
KÄLLOR	205
PERSONREGISTER	219
BILDKÄLLOR	223

”För att lära känna mänskligheten, måste man kunna skvallra och lyssna till skvaller.”

Horace Engdahl, *Cigaretten efteråt* (2012)

INLEDNING

På 2000-talet, under den carlgustavianska eran, gick det rykten om att kungen ägnade sig åt utomäktenskapliga sexuella aktiviteter. Han påstods bevista fester där hans vänner deltog tillsammans med inhyrda, eventuellt prostituerade kvinnor. Han sadades besöka nöjesetablissemang där delar av den kvinnliga personalen tog av sig kläderna inför gästerna.

En bok om saken publicerades 2010 och ledde till intensiv nyhetsrapportering som handlade om bokens innehåll, dess sanningsanspråk och författarnas metoder. Många människor var intresserade av att ta del av historien. Boken – *Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken* – trycktes i flera upplagor och översattes dessutom till tyska och estniska. Den recenserades, citerades och kommenterades i alla större dags- och kvällstidningar, liksom i tv och radio. Journalister följde upp påståenden, grävde vidare. Huvudpersoner intervjuades. Till och med kungen själv kände sig 2011 manad att göra tillrättalägganden i en tv-sänd intervju som fick stor spridning och gav upphov till långlivad satirisk humor.

Det finns mycket att säga om denna skandal. Här, inledningsvis, vill vi framförallt peka på en blandning av aktörer på olika platser som samspelade med varandra för att driva affären framåt. Vi kan notera att många medier var inblandade, inte endast traditionella ny-

hetsmedier utan också sociala medier och öppna forum på internet. Till detta kommer dessutom kulturella uttryck i bild och ljud.

Syftet med vår undersökning är att beskriva, analysera och klarlägga samspelet och cirkulationen mellan skvaller, journalistik och medier vid produktionen av medieskandaler, där ovan beskrivna skandal utgör ett av våra fall. Vi ser undersökningen som ett bidrag till kunskapen om medierade skandalers kulturhistoria och relationen mellan traditionell journalistik, skvaller och ryktesspridning, det sistnämnda även beskrivet som ”vårt äldsta nyhetsmedium”.¹ Vi menar att uppmärksammandet av skvaller vidgar förståelsen av journalistikens historia och metodiska grundvalar på ett sätt som sällan kommer till uttryck i handböcker för journalistik eller i medie- och kommunikationsvetenskaplig forskning. Vi ställer följande frågor:

- Hur cirkulerade och samverkade skvaller och rykten med traditionell journalistik och i förekommande fall digitala forum i samband med våra tre skandaler?
- Vilka medier var involverade?
- Hur kan relationen mellan journalistiken och publiken beskrivas och förstås?

Våra tre fallberättelser handlar alltså om problematisk kunglig sexualitet. Det empiriska innehållet i dessa skandaler leder oss inte bara till journalistikens villkor och metoder utan också till politiska och kulturella föreställningar om monarkin, sexualitet och genus. Ytterligare ett syfte med studien är att ge ett bidrag till förståelsen av sådana föreställningar såsom de kommer till uttryck i olika medier.

En utgångspunkt för studien är att journalistiken samspekar med sin publik. I de skandaler vi studerat bidrar publiken till att skapa såväl själva journalistiken – i vid, folkloristisk mening – som upp-

---

1. Jean-Noël Kapferer, *Rykten: Världens äldsta nyhetsmedium* (Stockholm: Norstedts, 1988), 10.

levelsen av att dess innehåll är meningsfullt. För att falla kommunikationsforskaren John Hartley i talet menar vi att idén om passiva mediekonsumenter är just det, bara en idé inom mycken medieforskning om att medierna har den makt som publiken i själva verket besitter och utövar.²

Det är framförallt dags- och kvällspress, radio och tv, andra massproducerade trycksaker som exempelvis skillingtryck, kupletter och skönlitteratur samt så kallade skvallertrådar på internet som intresserat oss. Undersökningen omfattar tre kungliga skandaler med inslag av otillåten sexualitet, kopplade till de tre åren 2010, 1950 och 1890. Varför är då dessa skandaler särskilt väl lämpade för våra ändamål?

Skandaler, journalistik och skvaller kan förstås handla om annat än otillåtna sexuella aktiviteter och personer i kungafamiljen. Man skulle kunna tänka sig skandaler med andra kända offentliga personer, som politiker, idrottare eller kulturprofiler. Man skulle också kunna tänka sig skandaler som handlar om missbruk av offentliga medel, korruption och annat olagligt eller bedrägligt beteende.

Vi har valt skandaler med kungligt inslag av följande anledningar: det kungliga ämbetet är välkänt för de flesta och kräver ingen särskild introduktion, det är också både öppet offentligt och slutet privat. Kungen framträder öppet i sin offentliga roll men kan som privatperson stänga dörren om sig. Denna rörelse mellan det offentliga och det privata bildar i sig en god jordmån för rykten och skvaller kretsande kring skillnader och likheter mellan kungens offentliga respektive privata persona. Över tid är det dessutom uppenbart att den kungliga familjen i stigande grad har varit föremål för skvallrig journalistik.

---

2. John Hartley, *Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture* (London: Arnold, 1996), "Introduction". Medie- och kommunikationsvetenskapen har sedan 1960-talet successivt övergivit idén om den passivt mottagande publiken och parallellt med detta utvecklat teorier inom fälten *audience studies* och *fan studies* om särskilt populärkulturens aktiva, engagerade och mångfacetterade publikers som i somliga fall också agerar medskapare till bl.a. tv-serier. Se Annette Hills forskning för fördjupningar, t.ex. *Media Experiences: Engaging with Drama and Reality Television* (London: Routledge, 2018).

Beträffande de sexuella inslagen i våra tre kungliga skandaler är vår tanke att sådana inslag har goda förutsättningar att generera moraliska överväganden såväl hos traditionella nyhetsmedier och andra offentliga aktörer som hos allmänheten. Vi när också en uppfattning om att sex säljer och att kommersiella nyhetsmedier därför visar ett särskilt intresse för nyheter med sexuella inslag, inte minst om de dels kan kopplas till offentliga personer, dels kan misstänkas vara på fel sida om rådande moraliska gränser. Sådan gränsöverskridande sexualitet har dessutom ytterligare betydelser i en arvsmonarki där den kungliga avkommans biologiska släktband är av särskild vikt, betydelser som förstas skiftar beroende på vilken plats och funktion monarkin har i samhällets styrelseform. Den föränderliga kulturella kontexten har präglat de skandaler som omgivit kungahuset. Samma sak kan sägas om journalistiken: den är i ständig förändring med avseende på lagar, arbetssätt, teknologier och tolkning av uppdraget.

Fallberättelserna

Vi utgår alltså från tre fallberättelser om skandaler med sexuella förtecken och med högre eller lägre grad av kunglig närvaro, det vill säga en cocktail som borgar för skvaller, ryktesspridning och massmedial uppmärksamhet. Fallen spänner över drygt 100 år. Poängen med att arbeta över tid är framförallt att det möjliggör kontrastering. Genom att lägga våra fall vid sidan av varandra och jämföra dem kan vi förvänta oss att skillnader och likheter ska framträda. Företeelser som är svåra att skönja i ett synkront perspektiv kommer lättare i dagen i ett diakront. Även om varje fallberättelse är knuten till en specifik period är det vår övertygelse att den har betydelser som sträcker sig längre än så. Förutom att fallen fungerar som kontrastvätskor till varandra är vår hypotes att det förflutna också görs verksamt i nuet, oavsett om detta nu är det sena 1800-talet eller vår egen samtid.

Vårt första fall utgår från veckotidningen *Breflådan/Gamla Breflådan* som gavs ut i Stockholm åren kring 1890. Redaktör var journa-

listen Olof Roth, som bland annat såg som sin uppgift att avslöja samhällseliternas dekadens, kriminalitet och allmänna omoral. Roth var en modern journalist som inte endast satt vid skrivbordet utan också hade gatan och andra offentliga miljöer som sin arbetsplats. Tidningens utgivningsår sammanföll med två stora skandaler som hade mycket kända skådespelerskor – Marie Friberg och Ellen Hartman – i fokus. Båda dessa kvinnor omgavs av rykten om att vara älskarinnor till kung Oscar II, vilket gav skandalerna politiska dimensioner och därmed extra energi i form av skvaller såväl ute bland folk som i dags- och veckopressen och andra massmedier. Syftet med denna delstudie är att analysera och klarlägga hur en medieskandal producerades i det sena 1800-talets Sverige och hur det skandaljournalistiska arbetet bedrevs, samverkade och konvergerade med andra medier.

Den andra fallberättelsen är den välkända Haijbyaffären som 1952 utvecklades till en medierad skandal nästan 20 år efter att Kurt Haijbys påstådda sexuella relation med Gustaf V skulle ha inletts. Skandalen hade flera lager. Den kungliga inblandningen var ett. Den homosexuella relationen var ett annat. Ett tredje lager bestod i påstådda myndighetsövergrepp. Tillsammans med överståthållarämbetet i Stockholm beskyldes hovet i pressen för att ha försökt tysta en person som påstod sig ha haft homosexuellt umgänge med kungen. Haijby dömdes 1952 till straffarbete för utpressningsbrott. Trots att årtionden har passerat är detta en berättelse som fortfarande genererar skvaller och spekulationer.³ Utöver att beskriva och analysera hur olika medier samverkade i produktionen av skandalen har vi velat följa denna skandal över tid och visa hur den (re)producerades och förändrades under de följande decennierna.

Den tredje berättelsen, som vi kallar Kungen och kaffeflickorna, är konkret kopplad till reportageboken *Carl XVI Gustaf: Den motvillige*

---

3. Ett exempel på det till synes ousinliga intresset för affären är Sveriges Televisions påkostade dramaserie "En kunglig affär: Berättelsen om Kurt Haijby" från 2021.

monarken från 2010.⁴ Boken genererade redan dagarna före publicering en skandal som handlade om kung Carl XVI Gustaf, hans påstådda kvinnoaffärer, kontakter med kriminella och allmänna omoral. Även själva boken omnämndes som en skandalbok. De anonyma uppgifterna i den avfärdades av somliga kritiker som elakt skvaller. I journalistkåren var hållningen kluven. Om uppgifterna i boken var sanna var de mycket komprometterande för kungen. Om de inte var det hade han utsatts för illvillig ryktesspridning. För många journalister stod det klart att bokens författare hade samlat och publicerat skvaller som cirkulerat under många år men inte riktigt nått den bredare offentligheten. Syftet med denna tredje och sista delstudie är att med särskilt avseende på digitalt prat blottlägga och analysera den engagerade publikens samspel med etablerad journalistik och vilken roll skvaller spelar i detta.

Tillsammans bildar dessa tre fall en undersökning som i sin helhet har som syfte att beskriva och förklara hur journalistik, skvaller och andra medier samverkar i medieskandaler.

Källorna och metoderna

I det här avsnittet redogör vi kort för vår materialbas. För en fullständig redovisning hänvisas till referenslistan. Därtill presenteras källorna löpande i respektive fallberättelse.

När vi inledde vår undersökning hade vi klart för oss att den skulle bygga på dags-, kvälls- och veckopress. Därför är tidningsmaterialet hämtat ur allt från den lilla, i sin samtid ökända och kortlivade veckotidningen *Breflådan/Gamla Breflådan* till inflytelserika organ som *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Expressen* och *Aftonbladet*. Våra val av källor bygger dels på vilka tidningar som var särskilt aktiva och drivande i våra tre fall, dels på tidningarnas allmänna betydelse.

---

4. Thomas Sjöberg, Deanne Rauscher & Tove Meyer, *Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken* (Stockholm: Lind & Co, 2010).

se, storlek och genomslag. En del källor ingick överhuvudtaget inte i undersökningens initiala skede, men i en frågestyrd studie leder inte sällan forskningsaktiviteterna åt nya, oförutsägbara håll. Veckotidningen *Breflådan/Gamla Breflådan* är ett exempel. Den tillhör den mer okända delen av den så kallade boulevardpressen, det vill säga franskinspirerade, aktualitetsorienterade veckotidningar som stundtals kategoriserats som skandalösa.⁵ *Breflådan/Gamla Breflådan* dök upp i undersökningens marginaler och pockade på uppmärksamhet. Förutom att tidningen hamnat i skymundan ur ett presshistoriskt perspektiv, vilket vi såg som en fördel, var den intressant för oss tack vare sina intensiva och fräcka texter om det stockholmska offentliga livet i det sena 1800-talet. Efter upptäckten kom den att bli en av våra huvudkällor. Från denna tidning och dess tryckeri, Nya boktryckeriet, leddes vi vidare till såväl skillingtryck som romaner och noveller av det lättare slaget som hade en koppling till journalistiken, ryktena och skvallret om de skådespelerskor som är i centrum för vår första fallberättelse. Den bygger liksom kapitlet om Haijbyaffären även på skönlitterära framställningar, självbiografier och dagböcker.

Somliga av tidningarna analyseras mer systematiskt än andra, vilket huvudsakligen har att göra med skandalernas olika uttryck i medierna. Den nutida skandalen ägde rum inför öppen ridå, medan de båda andra var såväl offentliga som dolda. Det innebär att startpunkten, och delvis även slutet, är tydligare i Kungen och kaffeflickorna än i de två föregående skandalerna. Vi följer ingen särskild journalistisk genre eftersom det hade blivit begränsande i förhållande till vårt syfte. Således ingår både opinions- och nyhetsmaterial, en distinktion som för övrigt blir svårare att göra ju längre bakåt i tiden vi går. Tidningskällorna pekar i sin tur mot nya källor, såsom public servicekanalerna, Tidningarnas Telegrambyrå, olika tidskrifter och podcasts.

En (i visst avseende alltför) riklig källa till allmänhetens skval-

---

5. För en utförlig beskrivning av genren, se Erik Edoff, *Storstadens dagbok: Boulevardpressen och mediasystemet i det sena 1800-talets Stockholm* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2016), 11–19.

ler och uppfattningar om våra tre skandaler, i synnerhet den senaste, har varit en så kallad skvallertråd på det öppna, digitala forumet Flashback. Det har varit en utmaning att undersöka denna täta tråd systematiskt och vi har därför dels tagit hjälp av analysprogrammet NVivo, dels begränsat vår undersökning till en särskilt intensiv vecka under Kungen och kaffeflickorna-skandalen. För att söka svar på våra frågor om publikens nutida förhållningssätt till skvaller om kungahuset och mediernas roll i detta skvaller har vi också använt oss av så kallade frågelistor. De består av öppna, tematiska frågor som sänds ut till på förhand kända meddelare som i sina svar har ganska stor frihet att fördjupa sig i de delar av listan de är mest intresserade av och svara på ett sätt som passar dem själva.⁶ I vårt projekt bad vi 2016 Folklivsarkivet vid Lunds universitet att skicka ut en lista (LUF 246) med frågor om just föreställningar och uppfattningar om kungahuset och det skvaller som omger det. Vi fick in totalt 58 svar som undersöks i den tredje fallberättelsen. Källkritiskt är frågelistan inte okomplicerad. Meddelarnas medelålder är hög och de flesta är bosatta i södra Sverige. Svaren kan ur ett generaliserings- och representationsperspektiv anses problematiska. Styrkan ligger i att de är individnära och förmedlar personliga erfarenheter och ståndpunkter, egenskaper som är uppenbara tillgångar om de ställs i relation till samhällsförändringar och kompletteras av andra typer av källor.

Journalistikens dialog med publiken studeras även på mer indirekta sätt. Utifrån ett folkloristiskt perspektiv kan exempelvis skillingtryck betraktas både som professionellt producerad journalistik – eftersom de trycktes vid tidningstryckerier och distribuerades av publicister – och som, genom själva sången, folkligt spridd journalistik. Skönlitteratur och memoarer har en liknande relation till journalistiken. De berättelser och minnen som ingår i studien kommenterar journalistiken men bidrar också till den. Som exempel kan nämnas en

---

6. Charlotte Hagström & Carina Sjöholm, ”Nya frågor till gamla svar”, i Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok* (Lund: Lunds universitet Studies in Arts and Cultural Sciences, 2017), 138.

roman av pseudonymen *L. von H...* som under titeln *Konst och kärlek: En nutidshistoria ur Stockholms artist och "högre värld"* (1891) kommenterade och bidrog till skvallret och ryktesspridningen om Hartmanskandalen. Ett annat exempel är de böcker som Kurt Haijby själv skrev och som både förmedlade hans bild av och gav nytt bränsle till den affär som bar hans namn. Och vi har redan konstaterat att det var publiceringen av reportageboken om den motvillige monarken som blev startskottet för skandalen om Carl XVI Gustaf.

För att ge en sammanfattande beskrivning av undersökningens materialbas rör det sig alltså om flera källkategorier som har identifierats utifrån de krav som studiens frågor har ställt men också hittats under resans gång när en källa överraskande har lett vidare till en annan, som varit för oss tidigare okänd. Inom etnologin talar vi ibland om ett bricolage av källor.

Källkritiska reflexioner

Målet med vår undersökning är inte att presentera hur händelserna "egentligen" förlöpte i de skandaler vi analyserar; det är det redan tillräckligt många som har gjort, med varierande resultat. Vi vill istället åskådliggöra hur skvaller och rykten bildade grundläggande byggstenar i komplexa publika och mediala processer som formade och drev på dessa skandaler. Därför har vi sökt oss till källor som i flera avseenden är både tvivelaktiga och tendentiösa. Men "även om primära källor kan vara inexakta, förvirrade, baserade på hörsägen eller avsiktligt vilseledande [...] så kan de med hjälp av teoretiska perspektiv, kontrastiva talarpositioner och kontextualisering vara en ovärderlig källa till meningsskapande processer i det förflutna", skriver etnologen Fredrik Nilsson.⁷ Detta är en källkritisk hållning som vi ställer oss bakom.

---

7. Fredrik Nilsson, "Snedvridningar: kulturanalytiska ledtrådar", i Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok* (Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, 2017), 71.

I den bästa av världar skulle vi kunna sortera våra källor i två kategorier: skvaller och rykten å ena sidan, vetenskapligt baserad litteratur å den andra. Den ena kategorin skulle utgöra vårt forskningsmaterial, den andra skulle ge oss vetenskapligt stöd och en uppsättning belagda påståenden om händelseförloppen i våra skandaler. Så är emellertid inte fallet. Även i den vetenskapliga litteraturen finns tveksamheter och oklara påståenden som inte beläggs, utan snarare tycks tradera allmänt vedertagna sanningar. Bristen på referenser har vi tolkat som att det inte finns något fast att referera till och att vi, med visst fog, kan förstå utsagan som spår av rykten och skvaller.

Inslag i Haijbyaffärens litteratur är särskilt intressanta och besvärliga. Litteraturen spänner över Kurt Haijby's egen roman *Patrik Kajson går igen* till undersökningar med vetenskapliga ambitioner som Dan Korn's bok *Kejne: Verkligheten bakom 1950-talets rättsröteaffärer*.⁸ *Patrik Kajson går igen* kan vid sidan av Haijby's andra bok, *Ett lysande följe*, betraktas som ett slags ögonvittnesskildring.⁹ Samtidigt är de båda uppenbara partsinlagor vars sanningshalt bör ifrågasättas. Tyngdpunkten i Korn's bok ligger på Kejneaffären, men även den besläktade Haijbyaffären beskrivs. Korn erbjuder troligen den mest ambitiösa genomlysningen av dessa två skandaler som finns att tillgå, och han hävdar också att han sitter inne med sanningen om relationen mellan kungen och Haijby. Han berättar bland annat om det allmänt spridda ryktet att en avkörning vid Kungens kurva, sydväst om Stockholm, orsakades av att kungen tafsade på chauffören. Han återberättar också historien om fotografen Arne Ingers som kungen skulle ha blivit närstående mot under en älgjakt:¹⁰ ”kungen [lär] ha knäppt upp den unge

---

8. Kurt Haijby, *Patrik Kajson går igen* (Stockholm: Modern tid, 1947/1979); Dan Korn, *Kejne: Verkligheten bakom 1950-talets rättsröteaffärer* (Stockholm: Carlsson, 2013). Se också Fredrik Silverstolpe, Greger Eman, Dodo Parikas, Jens Rydström & Göran Söderström, *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860–1960*. Stockholm: Stockholmia förlag, 1999).

9. Kurt Haijby, *Ett lysande följe* (Stockholm: Modern tid, 1951).

10. Korn, 56.

mannens gylf och velat att han skulle göra samma sak med kungen och att de skulle onanera åt varandra”.¹¹

Korn menar att historierna om kungens homosexualitet inte gick att ”belägga innan Haijbyaffären blev offentlig”: tidigare beskrivningar bär ”tydligt vandringsägns drag”.¹² Han skriver vidare att det vid den tid då händelserna ska ha ägt rum saknades bevis för kungens intresse för det egna könet men hänvisar samtidigt till kusken och chauffören Carl Stensons bok *Livkusens berättelse* där ”kungens homosexuella intressen beskrivs i tämligen beslöjade ordalag, men inte värre än att man kan förstå vad det var frågan om”.¹³

För våra syften erbjuder sådana och liknande påståenden både möjligheter och besvär: ”men inte värre än att man kan förstå vad det var frågan om”. Om vi skulle läsa ett sådant påstående med föresatsen att ta reda på hur det egentligen låg till med kungens sexuella preferenser skulle vi hamna i källkritiska bekymmer. Att hänvisa till för givet tagna allmänna uppfattningar skulle i sammanhanget kunna tolkas som ett försök att dölja osäkerheten i det som påstås. Utan att mena att Dan Korn's bok bygger på skvaller och rykten, det vore djupt orättvist, vill vi ändå här peka på problematiken i litteraturen och i våra källor.

Vissa källor ger, enligt vår bedömning, tämligen okomplicerad information som ramar in våra skandaler. I stora delar är Dan Korn's bok ett bra exempel på en sådan källa. Den ger oss en hel del nödvändiga basuppgifter om Haijbyaffären. Även dags-, kvälls- och veckopress har kunnat användas i sådana syften. Samtidigt bygger dessa källor, i högre och lägre grad, på rykten, allmänt spridda uppfattningar och inte minst skvaller. Det vill säga, de är också en del av vårt forskningsmaterial. Detta kan förefalla komplicerat och grumligt men motiveras av att en källas potential, trovärdighet och användbarhet aldrig kan

---

11. Ibid., 57.

12. Ibid.

13. Carl Stenson, *Livkusens berättelse* (Stockholm: Bonniers, 1977); Korn, 59.

bedömas enbart utifrån källan i sig, utan alltid måste värderas i relation till vilken fråga vi ställer till den.¹⁴

Tidigare forskning

I det följande går vi igenom en del av den forskning som redan finns om skandaler, skvaller, politik och medier och som är en resonansbotten till vår egen studie. Redogörelsen ger ingen fullständig bild, men tillsammans med de studier vi löpande går i dialog med ringar den in de kunskapsfält som vi vill bidra till.¹⁵

Robert Darntons undersökningar av skvaller, litteratur och politik i 1700-talets Frankrike har fungerat som en inspirationskälla till våra studier. Någon vill säkert påpeka att 1700-talets Frankrike och Paris inte är det samma som det sena 1800-talets Stockholm eller tidiga 2000-talets Sverige. Och så är det givetvis. Men Darntons undersökningar visar i synnerhet på kopplingar mellan olika medier. Information, skvaller och rykten fann sina vägar via det talade, sjungna och tryckta ordet. Inte minst hans jakt på muntlighet i historiska textbaserade källor är intressant för vår studie, oavsett i vilket århundrade och på vilken plats vi befinner oss. *Poetry and the Police* handlar om Paris under den senare delen av 1700-talet. Darnton uppmärksammar bland annat hur nedskrivna poem och sånger modifierades av skribenter. Han finner kommentarer om hur nedtecknaren har hört en sång och återger den från minnet.¹⁶ Mindre justeringar skapar versioner av samma sång eller poem, som en visklek. Darnton tar dessa förändringar som ett slags intäkt för muntlig kommunikation.¹⁷ I

---

14. Nilsson, 59ff.

15. För att inte tynga framställningen i onödan väljer vi alltså här att inte samlat behandla den forskning som tangerar våra tre fallberättelser. Den refererar vi istället till löpande.

16. Robert Darnton, *Poetry and the Police: Communication Networks in 18th-Century Paris* (Cambridge, MA.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2010), 75. (Hädanefter 2010a.)

17. Ibid., 76–77.

sångerna finner han också en muntlig tradition som dessutom är noterad (i hans studie ingick en inspelning av noterade sånger som kan avlyssnas på nätet¹⁸).

Samspelet mellan skvaller, journalistik, litteratur, andra medier och politik har undersökts av många kultur- och mediehistoriker.¹⁹ En gemensam nämnare för dessa undersökningar är att de omfattar flera olika former av populärkulturella uttryck. I sin studie *The History of Street Literature* från 1973 vidgade mångsysslaren och medievetaren Leslie Shepard perspektiven på ”den låga” gatulitteraturens kulturella och politiska kraft (se också Darnton 1996). Vid sidan om gatulitteratur och skvallerpress vill vi gärna framhålla skillingtrycket, som av flera forskare lokaliserats till ett utrymme mellan det sjungna ordet och dagspressen. Historikern Hanna Enefalk diskuterar till exempel om skillingtrycken verkligen kan betraktas som en ”folkets röst”. Hon pekar bland annat på möjligheten att publiken påverkade innehållet i texterna och att producenterna anpassade sig efter köparnas smak.²⁰ Litteraturvetaren Karin Strand menar att skillingtrycken står i tät förbindelse med såväl muntliga källor som bland annat dagstidningar, dikt- och sångsamlingar, populära teaterföreställningar och litteratur.²¹

Det är uppenbart att cirkulationen av skvaller, rykten, journalistik och fiktion har och hade konkreta rumsliga aspekter. Kultur- och

---

18. <https://www.hup.harvard.edu/features/poetry-and-the-police/>, hämtad 1 december 2022.

19. Se t.ex. Simon Burrows, *A King's Ransom: The Life of Charles Théveneau de Morande, Blackmailer, Scandalmonger and Master-Spy* (London: Continuum, 2010), Ian Biddle & Kirsten Gibson (red.), *Cultural Histories of Noise, Sound and Listening in Europe 1300–1918* (London: Routledge, 2017), Judith Surkis, ”Of Scandals and Supplements: Relating Intellectual and Cultural History”, i Darrin McMahon & Samuel Moyn (red.), *Rethinking Modern European Intellectual History* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

20. Hanna Enefalk, *Skillingtryck: Historien om 1800-talets försvunna massmedium* (Uppsala: Uppsala universitet, 2013), 111.

21. Karin Strand, *Brott, tiggeri och brännvinsens fördärv: Studier i socialt orienterade visor i skillingtryck* (Stockholm: Gidlunds, 2016), 16.

litteraturhistorikern Pat Rogers visade tidigt den fysiska gatans betydelse för 1700-talets litteratur och journalistik.²² I 1700-talets och det tidiga 1800-talets London var Grub Street ett centrum och en förutsättning för en litterär och journalistisk subkultur som framförallt representerades av begreppet *hack writer*, det vill säga författare till lågt ansedd litteratur och journalistik.²³

De svenska mediehistoriska undersökningarna har bland annat givit oss en kontext till den moderna journalistikens framväxt i Sverige under sent 1800-tal, liksom en bild av hur journalistik samspelade med andra medier. Mediehistorikerna Jonas Harvard och Patrik Lundell använder begreppet mediesystem för att kartlägga empiriskt iakttagbara utbyten, hierarkier, cirkulationer och andra samband mellan medier, i vid bemärkelse.²⁴ Begreppet har analytiska anspråk på att kunna besvara vissa typer av frågor. Den fråga vi främst intresserat oss för är hur innehåll migrerat och översatts mellan olika medier.²⁵ Kulturhistorikerna Asa Briggs och Peter Burke visar på liknande sätt hur olika kommunikativa infrastrukturer samverkat och uppmärksammar bland annat att järnvägar, fartygstrafik, cyklar, bilar och flygplan varit nära förbundna med telegraf, telefon och television.²⁶

Samtliga ovan nämnda undersökningar väjer för ett enkelt sändare-mottagare-förhållande mellan medier och publik. I 1700-talets Paris liksom i 2000-talets digitala miljöer är publiken aktiv. Det gäller inte bara aktiviteter som att välja information eller medier utan också delaktighet i produktionen av information. Kommunikationsforska-

---

22. Pat Rogers, *Grub Street: Studies in a Subculture* (London: Methuen & Co., 1972).

23. Se också Darnton, 2010.

24. Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediesystem* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), 15.

25. *Ibid.*, 16.

26. Asa Briggs & Peter Burke, *A Social History of Media: From Gutenberg to the Internet* (Cambridge: Polity Press, 2002), 134. Se också Jan Garnert, *Hallå! Om telefonens första tid i Sverige* (Lund: Historiska media, 2005).

ren Henry Jenkins²⁷ pekar på internets betydelse för en aktiv och högljudd ("noisy") publik. En hypotes vi drivs av är att publiken och de traditionella massmedierna interagerade – inte på samma sätt som i dag, men likväl. Samverkan mellan olika medier, text- och bildgenrer, är långt ifrån begränsad till den digitala perioden. Det är stor skillnad på publikens möjligheter att interagera med både sig själv och med de stora "sändarna" i dag jämfört med i slutet av 1800-talet. Likafullt vill vi mena att situationen är jämförbar, att det även då fanns kanaler mellan de stora (och mindre) sändarna och den publik som de vände sig till. Sådana kanaler löpte knappast bara mellan två punkter utan mellan många, som tillsammans bildade ett nätverk.

Vi är inte de första akademikerna som undersöker skandaler om just kungligheter. Vi vill nämna de tyska historikerna Martin Kohlrauschs respektive Norman Domeiers forskning om kejsar Vilhelm II och Eulenburgaffären i början av 1900-talet.²⁸ Domeier visar bland annat skvallrets och ryktesspridningens betydelse för det politiska livet och monarkins avskaffande. Skandalen kretsade i hög grad kring rådgivaren till kejsar Vilhelm II, greve Philip av Eulenburg, men hade det inte varit för det nära samröret med kungen hade skandalen sannolikt inte blivit så stor. Greven påstods av den vänsterradikala pressen ingå i en internationell homosexuell gemenskap som styrde det tyska riket. Domeier klargör hur det politiska livet vid slutet av

---

27. Henry Jenkins, *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide* (New York: New York University Press, 2008); Trevor J. Blank, *The Last Laugh: Folk Humor, Celebrity Culture and Mass-mediated Disasters in the Digital Age* (Madison: University of Wisconsin Press, 2013).

28. Norman Domeier, *The Eulenburg Affair: A Cultural History of Politics in the German Empire* (Rochester: Camden house, 2015), 14ff; Martin Kohlrausch, "Loss of Control: Kaiser Wilhelm II, Mass Media, and the National Identity of the Second German Reich", i Milinda Banerjee, Charlotte Backerra & Cathleen Sarti (red.), *Transnational Histories of the "Royal Nation"* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017), 87–107; Martin Kohlrausch, "The Workings of Royal Celebrity: Wilhelm II as Media Emperor", i Edward Berenson & Eva Giloi (red.), *Constructing Charisma: Celebrity, Fame and Power in Nineteenth-century Europe* (New York: Berghan Books, 2010), 52–66.

1800-talet utvidgades till att omfatta nya arenor och även inkludera frågor om moral och normer, utöver de traditionella politiska konflikterna.

Kohlrausch å sin sida visar hur kejsarens mediala synlighet och skicklighet i och med skandalen vändes emot honom. Ett av skandalens kännetecken är just detta att medial synlighet förvandlas från att vara önskvärd och förtjänstfull till att bli okontrollerbar och hotfull, vilket studier av de många skandalerna kring Spaniens kungahus under 2000-talets två första decennier visar. De spanska journalisternas stundtals höviska, stundtals kritiska rapportering speglar också den speciella ambivalens som präglar skandaler med nutida kungligheter i fokus, att jämföra med de mer rättframma skandalerna kring folkvalda politiker.²⁹

En annan tongivande röst inom skandalforskningen är den brittiske sociologen John B. Thompson. Särskilt flitigt har hans bok *Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age* citerats av medie- och kommunikationsvetenskapliga forskare, ofta påfallande okritiskt.³⁰ Inte undra på, det är en på många sätt insiktsfull analys av de medierade skandalernas historia och särskilda karaktär. Men det finns brister. Inledningsvis ägnar författaren bland annat utrymme åt att fastslå skillnaden mellan begreppen rykte, skvaller och skandal, trots att han dessförinnan bekräftat släktskapet mellan dem.³¹ Thompson menar att vad han benämner en lokal skandal är något distinkt annat än en

---

29. Se t.ex. F. Ramos Fernandez, ”The Monarchy, a Journalistic Taboo in Spain: The Royal Crisis and the Circumstantial Crisis”, *Revista Latina de Comunicación Social*, vol. 68, 2013, 209–240. I *The Role of Monarchy in Modern Democracy: European Monarchies Compared* (Oxford: Hart, 2020) fördjupar sig redaktörerna Robert Hazell och Bob Morris bl.a. i den utsatthet som det innebär att vara en kunglighet i dag, när så gott som inget tycks vara heligt. Engelsk journalistik framstår som särskilt hårdför. Utvecklingen tolkas av författarna som ett tecken på minskat intresse för monarkin som institution och ett simultant ökat intresse för de människor som representerar den. Se s. 269–285 för en diskussion.

30. John B. Thompson, *Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age* (Cambridge: Polity Press, 2008).

31. *Ibid.*, 25–28.

medieskandal.³² I lokala skandaler formas nämligen såväl avslöjandet som kritiken genom muntlig kommunikation ansikte mot ansikte. En mediaskandal däremot äger rum i mediers kommunikation. Frågan är om det särskiljande av närbesläktade ord och fenomen som Thompson ägnar sig åt berikar förståelsen av skandaler. Måhända är det nödvändigt för att avgränsa ett forskningsområde, men mellan nyhetsredaktionen, vardagsrummet och pratet på gatan finns en hel del nytt att lära om politiska skandaler. Detta föranleder oss att fördjupa några av de centrala begrepp som förekommer i föreliggande bok.

Centrala ord

Det finns några ord som pockar på särskild uppmärksamhet: skvaller, rykte och skandal.

Skvaller och rykten

Svenska Akademiens ordbok finner det första belägget för ordet *skvaller* i Nya testamentet från 1526, senare återutgivet i den så kallade Vasabibeln.³³ Här verkar det betyda ”fåfängligt tal” och handlar ofta om andra personers förhållanden. Det kan vara neutralt, men också nedsättande. Det kan likställas med obetydligt pladder, men också med rykten och förtal. Bland annat beskrivs det i ordboken som något okamratligt och ojuste. Man skvallrar inte om sina vänner, det vill säga skvaller skulle kunna gränsa till förräderi. Skvallrets förhållande till sanning är komplext. Vi kan skvallra utan att fara med osanning eller ljuga. Pratet kan lika gärna handla om saker vi är förvissade om, men det kan också, som sagt, avse halvsanningar, påhitt och illvilliga lögnar. Kanske är det denna ambivalens som väcker fantasin och får människor att både sprida och lyssna på skvaller. För tänk om det vore

---

32. Ibid., 61.

33. Thet nyia testamentit på swensko; SAOB, Skvaller, hämtad 1 december 2022.

på det viset? Hade det varit möjligt? Talesättet ”ingen rök utan eld” sätter fingret på drivkraften i åtminstone somligt skvaller.

Ordbokens exempel vittnar om skvallrets rörlighet. På svenska talar man om att ”löpa med skvaller”, och i engelskan finner man från 1820 följande definition av *gossip*: ”[a] kind of travelling gazette, carrying the whole budget of local gossip from house to house”.³⁴ Ordet *gossip*, från forn- och medelengelskans³⁵ *godsibb*, har sedan 1500-talet förekommit som benämning på en person, företrädesvis en kvinna, ”of light and trifling character [...] who delights in idle talk, a newsmonger, a tattler”.³⁶ Notera ordet ”newsmonger”. Det är ett av många som understryker den långvariga relationen mellan skvaller och nyhetsförmedling, och i förlängningen mellan skvaller och journalistik. Vi återkommer strax till detta. *Godsibb* är gudföräldern till ett barn, oftast en till familjen kvinnlig, närstående vän. Shakespeare använde huvudsakligen ordet som substantiv, bland annat för att nedlåtande beskriva en viss typ av kvinna:

Shall she live to betray this guilt of ours,
A long-tongued babbling gossip? no, lords, no.³⁷

Synen på skvaller som en kvinnlig och (därmed) låg företeelse lever kvar. Det finns en genusbestämning av denna talakt, eller som forskaren Graeme Turner syrligt menar, att när kvinnor är involverade i den här typen av prat skvallrar de, men när män engagerar sig i samma sorts muntlighet utbyter de enligt egen utsago bara information.³⁸ Det finns alltså manliga motsvarigheter till kvinnligt skvaller i språket. Med att ljuga tillsammans menas för det mesta en manlig

---

34. Oxford English Dictionary, Gossip.

35. Med medelengelska avses engelska språket under perioden 1100–1500.

36. Oxford English Dictionary, Gossip.

37. Aaron i Titus Andronicus, akt 4, scen 2. Pjäsen författades någon gång mellan 1588 och 1593.

38. Graeme Turner, *Understanding Celebrity* (London: SAGE, 2004), 107.

aktivitet som nog kan sägas motsvara kvinnligt skvaller. Att ljuga i det här avseendet görs dessutom på en särskild plats, ljugarbänken, en plats som vi ska återkomma till i fallberättelsen om kungen och kaffeflickorna.

Skvallret omfattar inte sällan en vilja att diskutera, och kanske också enas om, vad som är önskvärt beteende respektive tabu. Det bekräftar och återskapar det normsystem som varje kulturellt sammanhang vilar på. Handlingar som upplevs som normbrytande ventileras. Ett exempel är den kollektiva ilska som kan väckas om någon utnyttjar andra människor för att vinna egna fördelar. Då skvallras det för att understryka det olämpliga i beteendet. Det är alltså en sorts prat som informerar, ifrågasätter, befäster och ibland varnar.³⁹ Det pågående moraliska reglerandet genom skvaller kan dels fungera hierarkiskt inom grupper, dels utgöra en viktig komponent i strävan efter jämlikhet i desamma, till exempel genom att det skämtas och skojas om ledare som upplevs som alltför auktoritära.⁴⁰ Skvaller och ryktesspridning bidrar till gemenskapen genom att vara underhållande och fungerar som en sorts *social grooming*. Vi föreslår begreppet *seriöst skvaller* när vi i denna studie uppmärksammar publikens engagemang i en viss typ av skvaller, och nyhetsjournalistikens nyttjande av pratiga källor, i samband med att maktförhållanden diskuteras och granskas på ett såväl roat som kritiskt sätt.

Rykte är ett ord som ligger nära skvaller. Svenska Akademiens ordbok spårar ordet till 1524 och tar fasta på hur information om händelser fortplantas genom muntlig tradition.⁴¹ En betoning finns på ryktets förmåga att, i likhet med skvaller, snabbt spridas, och olika versioner av uttrycket ”ryktet går” har varit användbara i flera sekler.

Det finns forskare som hävdar att skvaller och rykten måste hållas åtskilda i analyser. För våra syften vore det fruktlöst. Vi sällar oss istäl-

---

39. Ibid.

40. Christopher Boehm, *Hierarchy in the Forest: The Evolution of Egalitarian Behavior* (Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1999).

41. SAOB, Rykte, hämtad 1 december 2022.

let till synen på rykten som inkluderade i skvaller, eller som versioner av skvaller.⁴² Rykten menar vi ryms inom den bredare kategorin skvaller och är en form av nyhet som inte informerar lika mycket som den orienterar. Genom att ta del av rykten får människor lättare att agera i omgivningen där de lever och verkar. Diskussionen som utgår från ryktet handlar inte så mycket om själva händelsen, sann eller falsk, som om vad man ska anse om det som har hänt. Ryktet löper eftersom ovetskap om nyheten kan innebära en form av fara. Man skulle kunna beskriva det som att rykten i högre grad än skvaller har rollen som väckarklocka. Människor sprider rykten för att veta innan det finns tillförlitlig information, för att varna andra och för att själva förstå.⁴³

Skandal

Hur ska vi förstå rykten och skvaller i förhållande till skandaler? Kyrkolatinets *scandalum* och grekiskans *skándalon* brukades redan på 1600-talet i betydelsen att väcka anstöt, förargelse eller begå en synd.⁴⁴ Ännu längre tillbaka i tiden, i tidiga versioner av Gamla testamentet, användes ordet metaforiskt för att gestalta en fälla eller ett hinder på vägen, avsedda att sätta en fiendes tro på prov. I Frankrike på 1000-talet uppstod ordet *esclandre*, sprunget ur *scandalum*, vilket omfattar skandal, förtal och elakt skvaller. *Esclandre* har i sin tur givit upphov till det anglosaxiska ordet *slander*, som betyder förtal och elakt skvaller.⁴⁵ Således är orden skandal och skvaller sammanvävda.

---

42. Nicholas Herriman, "The Great Rumour Mill: Gossip, Mass Media, and the Ninja Fear", *The Journal of Asian Studies*, vol. 69, nr 3, 2010, 723–748.

43. Kapferer, 48–63.

44. SAOB, Skandal, hämtad 1 december 2022.

45. Douglas Harper, Online Etymology Dictionary, <http://www.etymonline.com/>, Scandal resp. Slander, hämtade 1 december 2022.

Teoretiska begrepp

För att förstå hur olika medier och den läsande publiken samverkar har vi tagit hjälp av en modell som Robert Darnton har utformat.⁴⁶ Han beskriver kommunikativa nätverk som utgör grunden för kretslopp av informationer. Sådana kretslopp omfattar två huvudkategorier: 1) Platser och kretsar, 2) Medier. Till den första hör

- gator, marknader, hovet
- kaféer, krogar, offentliga parker
- salonger, privata sällskap
- boktryckerverkstäder, boklådor
- hem, bibliotek, läsgrupper

Till den andra kategorin hör

- rykten, skvaller
- muntliga nyheter, kvickheter, elakheter, sånger
- handskrivna nyheter, dikter, brev smädeskrifter
- skillingtryck, anslag, gravyrer, tidskrifter (tryckta nyheter), smädedikter
- böcker (biografi, samtidshistoria)⁴⁷

Alla dessa hör samman i ett kretslopp. Hur cirkulationen fungerade är svårt att fastlägga. Trycksaker av olika slag – Darnton fokuserar i synnerhet böcker – sätte skvaller, rykten och missnöjesyttringar på pränt och infogade dem i större berättelser.⁴⁸ Fördelarna med kretsloppsmodellen är, enligt Darnton, att den tillbakavisar ett sipprande

---

46. Robert Darnton, *Pornografi och revolution: Förbjudna bästsäljare i det förrevolutionära Frankrike* (Stockholm: Ordfronts förlag, 1996). (Hädanefter Darnton, 1996a.)

47. Ibid., 187.

48. Ibid., 190.

uppifrån och ner och tar hänsyn till hela produktions- och distributionsprocessen. Han pekar också på hur själva läsningen är den mest svårgripbara delen i kretsloppen. Vi har, menar Darnton, bara en vag känsla av hur läsarna tolkade texterna, om det skedde i avskildhet eller i grupp, högt eller tyst, på bibliotek eller på andra platser. Detta, fortsätter han, bör dock inte stoppa oss från att försöka.⁴⁹ För våra egna vidkommanden har vi dessutom tillgång till publikens tolkning och förståelse av våra skandaler via sociala medier och frågelistsvar.

Vi ser många fördelar med Darntons perspektiv på mediers samverkan eftersom det gör oss uppmärksamma på den kretsloppsliknande relationen mellan olika medier och meningsbyggande kulturella ramar. Även om modellen har sin omedelbara tillämpning på 1700-talets Frankrike vågar vi påstå att själva kretsloppsmodellen äger sin giltighet även för 1800-, 1900- och 2000-talen. Teknologier och medier tillkommer under resans gång men samverkan mellan olika medier och den läsande och talande – och numera i allt högre grad också skrivande – publiken består. Beträffande det äldre material som Darnton undersöker – som i huvudsak härrör från 1700-talets Frankrike – fann läsarna, enligt Darnton, mening i texterna genom att passa in dem i en redan existerande kulturell och social förförståelse.⁵⁰ Även om det individuella meningsskapandet är svårt, ibland omöjligt, att undersöka och klarlägga befinner sig det eventuella, det undflyende eller möjliga alltid i en ram, en kontext, i kulturella konventioner och kognitiva system som Darnton, och vi, väljer att benämna ram, eller *frame*.

Vi använder dessutom Erving Goffmans *framing*-teori för att analysera och förstå våra skandaler. På svenska har översättningen *gestaltningsteori* etablerats och vi använder i analysen omväxlande *gestaltning*, *frame* och *ram*.⁵¹ Goffman beskriver *frame* som ett tolkningsschema

---

49. Ibid., 183.

50. Ibid., 185.

51. Adam Shehata, ”Journalistikens dagordningar och gestaltningar”, i Michael

som används för att ta reda på innebörden i en handling.⁵² Det behöver inte vara en regelrätt handling utan kan också vara ett språkbundet uttryck. Ramen, det vill säga tolkningsschemat, är förstås inte given en gång för alla. Den förändras i takt med att, som i våra fall, skandalerna drivs framåt. Samma yttrande eller handling kan dessutom ha olika betydelser beroende på vilken ram individen ser och förstår dem i. I vår mening är ramen i hög grad något som vi som forskare måste försöka konstruera med utgångspunkt i de källor som vi har till hands, vilket blir som mest uppenbart i vårt äldsta fall. Varje skandal kan sägas ha skapat en specifik ram som i sin samtid var möjlig att förstå via de olika medier som fanns för handen vid ett visst tillfälle på en viss plats. Nu, i efterhand, kan vi inte veta specifikt vad en individuell läsare visste om en viss celebritet eller om en serie händelser som ansågs skandalösa. Men vi kan ta reda på vad som var möjligt att veta och hur information i olika medier samspelade genom mer eller mindre uppenbara referenser. I fallet Kungen och kaffeflickorna är källäget ett annat. Här har vi tillgång till kommentarer från publiken genom dels ett öppet forum på internet, dels de ovan diskuterade frågelistsvaren.

Goffmans *frame*-begrepp handlar i hög grad om förväntningar på socialt beteende och hur dessa förväntningar efterlevs av individer. Därvidlag riktar begreppet intresse både mot de normer och föreställningar som bygger en ram och de erfarenheter som individens agerande medför. För etnologer ligger kulturbegreppet nära, definierat som gemensamma ordningar, föreställningar, praktiker och förbindelser som människor använder för att förstå omvärlden.⁵³ Likheten

---

Karlsson & Jesper Strömbäck (red.), *Handbok i journalistikforskning* (Lund: Studentlitteratur 2015), 337–350.

52. Erving Goffman, *Relations in Public: Microstudies of the Public Order* (New York: Basic Books, 1971), 231; Anders Persson, *Ritualisering och sårbarhet: Ansikte mot ansikte med Goffmans perspektiv på social interaktion* (Lund: Liber, 2012), 313.

53. Kirsten Hastrup, *Kultur: Den flexibla gemenskapen* (Lund: Studentlitteratur 2010), 13 ff., 181.

med Goffmans rambegrepp är att kultur är trögrörligt, kollektivt och normerande. En skillnad är att rambegreppet lämpar sig bättre för att undersöka begränsade sociala företeelser. Det riskerar alltså inte att uppfattas som lika nebulöst som begreppet kultur, utan driver forskningsintresset mot specifika mikrosituationer, vilket gör det osannolikt att det, som kultur, skulle kunna bli ett undersökningsobjekt i sig.

Framing som analytiskt verktyg lämpar sig särskilt väl på materialet som rör vår nuvarande kung, Carl XVI Gustaf. Kungen och kaffe-flickorna-skandalen placerade den sjunde regenten av ätten Bernadotte mitt i centrum för händelseutvecklingen, vilket ger oss som forskare möjligheten att undersöka hur han gestaltades under krisen. De båda andra kungarna, Gustaf V och Oscar II, träffades bara indirekt av skandalernas strålkastarsken, huvudsakligen på grund av att det var olagligt att offentligt påstå att kungen och andra företrädare för statsmakten skulle ha utomäktenskapliga förbindelser. Istället faller ljuset på älskare och älskarinnor, exempelvis på Kurt Haijby, som egentligen är en bifigur, men som får en framträdande roll i kapitlet som behandlar skvallret om Gustaf V.

Kulturanalytisk metod

Hur studeras då prat respektive tystnad? Med stöd hos Darnton avser vi att identifiera och undersöka det talade ordets kolonisering av och relation till den skrivna texten samt dess cirkulation. Vi föreslår begreppet ”prat i text-hybrid” för att fästa uppmärksamheten på sammansmältningen av och förflyttningen mellan tal och text. Vi avser med det ett språk som är konversationslikt och muntligt men som har antagit textens form och vice versa.⁵⁴

Vi jämför såväl prat som tystnad med en sorts ljusreflexer av det

---

54. Mia-Marie Hammarlin, *Exposed: Living with Scandal, Gossip and Rumour* (Lund: Lund University Press, 2019), 88, 126, 129.

slag som astronomer studerar. Likt himlakroppar på väldigt långt avstånd får vi tillgång till dem genom återsken som tar lång tid på sig att nå våra teleskop. Vi ser inte kropparna i sig, liksom vi inte hör skvallret i sig, men vi kan iakttä reflexerna, om än med fördröjning.⁵⁵ På liknande sätt tänjer vi på ordet ”lyssna”. Vi använder det som både metafor och analytiskt verktyg. En fråga som vi försöker besvara är: Kan man lyssna på prat i text och hur går det i så fall till? I våra fallstudier försöker vi spåra tal i allmänhet och skvaller i synnerhet. För de texter som vi undersöker består metoden i att söka efter det ambivalenta och undanglidande, det vill säga uppgifter från anonyma källor, uppgifter från till synes inga källor alls, påstående formulerade i passiv form (”det sägs”) eller med på annat sätt otydlig agens (”man påstår”, ”ska ha”, ”skulle ha”, ”har väl”, ”hade väl”, ”lär ha”). Motstridiga uppgifter, dementier, ifrågasättanden, liksom satir och humor, är andra kommunikativa kategorier och genrer som kommer att undersökas med särskilt avseende på signaler om rykten och skvaller och hur de kan kopplas till den journalistiska rapporteringen. Givetvis undersöker vi också ord som signalerar tystnad (”hemlig”, ”diskret”, ”censur”) liksom vi fördjupar oss i de sammanhang då skvaller och ryktesspridning är helt uppenbara och behandlade som just sådana.

Genom att undersöka skvallrets och ryktenas rörlighet får vi, åtminstone delvis, syn på vad som skulle kunna benämnas deras politiska dimension. Vi lyssnar på den inbäddade muntligheten i olika former av texter och följer skvallret dit det bär. Vi gör det bland annat

---

55. Jfr Patrik Lundells resonemang i ”Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden”, i Anders Ekström, Solveig Jülich & Pelle Snickars (red.), 1897: *Mediehistorier kring Stockholmsutställningen* (Stockholm: Statens Ljud- och bildarkiv, 2006), 51. Här undersöker Lundell den svenska pressens kongress i samband med Stockholmsutställningen och konstaterar att ”inga ångbåtsfärder, folksamlingar, sessioner, deltagare, vivat-rop eller flaggviftningar” finns bevarade. Men så länge forskaren anstränger sig för att inte förväxla källmaterialet med studieobjektet och förstår att det ”inte är pressen som finns bevarad i tidningsarkivens lägg och mikrofilmer” så kan i ett pressvetenskapligt perspektiv mer okonventionella material med fördel studeras.

genom att ta rygg på olika aktörer i komplexa nätverk. För att få syn på skvallrets förflyttningar undersöker vi ”särskilda rumsliga gemenskaper” för skvaller och förflyttar oss själva mellan människor, material och platser, fysiska, digitala och symboliska.⁵⁶ Vi kommer att röra oss mellan olika typer av rum, såsom hemliga gångar och gemak på Stockholms slott, en omtalad lägenhet i Göteborg och en liten redaktion i huvudstaden vid förra sekelskiftet, men även träda in i digitala rumsligheter, en långlivad skvallertråd på Flashback exempelvis. I analysen utgår vi från tre aspekter som från början utformades för att studera fysiska rum men som också kan betraktas som metaforiska:

1. Funktion. Vissa rum lånar sig till och är avsedda för vissa aktiviteter.
2. Mening och betydelser. Rummen representerar och gestaltar viljor och strävanden.
3. Agens. Rummen gör saker, inte på egen hand utan i samverkan med människorna i dem och kring dem.⁵⁷

Dessa tre aspekter går inte att hålla isär, utan är sammanflätade med och påverkar varandra. Samtidigt ger de oss möjlighet att rikta vårt fokus. De hjälper oss att ställa vissa frågor till de olika rummen och aktörerna i dem. Därmed ger de också fingervisningar om vilka svar som är möjliga att få.⁵⁸ Genom att röra oss i rummen lär vi känna dem och kan förstå deras inbördes relationer. Vi får veta vem som är tänkt att använda dem och vilka som umgås med varandra i dem.⁵⁹ Polära relationer används dessutom för att dela upp rummen i en sorts zoner: manligt–kvinnligt, högt–lågt, gammal–ung.

---

56. Harvard & Lundell, 16f.

57. Lars-Eric Jönsson, ”Byggnaderna, sakerna, arkivakterna”, i Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok* (Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, 2017), 75.

58. Ibid.

59. Ibid., 80.

Sammantaget gestaltas kungligheter i det offentliga på ett *särskilt sätt* som i förlängningen begränsar och ramar in tolkningsutrymmet. Denna omständighet framkallar förhållandevis stabila, mediala narrativ, som publiken förhåller sig till samt aktivt skapar och återskapar.

Bokens uppläggning

Stommen i boken utgörs av de tre fallberättelserna. I ett tidigt skede av vårt projekt hade vi för avsikt att inleda med det senaste fallet och avsluta med det tidigaste. Vi skulle gå baklänges i historien, tänkte vi, vilket föreföll vara en intressant och produktiv lösning ända tills vi lade våra fall vid sidan av varandra. Då stod det klart att en mer konventionell kronologi skulle fungera bättre, dels för att vi hade funnit trögrörliga strukturer som löpte genom de tre fallen, dels för att det blev lättare att visa hur historien gjorde sig påmind och koloniserade mer sentida fenomen. Så fann vi exempelvis i den carlgustavianska eran hänvisningar till såväl Haijbyaffären som den oscariska epoken. Olika samtider hade uppenbara samband med händelser i det förflutna, det vill säga relationerna mellan de tre fallen framstod tydligare i en kronologisk framställning. Därför inleds bokens undersökning i det sena 1800-talets Stockholm. I början av varje fallberättelse presenteras läsaren för det specifika kapitlets syfte, vilket svarar mot den övergripande målsättningen med boken. Därtill summeras analysen i slutet av varje fallbeskrivning. Boken avslutas med ett kapitel som knyter samman våra tre fall, där vi destillerar fram övergripande insikter om skvallrets journalistik och journalistikens skvaller.

PROLOG

Låt oss inleda med att i skissartade drag teckna skvallrets politiska position och mediala förflyttningar under senare delen av 1700-talet i Frankrike, England och Sverige. Det borgerliga tidningsidealet vid 1700-talets mitt synliggör samspelet mellan tryckare, utgivare, tidningar och läsare – mellan medier och deras publik. Tryckfriheten föreställdes vara en kollektiv frihet där goda, förnuftiga medborgare av manligt kön förväntades ta aktiv del i samhällsfrågor, dirigerade och utformade av adel och prästerskap. Rättighet och plikt var sidor av samma mynt. Politiska skandaler var således inte enbart tidningskonstruktioner, utan skapades i samspel med aktiva publik.

Vid 1700-talets mitt och slut fanns tidskrifter som producerade personanknuten sensationsjournalistik, en av dem hade det talande namnet *Stockholms Sqwallerbytta*.⁶⁰ Förevändningarna för denna typ av journalistik var både politiska och ekonomiska: skandaler och skvallor säljer, då liksom nu. Det nio som spreds genom varierande medieformer var en rik källa till prat, skvallor och ryktesspridning. Nioet blev alltmer förfinat och utbrett i takt med att allt fler människor lärde sig att läsa och skriva. Nya tankegångar där pressen sågs som ett

---

60. Se Claes-Göran Holmberg et al., *En svensk presshistoria* (Solna: Esselte Studium, 1983), 13–44; Ingemar Carlsson, *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur: En bibliografi* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1967).

organ för diskussion och upplysning kring samhällsfrågor kom från England och Frankrike. Det var därifrån människor lärde sig metoder för att klä in samtidskritik i satirens eller karikatyrens form eftersom censuren inte tillät direkta politiska inlägg. Men farligt var det ändå. Personer som författade skändskrifter och framförde nidvisor kunde dömas till landsförvisning eller till och med halshuggning.⁶¹ Det var framförallt de privilegierade i samhället som fick utstå den inbäddade kritiken, vilket understryker det politiska skvallrets relation till makten. "Gossip is always concerned with power. It follows in the track of the great and never clings for very long to the down and out. People gossip up."⁶² Rörande handskriftcirkulerade smädeskrifter om Gustav III skriver litteraturhistorikern Annie Mattsson att alla medier inte var tillgängliga för alla aktörer, inte minst på grund av att de var kostsamma. Men det talade och sjungna ordet kunde däremot användas av flera. På gatan, i hemmen, på klubbar och i kaffehus var skvaller, ryktesspridning och diskussioner viktiga i det politiska livet och något alla kunde använda för att få ut sina budskap, oavsett pengar och position, även om avsändarens position också här kunde påverka i vilken mån budskapet fick genomslag. Det talade ordet var dessutom svårt för de styrande att kontrollera, även om försök gjordes. Gustav III inrättade i detta syfte ett system med poliser, spioner och angivare i Stockholm.⁶³

Historikern Karin Sennefelt, som tecknar frihetstidens Stockholm och det rika umgängesliv staden erbjöd, betonar också det politiska

---

61. Bengt Åhlén et al., *Ord mot ordningen: Farliga skrifter, bokbål och kättarprocesser i svensk censurhistoria* (Stockholm: Ordfront, 1986); Karl-Ivar Hildeman, *Visan som vapen i gammal tid: Om nidet i Östnorden* (Helsingfors: n. pub., 1974); se också Annie Mattson, *Komediant och riksförrädare: Handskriftcirkulerade smädeskrifter mot Gustaf III* (Uppsala: Uppsala universitet 2010) och Piia Einonen, "The Politics of Talk: Rumour and Gossip in Stockholm during the Struggle for Succession (c.1592–1607)", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, vol. 80, nr 2, 2014.

62. Blakey Vermeule, "Gossip and Literary Narrative", *Philosophy and Literature*, vol. 30, nr 1, 2006, 105.

63. Mattsson, 46.

pratet som både en möjlighet och en riskabel verksamhet. Böndernas umgängesformer och dryckesvanor övervakades extra noga eftersom de som grupp ansågs särskilt opålitliga och politiskt lättpåverkade. Det fanns en oro för att deltagarna i umgängeslivet skulle börja tänka och tala på ett sätt som inte passade ståndssamhällets snäva ramar. Likväl fick de, liksom andra som befann sig i staden, ”information om vad som hade avhandlats i de olika stånden och i utskotten och här fick man reda på skvaller och rykten om vad som skedde utanför plena”.⁶⁴

Liksom Mattsson och Sennefelt har Robert Darnton intresserat sig för det politiska pratets historia – inte minst dess snabba förflyttning – och tar i sina många böcker läsaren med till ett luktande, bullrigt, rörigt och samtidigt organiserat Paris under upplysningstiden, där nyheter förmedlades genom ett invecklat och till stora delar muntligt kretslopp.⁶⁵ Sångers sjöngs, nyheter och skvaller vandrade från medborgare till medborgare, rykten spreds och de få tidningar som fanns lästes högt.⁶⁶ Bland annat sökte sig människor till så kallade *nouvellistes de bouche* vars uppgift var att sprida muntliga nyheter. Darnton översätter det franska uttrycket till *gossip-mongers*, ett ord som återkommer i flera synonyma varianter i hans framställning: *scandal-*, *rumor-* och *news-mongers*.⁶⁷ Dessa professionella skvallerbyttor höll till på platser där stora skaror samlades och ville ta del av de senaste nyheterna. Ett stort och vida känt kastanjeträd i Palais Royal-trädgårdarna, kallat Krakowträdet, var just en sådan plats dit man gick för att ta del av nyheter. Eller så möttes man på någon av de hundratals – senare mycket

---

64. Karin Sennefelt, ”Stockholmsliv: Riksdagsumgänge och identitetsformering under frihetstiden”, *Historisk tidskrift*, vol. 125, nr 3, 2005, 418.

65. Hävdandet att vi nyligen inträtt i informationsåldern är den mest missvisande av alla plattityder som nu är i rörelse, slår han fast. Robert Darnton, ”All the news that’s fit to sing”, *Smithsonian*, vol. 35, nr 7, 2004, 110–19.

66. Robert Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime* (Cambridge: Harvard University Press, 1982); Darnton, 1996a; Darnton, 2010a.

67. Robert Darnton, ”Best-sellers and Gossip-mongers in 18th-century France”, *Unesco Courier*, vol. 50, juni, 1997, 14–18; Darnton, 2010.

omskrivna – salonger och kaffehus som fanns vid denna tid, där det bjöds särskilda avdelningar för rykten, skvaller och bekräftad information och som fungerade som ett slags tidiga nyhetsredaktioner.⁶⁸ Det historiska släktskapet mellan skandaler, politik, rykten, skvaller och nyheter är oavvisligt. Trots att den tidiga journalistiken på ett genomgripande plan skiljer sig från dagens sätt att rapportera – inte minst på grund av journalistyrkets professionalisering under 1800- och 1900-talen samt den teknologiska utvecklingen – förefaller somligt vara sig likt, såsom fascinationen över det sensationella och skandalösa, i synnerhet berättelserna som rör människor i samhällets elit-skikt. Innehållet i många av de pamfletter och ballader som trycktes för närmare tre sekler sedan i syfte att sprida nyheter hämtades från pratet i kaffehusen och parkerna och handlade om chockerande händelser med samhällseliten i centrum. Nyheterna kan sammanfattas som sedelärande och maktkritiska och utgjorde en form av folknöje. Darnton menar att det rörde sig om folkliga, effektiva kommunikationsmedel som nyttjades för att ifrågasätta rådande ordning. *Le bruit public* ("public rumor" i Darntons översättning) hörde samman med bildandet av *l'esprit public* (den allmänna opinionen), vilket den franska regimen visste och fruktade.⁶⁹

I likhet med spionerna i Stockholm fick Parispolisen till uppgift att förhindra ryktesspridningen eftersom man förstod att det farliga pratet kunde eskalera till skandaler i en tid präglad av politiska för-

---

68. Namnet kom sig troligen av de diskussioner som ägde rum under grenverket under det polska tronföljdskriget. Robert Darnton, "Mademoiselle Bonafon and the Private Life of Louis XV: Communication Circuits in Eighteenth-century France", i Marie-Christine Skuncke (red.), *Media and Political Culture in the Eighteenth century* (Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien, 2005), 21–54; Holmberg et al., 13; Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet* (Lund: Arkiv förlag, 1984).

69. Se Darnton, 1996 och 1997. Orden opinion och publicitet införs i denna mening även i svenska språket vid samma tid, dvs. i det sena 1700-talet, se Holmberg et al., 13; SAOB, Opinion, hämtad 1 december 2022; SAOB, Publicitet, hämtad 1 december 2022.

ändringar. Även om kungens suveränitet var total hade den allmänna opinionen, alltså folket, inflytande över vilka ministrar som fick lämna sina uppdrag och vilka som fick stanna kvar på sina poster, enligt Darnton.⁷⁰ Det räckte inte med regelbunden beslagtagning av blasfemiska skrifter och hårda straff för tryckare och utgivare. Polisen ville även stävja den muntliga nyhetsförmedlingen, skvallret om man så vill. I Bastiljens loggböcker förekommer arresteringar på grund av en typ av brott som kallades för *mauvais propos* eller *mauvais discours* (ung. dåligt tal). Genom ett nätverk av detektiver med spetsade öron samlade polisen in vad folk talade om i salongerna och i parkerna. Långa, detaljerade rapporter låg till grund för arresteringarna. Många oskyldiga föll offer för polismaktens ingrepp. Det hindrade inte att antalet gripanden för dåligt tal ökade i antal från 1740-talet fram till revolutionen.

Även i skildringar av offentliga skandaler och politik i England under samma tidsperiod framstår politik, skandaler, skvallor, rykten och nyheter som tätt förenade fenomen. Historikern John Brewer följer bland annat libertinen John Wilkes publicistiska framfart under 1760-talet. Denne spred med ihärdighet en form av propaganda som gick ut på att exponera hovets bristande sexualmoral och koppla den till politiskt misslyckande. Genom att avslöja politiska intriger – sanna eller falska, det må vara osagt – som tidigare varit dolda för folket ville Wilkes, enligt Brewer, ifrågasätta hovets makt.⁷¹ I uppfostrande och underhållande sånger, verser, teckningar, flygblad, libeller och pamfletter berättades semipornografiska historier om kungens närmaste, oftast ministrar, adelskavaler och societetsdamer med påstådda

---

70. Robert Darnton, "All the News That's Fit to Sing", *Smithsonian*, vol. 35, nr 7, 2004, 110–19.

71. John Brewer, "Personal Scandal and Politics in Eighteenth-century England: Secrecy, Intimacy and the Interior Self in the Public Sphere", i Marie-Christine Skuncke (red.), *Media and Political Culture in the Eighteenth century* (Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien, 2005), 85–106.

eller verkliga kopplingar till libertinerna och deras okristliga leverne, allt för att förarga och förringa regenten.

Samplingsnamnet för dessa skrivelser var *chronique scandaleuse*, en bred genre inom den tryckta nyhetsspridningen via så kallade *nouvel-listes à la main*. Robert Darnton beskriver den på följande sätt:

A muckraking and mudslinging journalism, which built up an account of contemporary history by tearing down the reputation of public figures, beginning with the king.⁷²

Som etnologer påminns vi om vikten av att försöka förstå politik och politisk journalistik som folklöre, och vice versa – med Robert Darntons ord: ”the importance of understanding politics as folklore”.⁷³ Denna journalistik var en uppvisning i folklig maktutövning, och det gjordes kraftfulla ansträngningar att få tyst på ordflödet, som trots det sipprade in i såväl skrift som institutioner. Anseende kunde förstöras om skvaller transformerades till tryckt skrift, men även muntliga rykten utgjorde underlag för maktstrider i rätten, hävdar Darnton.⁷⁴

Ett omskrivet politiskt rykte i Stockholm om Gustav III handlade om hans impotens och omgärdades av folklig humor. När drottning Sofia Magdalena väntade barn våren 1778, efter mer än ett decenniums barnlöst äktenskap, grumlades lyckan av skvaller och elaka rykten som hävdade att kungen hade betalat hovstallmästaren Adolph Munck för att göra drottningen havande. Skvallret vävdes samman med folklig satir om kungars och ministrars oförmåga att producera avkomma och tillfredsställa drottningars och älskarinnors erotiska behov. En del tydde på att det var kungens egen mor, änkedrottning Lovisa Ulrika, som låg bakom ryktet. När kungen förstod vidden av

---

72. Darnton 2005, 23.

73. Darnton 1996, 154.

74. Darnton 2005, 25.

skvallret påstås han ha sagt följande till sin bror Fredrik Adolf, nedtecknat av hertiginnan Charlotte,⁷⁵ svägerska och kusin till kungen:

Jag är i det djupaste sårad min bror, ty att bli anklagad för att ha uppmanat sin hustru att ta en älskare är vedervärdigt. Om hon [änkedrottningen] bara hade skadat min hustrus heder hade jag också tagit illa upp, men inte som nu när hon även angriper min.⁷⁶

Några omständigheter blir synliga genom det här historiska nedslaget. Skvaller och rykten har under århundraden använts som verktyg för att ifrågasätta maktförhållanden i samhället, inte sällan med humor och satir som vapen. Som en följd betraktades de som hotfulla av de styrande, en oro som lever kvar i vår tid. Skvaller och rykten har därtill under mycket lång tid vävts samman med traditionell nyhetsrapportering, en förmedling som skett i avancerat samspel med den kommunikation som uppstår ansikte mot ansikte, där muntligheten i själva verket är att betrakta som en form av mediering, på gränsen mellan det folkloristiska och det journalistiska.

---

75. Sedermera drottning Hedvig Elisabet Charlotta, själv omgärdad av ihärdiga rykten på grund av såväl makens, kung Karl XIII:s, som sina egna många kärleksaffärer. Förhållandet med Axel von Fersen d.y. är ett av de mer omskrivna. För en skönlitterär skildring, se Klas Östergren, *Två pistoler* (Stockholm: Bokförlaget Polaris, 2021).

76. My Hellsing, *Hedvig Elisabeth Charlotte: Hertiginna vid det gustavianska hovet* (Stockholm: Atlantis, 2015), 173.

FALLBERÄTTELSE 1

Oscar II:s älskarinnor: skvaller och skandaler under det sena 1800-talet

Det här kapitlet handlar om det sena 1800-talets skvallerjournalistik och kungliga skandaler. Vårt empiriska fokus riktas mot en skvaller-tidning som under åren kring 1890 gavs ut i Stockholm under namnen *Breflådan* och *Gamla Breflådan*. Syftet med kapitlet är att beskriva och analysera på vilket sätt denna veckotidning och dess redaktion var delaktig i den samtida skandal- och skvallerproduktionen och hur tidningen samverkade med andra aktörer och massmediala teknologier för att skapa och sprida skandalösa berättelser med kungahuset som gemensam nämnare. Vi kommer att utgå från *Breflådan*, dess redaktör och några av de kvinnor som befann sig i centrum för det kungliga skvallret. Tillsammans bildar de, vid sidan av kungen själv, grundläggande inslag i skandalerna och deras tillblivelse.

I ett försök att undersöka och ringa in skvallrets och pratets betydelse för journalistiken, och omvänt, har vi valt att lägga undersökningens tyngdpunkt på publicisten Olof Roth. Anledningen till detta individnära studium är att Olof Roth inte endast var redaktör för skvaller- och skandaltidningen *Breflådan* och sedermera *Gamla Breflådan* 1888–1892.⁷⁷ Före, samtidigt och efter utgivningen av den-

---

77. Sent 1888 kom två s.k. provnummer ut av *Breflådan*. Det första reguljära, daterade numret gavs ut 5 januari 1889. Samtliga nummer av *Breflådan* och *Gamla Breflådan* har ingått i undersökningen.

na veckotidning var han också verksam som författare och journalist. Dessa olika roller ger oss goda möjligheter att undersöka hur han arbetade med skvaller, rykten och prat.

Dikter, noveller, romaner, krönikor, brev, notiser och nyhetsartiklar var textgenrer som Roth var väl bekant med och nyttjade. Vår metod är att undersöka Roths olika texter och förhållandet i dem mellan det som uppfattades som ”det sanna” respektive rykten och skvaller. Vi utgår med andra ord från en person och en redaktion, ett rum med en särskild funktion och agens, för att få syn på ett nätverk av tekniker, textgenrer, publicister och publikationer.

Valet av Roth har också ett mer allmänt presshistoriskt motiv. Hans person är tämligen obemärkt. Han kom aldrig att tillhöra de stora, betydelsefulla publicisterna. Hans tidningsprojekt var kortlivade och vid tiden illa sedda, men till synes lästa skandal- och skvalleforum.⁷⁸ Roths arbete som översättare och författare till så kallade kolportageromaner, som handlade om romantiska äventyr och brott, förstärkte hans låga anseende. Han förefaller ha varit en genomsnittlig författare av berättelser som i vår tid motsvaras av det som kallas kiosk- eller skräplitteratur.

Under Roths verksamma tid som journalist minskade kungens makt i samma takt som regeringens och riksdagens inflytande ökade. Det politiska motståndet mot Successionsordningen tog form i riksdagen, inte minst i den andra kammaren, där de självägande bönderna hade majoritet och slöt sig samman i det allt starkare Lantmannapartiet. Även i Norge vann den gryende demokratin segrar, inte minst i och med Unionsupplösningen 1905.

---

78. Jfr Johan Jarlbrink, *Det våras för journalisten: Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*. (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2009), 66.

Skandaljournalisten Olof Roth

Sven Olof Roth föddes 1854 i Fridlevstads socken i Blekinge, någon mil utanför Karlskrona. Han inledde på 1870-talet sin bana på liberala *Blekinge läns tidning*.⁷⁹ Senast 1881 kom han till Stockholm. År 1885 började han under devisen ”Ljus! Mera Ljus!” ge ut tidningen *Lyktan*. Den upphörde tillfälligt i juli 1886 för att kort återuppstå i mars till maj 1888. Tillsammans med tryckaren J. W. Svensson inledde Roth i slutet av 1888 utgivningen av *Breflådan*. Efter två provnummer i december kom det första numret ut den 5 januari 1889. Roth var chefredaktör fram till 9 december 1890. Efter en konflikt med Svensson – oklart om vad – lämnade Roth *Breflådan* och startade omedelbart *Gamla Breflådan* som gavs ut parallellt med *Breflådan*, vars redaktör nu var J. W. Svensson.⁸⁰ Om inget annat sägs kommer vi hädanefter att med *Breflådan* och *Gamla Breflådan* avse de publikationer som Roth stod bakom.

Från Stockholms Kronohäktes arkiv framgår att Olof Roth dömdes till fängelse tre gånger för brott enligt 1812 års Tryckfrihetsförordning.⁸¹ Tryckfrihetsförordningens begränsningar var i hög grad knutna till 3 paragrafen, 13 momentet, som talade om ”sedernas wanhelgd” och ”skändliga framställningar”. Den tredje och sista domen avsåg ett publicerat porträtt av affärsmannen Per Vählin som ansågs smädligt för den omskrivne. Domen innebar också slutet för *Gamla Breflådan*. Den 6 februari 1892 lades tidningen ner med den påstådda orsaken ”obetalda skulder” från tidningens kommissionärer.⁸² Roth fattade pennan:

---

79. Eric Johannesson, Dag Nordmark & Birgit Petersson, *Den svenska pressens historia: Ären då allting hände (1830–1897)* (Stockholm: Ekerlids förlag, 2:a uppl., 2001), 322.

80. www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_861.htm; www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_922.htm.

81. Första gången, 1890, dömdes han till 13 månader, andra gången, 1892, två månader och senare 1892 ytterligare två månader.

82. *Gamla Breflådan*, 6 februari 1892, 1.

Och dem, som jubla öfver min tidnings saliga hädanfärd, vill jag bemöta med en omskrifvning af den store Nazarenens utlåtande om Jairi dotter:

»Pilen är icke död; han sofver.»

Stockholm i februari 1892.

*Olof Roth*⁸³

Olof Roth återfanns i en undervegetation bland Stockholms publicister och redaktörer, begrepp som vid sidan av mindre smickrande beteckningar som litteratör, murfvel, avis- eller tidningsskrifvare användes om personer som tjänade sitt uppehälle på att skriva journalistik och/eller fiktion.⁸⁴ Det är omvittnat, exempelvis i Strindbergs *Röda rummet*, hur samhällseliten i det sena 1800-talet såg ner på pressen, eller åtminstone delar av den, som illasinnade ryktesspridare.⁸⁵ För sina legitimitetssträvanden under 1800-talet nyttjade pressen en lång rad medier. ”Statyer har gjutits, medaljer slagits, krönikor skrivits, monumentala tidningspalats byggts, affischer tryckts och utställningar arrangerats”, som mediehistorikern Patrik Lundell uttrycker det.⁸⁶ Roth verkade i en tid då pressen genom dessa och andra aktiviteter lyckades uppnå visst anseende.⁸⁷ Somliga litteratörer och redaktörer stod emellertid lägre i kurs än andra, en vertikal skillnad karakteriserad som en ideologisk kamp mellan seriösa publicister drivna av sanningslidelse och så kallade kvickhetsmakare, skvallerbyttor, smädes- och skandalskrivare.⁸⁸

I en liten notis från 1911 kunde *Svenska Dagbladet* berätta att Roth hade avlidit i en ålder av ”närmare 60 år”.⁸⁹ Även i *Dagens Nyheter*

---

83. Ibid.

84. Johannesson, Nordmark & Petersson, 225.

85. Jarlbrink, 2009, 51, 57–58, 61–67.

86. Lundell, 2006, 49.

87. Edoff, 96f.

88. Jarlbrink, 2009, 57.

89. *Svenska Dagbladet*, 19 januari 1911.

ägnades ”f.d. artilleristen, sedermera ’litteratören’” Roths frånfälle några rader:

I slutet av 1880-talet utgaf han en veckotidning, kallad Breflådan, som genom sina i hög grad insidiösa, ofta nog på heder och ära gående artiklar väckte allmän ovilja och flera gånger föranledde åtal med därpå följande fängelsestraff för tidningens ansvariga. Sedan nämnda tidning öfvertagits af boktryckaren själf, sökte Roth konkurrera med en liknande publikation kallad Gamla Breflådan, men denna blef icke långlifvad. Han lär sedan ha sysslat med författande af kolportageromaner och försökte äfven få till stånd en tidning i Sundbyberg, ett företag som dock efter några nummer gick ikvaf.⁹⁰

Olof Roth förefaller ha befunnit sig längst ner i journalistikens yrkeshierarki; om detta tycktes *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* vara eniga. Att hans död uppmärksammades i de båda tidningarna säger emellertid även något annat, nämligen att Olof Roth var en ganska känd profil i staden, åtminstone bland andra journalister. Vårt samlade intryck av hans publicistiska verksamhet är opinionsmässig oförsäglighet, en vilja att öppna konflikter till höger och vänster samt en strävan att etablera sig som en av de betydelsefulla pennorna i det sena 1800-talets Stockholm. Man kan säga att han lyckades med allt utom det sista. De två notiserna om hans död talade inte om några större publicistiska avtryck utan istället om en person som gjorde sig omöjlig, hade drag av rättshaverist och under en kort period gjorde sig känd, eller snarare okänd, men därefter tillhörde de mer obemärkta pennorna.

Men om Roth och hans tidning befann sig i journalistikens utmarker utgör den ett desto centralare och lämpligare undersöknings-

---

90. *Dagens Nyheter*, 19 januari 1911.

objekt för vår studie. I få samtida tidningar från den så kallade boulevardpressen var tonen högre, de skamliga insinuationerna fler och benägenheten att gå i konflikt med de omskrivna personerna starkare. Samtidigt tycks Roths verksamhet som journalist, publicist, översättare, redaktör och författare ha varit ganska typisk för det sena 1800-talets tidningsbransch.⁹¹ Hans bibliografi omfattar översättningar, eller, som de beskrivs, ”fria bearbetningar från originalspråket”, och romaner som lämpade sig för följetonger. En samling dikter och noveller – *Solglimtar och molntappar* – från 1907 innehåller blandade dikter och små moraliska noveller om förödd ungdom och talang, om olycklig men också besvarad kärlek.

1881 gav Roth på eget förlag ut *De verkliga Stockholms-mysterierna: Bilder ur hufvudstadslivet*⁹², sådant det ter sig såväl i palats som koja. Första historien handlar om Gianetta, älskarinna till greve Arthur K-Hjelm. Den senare förlovas med en generals dotter, Anna, som i sin tur är förälskad i en notarie Berg. Ond bråd död, osedlighet i form av okända och oäkta barn, återföreningar, svek och försoning, hämnd och kriminalitet präglar berättelsen (dock utan konungsligt inslag). Roth verkar sällan ha drabbats av skrivkramp. Efter 504 sidor flaggas för en andra del. Boken inleds med en dikt, ”Till allmänheten”, där författaren står vid Mälarens strand en kväll och iakttar staden framför sig. Diktens sista strof lyder

I dvala låg naturen – ej sig rörde
Ett lif, som kunde störa nattens frid: –
Dock plötsligt vinden till mitt öra förde
Ett mystiskt buller, snarlikt härars strid.

---

91. Johannesson, Nordmark & Petersson, 322; Edoff, 159.

92. Stockholms-mysterierna var en uppenbar referens till C.F. Ridderstads roman i tre delar *Samvetet eller Stockholmsmysterier* (1851), som i sin tur hämtade inspiration från den franske författaren Eugène Sues *Les mystères de Paris* (till svenska 1844 som *Parisiska mysterier*, nyöversatt 1898 som *Pariser-mysterier*). *Nordisk familjebok*, vol. 27, 1918, 657–658.

Jag lyssnade – hvad var det väl jag hörde?
Ett echo utaf ”Stockholm nattetid!”
Jag kände då ej ännu Stockholmslifvet,
Dock snart erfarenheten riktad blifvit.⁹³

Ja, vad var det Olof Roth hörde? Förutom den romantiska naturlyriken uttrycktes här ett tema som skulle prägla hans publicistiska verksamhet de kommande åren. Han lyssnade på Stockholm nattetid. Han lade så att säga örat mot gatan.

Breflådan: en plats för skvaller

Breflådan förefaller, liksom *Gamla Breflådan*, i hög grad vara Roths egen skapelse. I det första numret kommenterades dess tillkomst och så kallade stab. Till denna räknade redaktionen

hvarje medborgare med vaken blick för sin omgifning och varmt klappande hjerta för sitt fosterlands väl och ve. Alla insändningar, till hvad färg och åsigt de än bekänna sig, offentliggöras och kommenteras lugnt, oförskräckt och fördomsfritt, hvarför vi äro tacksamma för alla bidrag, som beröra någon fråga af allmänhetens intresse.⁹⁴

I ett första provnummer skrev Roth om att föra ”underklassens talan” och att tidningen skulle leverera ”sanning, omutbar sanning” och ”skoningslös kritik mot den offentlige mannens åtgärder och missgrepp”.⁹⁵ Han uppgav sig vara vänsterradikal och arbetarnas vän men var samtidigt kritisk till arbetarrörelsen och socialdemokratin. Till meningsmotståndarna hörde stundtals bland andra Hjalmar Branting

---

93. Sven-Olof Roth, *De verkliga Stockholms-mysterierna: Bilder ur Hufvudstadslifvet, sådant det ter sig såväl i palats som i koja* (Stockholm: Eget förlag, 1881).

94. *Breflådan*, 5 januari 1889, 1.

95. Provnummer av *Breflådan* 1888. Odaterat.

och August Palm.⁹⁶ Vi skriver stundtals, för åtminstone med Palm hade Roth också gemensamma projekt. Han förefaller periodvis ha varit löst anknuten till socialdemokratin, ömsom sams med, ömsom i konflikt med personer som Branting och Palm.⁹⁷ Hans ideologiska, politiska plattform är svår att få klarhet i via tidningarna. *Breflådan* var en del av både boulevardpressen och den växande arbetarrörelsens press, om än inte i någon formell mening. Å ena sidan var veckotidningen en av flera tämligen illa ansedda skvallertidningar. Å andra sidan var den alltså politisk i den meningen att skvallret riktades mot samhällets eliter, mot Stockholms societeten, myndigheter, ämbetsmän och inte minst kungahuset.

Olof Roth var i detta avseende en fri publicist med egna åsikter. När *Breflådan* hade funnits i ett år, vid årsskiftet 1890, skrev han ett slags programförklaring. Här pekade han på hur tidningen ”förfäktar sanningens och frihetens sak”, att den stod i arbetarnas led och ryggade tillbaka för varken ”hotmutor eller strafflag”.⁹⁸ Han gjorde också ett försök att skilja på sanning och skandal.

---

96. Se t.ex. *Öppet bref till Hjalmar Branting*, Stockholm 1899, och *En titt bakom socialisternas kulisser: Socialismen och dess män i Sverige* skrivna av pseudonymen Observator, dvs. Sven Olof Roth (<http://libris.kb.se/bib/3016632>, hämtad 1 december 2022). Se även *Svenska Dagbladet* 23 oktober 1891 om ett möte på ”De arbetslöses förening”. Olof Roth talade på temat ”om enkelt fängelse och straffarbete”. August Palm talade om ”Qvinnan och hennes ställning i samhället”. 1894 uppgavs Palm och Roth ha planer på att ge ut en periodisk publikation under titeln ”Folkets rätt” (*Svenska Dagbladet*, 6 november 1894).

97. Palm och Roth försökte enligt *Svenska Dagbladet* (6 november 1894) tillsammans starta tidningen *Folkets rätt* som en konkurrent till *Social-Demokraten*. Roth och Branting tycks ha haft ett särskilt ont öga till varandra. Under rubriken ”Grislitteratur” hade signaturen Hj Bg. skrivit en kritisk artikel om Roths trycksak ”Bakom socialismens kulisser”. För detta stämde Roth *Social-Demokraten*s ansvarige utgivare N. C. Carleson för brott mot Tryckfrihetsförordningen 3 §, 11 mom. *Svenska Dagbladet* meddelade 5 oktober 1899 att Carleson hade friats.

98. *Breflådan*, 7 december 1889, 2.

Förväxla ej begreppen **sanning** och **skandal**. Det är endast ömtåliga samveten som, för att blanda bort korten i tid och otid skräna det senare ordet. »Breflådan« känner såväl sina fiender som vänner, och skall alltid veta att vara på sin post.⁹⁹

I detta avseende skilde sig *Breflådan* inte nämnvärt från sina konkurrenter. Den var på något sätt politiskt vänsterradikal, ”ultra-radikal”, vände sig uttalat till läsare bestående av arbetare och hantverkare och lovade att avslöja maktfullkomlighet och annat oskick.¹⁰⁰ I polemiskt avseende var den, liksom flera andra boulevardtidningar, påfallande personfixerad.¹⁰¹ År 1890 skrev Roth att tidningen

obeckligt ämnar fullfölja sina afslöjanden af och straffdomar öfver den skamlösa depravation i seder, hvilken likt en kräfta fräter alltmera omkring sig på samhällskroppen utan att kirurgen strafflagen beqvämar sig att med till buds stående instrument göra några kraftiga operationssnitt.¹⁰²

Frågan om sedlighet behandlades i veckotidningen huvudsakligen genom avslöjanden av vad som identifierades som sexuell omoral, ofta äktenskapsbrott – inte minst ansågs sexuella relationer över klassgränser osedliga – och ekonomisk ohederlighet, ofta genom förlöjligande texter om namngivna eller bristfälligt anonymiserade personer, gärna från Stockholms finare kretsar.¹⁰³

Ett visst rättspatos kan med andra ord spåras, liksom en vilja att

---

99. Ibid. Fetskrift i original.

100. Ibid., 10 december 1891.

101. Jfr Jarlbrink, 2009, 56 samt Ingemar Oscarsson, ”Nils Rudolf Munch af Rosenschöld och skandaltidningen Fäderneslandet från Lund”, *Studiekamraten*, nr 3, 1986, 3, liksom historikern Mattias Hessérus avhandling *Rätten till privatlivet: Om moralen bakom omoralen i svensk press* (Stockholm: Carlssons bokförlag, 2017), 104–126, 177–188.

102. *Breflådan*, 13 december 1890, 4.

103. Jfr Hessérus, 121–126.

söka upp konflikthärdar. Vid Roths första resa till Långholmen i september 1890 publicerade tidningen ett porträtt av redaktören skrivet av honom själv. Han menade att straffet var välförtjänt, ”ja, till och med ytterligt mildt, det måste medgifvas. Ty osedlig är jag, ända ut i fingerspetsarna.”¹⁰⁴ Å ena sidan gick han till storms mot osedliga makthavare och svor att han så länge hans hand förmådde föra pennan skulle bekämpa dem med alla till buds stående medel.¹⁰⁵ Å andra sidan ansåg han alltså sig själv vara osedlig, men i gott syfte, aspirerande på benämningen sanningssökande publicist.

Erfarenheterna av fängelsevistelser, som inte enbart tycks ha uppfattats som obehagliga, delade Roth med flera andra redaktörer. 1889 satt alla fyra arbetartidningarnas redaktörer i fängelse för brott mot Tryckfrihetsförordningen: Gustaf Adolf Rydgren (*Proletären*), Hjalmar Branting (*Social-Demokraten*), Axel Danielsson (*Arbetet*) och Pehr Eriksson (*Folkets röst*). Till dessa fyra kunde också läggas August Palm, tidigare redaktör för *Social-Demokraten*. Mycket talar för att fängelsevistelserna för Roth innebar ett slags bekräftelse på att han var av det rätta virket.¹⁰⁶ Under vinjetten ”Bref till faster Malin” skrev han i december 1889 att han uppfattade ett par månader på Långholmen som en ära eftersom ”endast strängt hederliga publicister råka ut för den lilla malören”.¹⁰⁷ Historikern Birgit Petersson menar att även om många av de åtalade ansvariga utgivarna fälldes fick de stor uppmärksamhet och väckte sympati hos allmänheten.¹⁰⁸

Roth kunde dessutom arbeta vidare med *Breflådan* i fängelset. Trots cellens begränsade utrymme fortsatte utgivningen, nu med tillfällig redaktionsadress Långholmens kronohäkte, Stockholm.¹⁰⁹ Först

---

104. *Breflådan*, 20 september 1890, 1.

105. *Ibid.*, 2.

106. Liknande prestigevinster av att sitta inne återfinns i senare exempel, var eventuellt Jan Guillou är det mest kända.

107. *Breflådan*, 7 december 1889.

108. Johannesson, Nordmark & Petersson, 2001, 297f.

109. Vid Roths två första resor (20 september 1890 respektive 13 december 1890) hade redaktionen adress Kronohäktet, Långholmen. Det var ett förfaran-

BREFLÅDAN

Tidning för kritik och polemik.

Radikal, oförskräckt, sanningsenlig och omotlig.

Försedd med hänglås.

Pris pr nyckel 10 öre.

<p>Prenumerationspris (postkostn. utskickad):</p> <p>6 Mån. . . . . 2 00 "/ 4 Mån. . . . . 1 50 3 Mån. . . . . 1 00 "/ 1 Mån. . . . . 50</p>	<p>Beställt och ansvar utgivare: Olof Roth. Redaktionsstyrelse och Expedition: Jakobshuset, Nygatan 113 A. Stockholm. Års. Nr. 28 41.</p>	<p>Annonspris:</p> <p>För första 25 ror. I mån upplagan 20 öre. Öfrigt, hast- och tillämningsreor berättas för såvitt. Reklam för öfrigt kostnads. Ny hvarstads 100.</p>
---	---	---

REDAKTÖR: Redaktör Gust Erik spad, posten. — Red till
Lars Helt. — Stockholmskorrespondent — Leif Öppner —
Red till: Gustaf Ny, Melin, Jäckby och Lindström. —
Red till: Erik Sjöberg och Skånke. — Korrespondent från Svea-
land. — En korrespondent. — Red till: Thalia. — Korrespondent

Redaktionen för denna tidning och för dess utgåvor: *Långholmen*
Korsvägen, Stockholm. Alla andra korrespondens och utskick
skicka till redaktionen i Stockholm och till posten i Stockholm.

OLOF ROTH,

'Breflådan' redaktör, "Lätt på fotens" utgivare.

"Jaha, mitt hvarskap, så der ser han ut," den
förkättrade samfundsmannen, som så för en
samma gång för sig själva för att friheten, eftersom
den inte ville gå in på "politiemännens" försök
att straffa och andrum till
samma."

Ja, ärde hörsamhet!
Just så ser jag ut. (Om Ni
villat Er någon intressant
införkomst, så har Ni full-
komligt mistagit Er. Jag
ser ut, som folket är mest,
kvadan, mina aktier efter
dena presentation, torde be-
tydligt sjunka i värde. Men
med smakt ingen skall jag
veta att följa mig i mitt
Åse. Det tycks, frönliga
Långholmen, varsordare
och kungliga intressen för-
svände hemmet, är smakt
att denna följare och
resolventer.

Och i hela denna äm-
nen skall jag, på heter och
en, litigt öfva mig under
en drygt tillräckligt friet.
För jag inte kastar för
någon studier, så blir det
samma igen inte mitt fel.

Mitt straff är väl fört, ja, till och med yt-
ters mildt, det måste medgivas. Ty nedlig är

jag, ända ut i fingrarnas. Ergo samhälls-
lig. Visserligen kan till mitt förfarande, att
jag efter en frisk kropp, en smid själ, en skuld
silla och starkt passanter, kvadan jag efter alla
förtäringar till åka och
sjuka samt medläsa sam-
hället något af det öfverflöd,
hvaraf en gifvad föryn
att mig i beströmning.

Men å andra sidan är
mina redovisnings och dom-
are alla rimliga sål om
märka, att det varer min
svendstägiga skivförel
gratens det samhälle, som
hvilket jag tagit mig frihe-
ten vistas och helva mitt
värde, att med alla till
hela ständigt medel tillräk-
ga, mig till den fysiska och
moraliska rättenshet, hvar
med våra moderna sälls-
hetsförhållanden och samhäl-
ligen är så riktigt begär-
vare.

Och herrar åklagare,
jurymän och domare ha
enkligen rätt. Att med
höghjert hufvud, öppen blick
och osviklig försäkra upp-
tråda inom en vilförelse,
bekänligen och smuliga förpestat kris, det är en
öfverlysten utan lika, ett tilltag, som kan resa

Breflådan 20 september 1890. I samband med sin första resa till Långholmen publicerade Olof Roth ett porträtt av sig själv, vilket till skillnad från de flesta porträtten i *Breflådan* var välvilligt formulerat och innehöll dessutom en förklaring till varför han betraktade sig som en "sanningssökande publicist".

vid den tredje och sista av vistelserna på Långholmen, i februari 1892, lades tidningen alltså, som framgått, ned.¹¹⁰

Breflådan hade ett par stående och för boulevardpressen utmärkan- de inslag vad gäller textgenrer och vinjetter. En dominerande genre var det ovan nämnda personporträttet.¹¹¹ Till skillnad från mer väl- kända tidningar som *Budkaflen*, *Fäderneslandet* och *Figaro* publicerade *Breflådan* dock i huvudsak nidporträtt av offentliga personer, det vill säga av myndighetspersoner, skådespelare, författare, publicister och andra personer som ingick i Stockholms societeten. Även brottslingar porträtterades. En annan återkommande textkategori var korrespon- dens från olika delar av Sverige, som Göteborg, Uddevalla, Helsing- borg, Malmö och Örebro. En tredje central genre var brev, krönike- liknande texter som fångade upp, reflekterade över och kommente- rade aktuella händelser och personer, oftast utifrån en Stockholms- horisont, författade som personliga, avslöjande, bitvis intima brev till just ”faster Malin”. Även följetonger av både originalberättelser och översatta historier gavs stort utrymme.

Det är omöjligt att säga något säkert om tidningens spridning och antalet läsare. Den andra mars 1889 påstods det att upplagan var ”minst 5.000 exemplar”, en siffra vars trovärdighet nog inte skulle tåla alltför noggrann granskning. Under en kortare period, från februari till december 1891, utgavs en särskild Göteborgsdition som bortsett från porträtt och ett par notiser var identisk med Stockholmsupp- lagen. Försäljningsställen fanns förutom i Stockholm också i städer som Lund, Landskrona, Gävle, Göteborg och Sundsvall. Allra lättast

---

de som inte verkar ha varit helt ovanligt. Kjersti Bosdotter har 2012 beskrivit hur fångar på Långholmen dömda för brott mot Tryckfrihetsförordningen, t.ex. August Palm och Hjalmar Branting, hade särskilda förmåner, som möjligheter att komplettera inredningen i cellerna och tillgång till såväl litteratur som postgång och dagliga besök. Se Kjersti Bosdotter (red.), ... *faror för staten av svåraste slag: Poli- tiska fångar på Långholmen 1880–1950* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2012), 26, 36.

110. *Gamla Breflådan*, 6 februari 1892, 1.

111. Jfr Edoff.

tycks det ha varit att hitta tidningen i cigarrbutiker. Det fanns också möjlighet att prenumerera.

Skvallret, staden och det journalistiska arbetet

Olof Roth arbetade, liksom flera av hans kollegor, i staden. Utöver det redaktionella arbetet förefaller han ha varit på plats i det offentliga rummet för att se och höra. För Roth var platsen för lyssnandet och observerandet Stockholms gator och torg liksom semioffentliga arenor som teatrar, restauranger och kaféer. Det var, som mediehistorikern Erik Edoff visar, platser som alla hade tillgång till men som också var påfallande borgerliga och dominerades av män. Edoff beskriver dem som sambandscentraler där vänner träffades och nya bekantskaper gjordes, där information spreds via samtal och tidningsläsande.¹¹² På dessa platser utbyttes inte bara skvaller, rykten och erfarenheter publicister emellan, utan här rörde sig också många av de mer eller mindre kända personer som porträtterades eller på annat sätt uppmärksammades i skvallerpressen. Troligen hade denna typ av press också huvudparten av sina läsare i just dessa miljöer. Överhuvudtaget var stadslivet centralt för dessa journalister som enligt Edoff intog tre olika roller: reportern, publicisten och flanören.¹¹³ I en tid när nästan all kommunikation skedde fysiskt – per papper eller ansikte mot ansikte¹¹⁴ – ligger det nära till hands att förstå staden¹¹⁵ i sig som en förutsättning för denna journalistik som sammanförde muntligt skvaller med det tryckta och distribuerade ordet. Tidningsexemplar cirkulerade och läsare berättade för andra läsare vad som stod att läsa

---

112. Edoff, 67; se även Darnton, 1996, 187 och 2004 samt Garnert, 27.

113. Edoff, 116.

114. Under slutet av 1800-talet utvecklades också telefonin i Sverige och inte minst i Stockholm som 1885 beräknades ha 5 000 telefoner.

115. Med staden menas här inte endast Stockholm. I Sverige fanns liknande journalistik framförallt i Göteborg. Boulevardpressen anlät dessutom, liksom de reguljära dagstidningarna, korrespondenter ute i landet.

i spalterna. Talade och tryckta ord förflyttade sig snabbt, och ryktes-spridning förblev ett kraftfullt medium som på olika sätt förenades med det skrivna ordet snarare än ersattes av det.¹¹⁶ Rumslig och social täthet, liksom offentliga och semioffentliga mötesplatser, utgjorde grundvillkoren för den massmediala produktionen liksom dess konsumtion och hade stor betydelse för det som vi uppfattar som ett darntonskt kretslopp. Staden framträder i boulevardpressen dessutom som ett visuellt objekt, gärna betraktat ovanifrån men också som en miljö att låta sig omslutas och vara en del av.

Hur gick då lyssnandet och observerandet till? Låt oss först göra ett klarläggande: i dags- och veckopressen i allmänhet och boulevardpressen i synnerhet användes ett flertal markörer för att påståenden och berättelser byggde på just lyssnande och observationer, markörer som knappast är att betrakta som belägg för att det som påstods verkligen hade ägt rum. Dessa markörer skapade istället en känsla av autenticitet. Titeln på tidningen – *Breflådan* – bar i sig på ett löfte om insända meddelanden från verkligheten. Vinjetten ”Bref till fater Malin” gav, som tidigare nämnts, ett intryck av familjär korrespondens, meddelanden från den stora världen till den lilla. Tonen var såväl förtrolig som satirisk, och udden riktades mot kända och halvkända människor, samtida personer som säkert värjde sig mot anklagelserna, inte minst som texterna ofta berörde utomäktenskapliga affärer.¹¹⁷

År 1889 etablerade Roth vinjetten ”per telefon” som ibland använ-

---

116. Hammarlin, 2019, 77–106. Se även Johan Jarlbrink, *Informations- och avfallshantering: Mediearkeologiska perspektiv på det långa 1800-talets tidningar* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2019), 150.

117. Jfr *Fäderneslandets* fruktade vinjett ”Bref till syster Ulla”, under vilken bl.a. skandalskribenterna Viktor Arnelius och Paul Meijer-Granqvist skrev och vars texter ”otvivelaktigt utgjort kärnan i «Fäderneslandets» alla skandaler”. Se Jeran A. Heine, *Tidningen Fäderneslandets redaktion: ”Fäderneslandets” uppdagade mysterier. 1872 års upplaga. Med porträtt af ”Fäderneslandets” förläggare* (Södertälje, 1872), 69, liksom Hessérus, 108–118.

des för troligen fingerade tipssamtal.¹¹⁸ Detta år återgavs till exempel ett samtal – ”några färska nyheter ur vårt nutida svindlarelif” – som handlade om ett försäkringsbolag.¹¹⁹ Telefonen var vid denna tid inte helt vanlig i Stockholm.¹²⁰ *Breflådan* hade att döma av Stockholms adresskalender tillgång till en telefon (nr 4495) som redaktionen delade med tryckeriet.¹²¹ I likhet med stadslivet, som metaforiskt observerades från upphöjda utsiktspunkter, fick även telefonen en symbolisk innebörd. Den var inte bara en teknologi som medgav samtal på distans utan också en symbol för modernitet. Omnämmanden av telefonen gjorde sig bra i en tidning som gjorde anspråk på att följa med sin samtid. I likhet med större tidningar som *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Illustrerad Tidning* befann sig *Breflådan* i kommunikationsteknologins framkant.¹²² Här var inte bara nyhetstempot högt. Redaktionen hade dessutom, genom telefonen, omedelbar kontakt med omvärlden, eller åtminstone ville man ge det intrycket. Nätverket, eller illusionen av ett sådant, kom också till uttryck via kortare texter av korrespondenter i landsorten. Telefonen erbjöd givetvis inte det enda sättet att kommunicera via det talade ordet.

Redaktionernas arbetssätt kommenterades mestadels i förbigående. De flesta redaktioner var små, inte sällan bemannade av endast redaktören själv. Utan att veta säkert misstänker vi därför att Olof Roth skrev stora delar av *Breflådans* texter på egen hand, under olika signaturer och osignerade vinjetter.¹²³ Med ett arbetssätt och en redaktionskultur som satte den sanningssökande redaktören i centrum var måhända kontakten med publiken en chimär. I litteraturen framstår det redaktionella arbetet inte sällan som en utpräglad skriv-

---

118. *Gamla Breflådan*, t.ex. 25 maj 1889.

119. *Ibid.*, 30 mars 1889.

120. Jfr Garnert.

121. <https://stockholmskallan.stockholm.se>, hämtad 1 december 2022.

122. Garnert, 50.

123. Jarlbrink noterar hur påfallande små redaktionerna var, även på dagstidningar som *Dagens Nyheter*, vid slutet av 1800-talet. 1878 bestod t.ex. deras redaktion av sex personer. Se Jarlbrink, 2009, 78.

bordssyssla med penna, papper, klisterburk och sax.¹²⁴ På skrivbordet samlades telegram, brev och andra tidningar vars information kunde komma till användning. Reporterns uppsökande arbetssätt var ännu ovanligt. Kåsören verkar ha varit ett undantag, ett redaktionellt inslag som kunde innebära iakttagelser och beskrivningar av omgivningen utanför redaktionerna.¹²⁵

Utöver de tämligen sällsynta reportrarna och kåsörerna fanns en tredje kategori redaktionella medarbetare som hade ”örat mot rälsen”. *Notisjägaren* var en särskilt ”sjaskig” person, en ”sluskig halvherre” som sålde enstaka nyheter från stadslivet till tidningsredaktionerna.¹²⁶ Publicisten och författaren Fredrik Lindholm (1861–1938) skriver i sin roman *Tidningsmannen* från 1887 hur han gjorde sina första försök att sälja notiser på frilansbasis och hur det under sommartorkan gick ganska bra. Under den följande hösten blev det svårare och han fick nöja sig med att

skildra huru ett par hästar skenat, huru en gammal gumma afbrutit sitt ben, huru en ko slitit sig lös på torget och så vidare, och dessa i sanning realistiska alster af min stackars penna belönades efter förtjenst med 25, 50, 75 öre, ja, någon gång med en hel krona. Jag var notisjägare!¹²⁷

Romanens huvudperson bor på Ladugårdslandet (nuvarande Östermalm) i Stockholms utkanter, en ”sqvallerhåla” befolkad av kvinnor som skvallrade om allt, alla och överallt, på ”kafferepen”, vid brunarna, på gatan och i handelsbodarna.

---

124. Jfr Johan Jarlbrink, ”Mobile/sedentary”, *Media History*, vol. 21, nr 3, 2015, 280–293.

125. Jfr Jarlbrink, 2009, 72ff. samt Johannesson et al., 229f.

126. Leon Larsson, *Samhällets fiende* (Stockholm: Bonnier, 1909) samt Martin Koch, *Arbetare: En historia om hat* (Stockholm: Bonnier, 1912).

127. Fredrik Lindholm, *Tidningsmannen* (Stockholm: Svea, 1887), 98.

Alla kände de till hvarandra som om alla skulle tillhört samma familj, och det fans nästan ingen sak i »Fäderneslandet», som de icke kände vida bättre till, än tidningen sjelf gjorde det.¹²⁸

Notisjägarna beskrevs som illa klädda, bohemiska, spritdoftande, stöldbenägna och allmänt opålitliga. De rörde sig i staden, på platser där det fanns förutsättningar att hitta nyheter. De avlyssnade samtal i offentliga miljöer, utnyttjade kontaktnät bestående av pastorsexpeditioner, begravningsbyråer och andra institutioner som kunde tänkas ha personuppgifter att leverera. De ger intryck av att vara tidningsvärldens parias, sällan positivt uppmärksammade, oftare bortglömda, misstänkliggjorda och marginaliserade.¹²⁹ Inte ens en skandal- och skvallerintresserad redaktör som Olof Roth hade mycket till övers för dessa kollegor. Den 23 november 1889 kommenterade han notisjägarnas arbetssätt och hur tidningar med *Dagens Nyheter* ”i spetsen, begagna rent af farliga notisjägare, endast och allenast för att få uppseendeväckande notiser”.¹³⁰

Förutsättningarna för det journalistiska arbetet var, som sagt, urban täthet. Staden är, som Jürgen Habermas skriver, det borgerliga samhällets livscentrum, inte endast ekonomiskt utan också kulturellt. Tidigare hade hoven varit centrum för litterära och intellektuella offentligheter. I det borgerliga samhället utvecklades andra arenor, som salonger och kaféer.¹³¹ Det urbana livets betydelse för den borgerliga offentligheten kanske inte behöver understrykas ytterligare. Om vi begränsar oss till den stockholmska boulevardpressen har inte minst Erik Edoff pekat på det nära sambandet mellan den urbana miljön och veckotidningarnas funktion, karaktär och livsluft.

Det är ibland svårt att hålla isär de materiella och symboliska aspekterna på det urbana. Det fysiska stadsrummet var en uppenbar

---

128. Lindholm, 106.

129. Johannesson et al., 228.

130. *Breflådan* 23 november 1889.

131. Habermas, 45–47.

förutsättning för journalistiken. Närheten till det behövdes för att producera tidningar med den moderna tryckteknik som var ett av flera villkor för dåtidens informationssamhälle. Även produktionen av nyheter byggde, som vi sett, i hög grad på fysisk täthet. Stadens materialitet, dess redaktioner, tryckta texter, gator, torg, parker, öppningar och avgränsningar, skapade observationernas, mötenas, samtals konkreta villkor och möjligheter. I detta perspektiv är det inte långsökt att tala om stadens agens, att den inte bara var en passiv aspekt av det offentliga, publika stadslivet utan också i hög grad regisserade detta liv.¹³² ”Om det moderna stadsrummet allt oftare uppfattas som en text, uppfattas texten allt mer som ett rum”, skriver idéhistorikern Sara Danius om 1800-talet, som hon också benämner ”trycksakernas århundrade”.¹³³

Det finns här anledning att knyta an till det sena 1700-talets Paris och Robert Darntons studier av gatans skvaller, den illa ansedda journalistiken och dess politiska potential i den särskilda situation som den franska revolutionen innebar. I boken *Poetry and the Police: Communication Networks in 18th-Century Paris* argumenterar Darnton bland annat för att kommunikationernas historia knappast kan skrivas utan att ta hänsyn till det talade ordet.¹³⁴ Han visar hur meddelanden i form av sånger och poem spreds snabbt i det offentliga livet. Verser korsade varandras spridningsvägar, de kopierades på papperslappar, byttes mot liknande lappar, dikterades för kopister, memorerades, deklamerades, trycktes i underjordiska skrifter och melodisattes för att sjungas.¹³⁵ Det är givetvis omöjligt att i konkret mening lyssna till skvallret i efterhand. Det som står oss till buds är pratets spårbarhet i dessa huvudsakligen skriftliga medier. Skrivandet löper parallellt med talet. Det händer därtill att det skrivna intar talets plats och i viss me-

---

132. Edöff, 15–17.

133. Sara Danius, *Husmoderns död och andra texter* (Stockholm: Bonnier Pocket, 2016), 89 och 85.

134. Darnton, 2010, 2.

135. *Ibid.*, 11; Darnton, 2004.

ning också lägger beslag på det.¹³⁶ Det skrivna har till skillnad från det muntliga den egenskapen att det bevarar diskursen som en sorts arkiv, tillgängligt för det kollektiva och individuella minnet.¹³⁷ Talet, i form av skvaller, sipprade in i skvallerpressen, men dags- och veckopressen uppfattades i många sammanhang också som ryktesspridare och förmedlare av skvaller, och särskilt illa ansedda var boulevardpressens representanter.¹³⁸ Denna koppling mellan prat och text, mellan offentliga diskussioner och tidningar understryks också av Jürgen Habermas när han pekar på hur 1700-talets brittiska veckotidskrifter utvecklades ur samtidens kaffehusdiskussioner.

Kaffehuspubliken gjorde inte tidningsartiklarna till föremål för diskussion utan uppfattade dem som en beståndsdel i den, vilket framgår av den ström av insändare som utgivarna en gång i veckan tryckte ett urval av. [...] Samma diskussion fortsätter i ett annat medium, för att sedan via lektyren återgå till det ursprungliga mediet, konversationen.¹³⁹

Gatan som plats och det talade ordet framträder som två centrala komponenter i de darntornska cirkulära nätverk vi närmar oss. Skvallerpressens metaforiska och faktiska lokalisering till gatan och det offentliga livet är påfallande, men också mångtydig. Gatan är därtill en metafor som kan undersökas. Dess mest uppenbara manifestation är begreppet boulevardpress i sig. Med boulevard brukar man mena en särskild sorts större gata, inte sällan av det trädkantade slag som vi med ett franskt lånord kallar allé. Boulevard är dessutom besläktat med svenskans bålverk eller nederländskans *bolwerk* som betyder befästning. Kopplingen mellan gatan och befästningen ligger i att just

---

136. Paul Ricœur, *Från text till handling: En antologi om hermeneutik*. Red. Peter Kemp & Bengt Kristensson (Lund: Symposion, 1988), 35f.

137. Ibid.

138. Jarlbrink, 2009, 51 och 66.

139. Habermas, 61.

detta slags gator anlades under 1800-talet på äldre städers övergivna befästningsanläggningar, fästningsvallar eller bålverk. Vår poäng med denna sidorörelse är att fästa veckopressen till gatan. I Svenska Akademiens ordbok beskrivs en boulevardtidning (stavad boulevardtidning) som en tidning som söker sin läsekrets hos "bulevardflanörerna" och som "i kåserande form behandlar dagens samtalsämnen, ofta med klandrande bibetydelse".¹⁴⁰ Med bulevardflanör avsågs en "sysslös person som flanerar på en storstads bulevarder (o tillbringar sin mesta tid där)".¹⁴¹ Dessa betydelser uppges i ordboken vara hämtade från det sena 1800-talet. Förutom till stadens gator antyds kopplingen till sysslöshet som i sin tur pekade mot kriminalitet och det allmänna moraliska förfall som de växande industristäderna ansågs plågade av.

Det fysiska rummets betydelse för skvaller och journalistik har internationellt sett sitt kanske tydligaste uttryck i begreppet *Grub Street*. Det som snabbt blev ett publicistiskt invektiv var ursprungligen också en faktisk gata i London, 1830 omdöpt till Milton Street.¹⁴² Trots att gatunamnet Grub Street försvann har det sedan 1700-talet levt kvar som en metafor för dålig och kommersiell journalistik, en plats befolkad av tvivelaktiga skribenter som levde på skvaller och förtal.¹⁴³ På svenska tycks just begreppet boulevardtidning vara den närmaste motsvarigheten till Grub Street, i metaforisk mening. Det är svårt att finna en motsvarande fysisk gata i Stockholm, men sökte man efter dags- och veckopressens redaktioner vid slutet av 1800-talet gjorde man rätt i att styra stegen mot Klarakvarteren på Nedre Norrmalm och gator som Karduansmakargatan och Vattugatan eller mot Gamla

---

140. SAOB, Bulevard, hämtad 1 december 2022.

141. Ibid.

142. Se Darnton, 1982; Pat Rogers, *Grub Street: Studies in a Subculture* (London: Methuen & Co., 1972); Leslie Shepard, *The History of Street Literature: The Story of Broadside Ballads, Chapbooks, Proclamations, News-sheets, Election Bills, Tracts, Pamphlets, Cocks, Catchpennies, and other Ephemera* (Detroit: The Singing P, 1973).

143. Encyclopædia Britannica, Grub Street, hämtad 3 januari 2020.

stan och Stora Nygatan, Munkbron och Köpmantorget. Här fanns en koncentration av redaktioner, såväl dagstidningar, till exempel *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet* och *Aftonbladet*, som väsentliga delar av den mer illa sedda skvallerpressen.¹⁴⁴ Här bildades ett socialt stadsrum med begränsad storlek där ett lyssnande öra och en observant blick hade goda förutsättningar att inhämta information om offentliga personer som rörde sig i staden i allmänhet och i semioffentliga rum som teatrar och kaféer i synnerhet.

Stockholms stad, det vill säga Gamla stan och malmarna, växte från 167 868 invånare 1880 till 300 523 invånare 1900, en visserligen dramatisk ökning som ändå signalerar en relativt liten stad jämfört med europeiska miljonstäder som Wien, London och Paris. Det är lätt att föreställa sig en offentlig miljö där många kände eller kände till varandra, där det var svårt att vara anonym och där notisjägare, journalister och redaktörer fann goda möjligheter att snappa upp mer eller mindre verklighetsanknuten information. Denna rumsliga och sociala täthet genererade goda möjligheter för en journalist eller notisjägare att avlyssna och observera människor och händelser som kunde bilda utgångspunkt för en berättelse av så kallat allmänt intresse.

Låt oss titta närmare på ett porträtt av baronen och löjtnanten vid Livgardet Voldemar von Rosen och en notis om densamme i *Gamla Breflådan*¹⁴⁵. von Rosen uppgavs vara känd för sina kvinnohistorier. Hans dragningskraft påstods i porträttet vara mindre knuten till hans utseende än till faderns pengar. Baronen sades ha kopplingar till kungafamiljen via en tjänst som ordonnansofficer hos kronprins Gustaf samt en uppslagen förlovning med prinsessan Bernadotte.¹⁴⁶ Porträttet skildrade honom som liten och ful, med ett plufsigt ansikte

---

144. *Breflådan* hade adress Jakobsbergsgatan 19, *Budkaflen*, S:a Vattugatan 9, *Fäderneslandet*, Köpmantorget 2 och *Figaro*, litet vid sidan, Odengatan 8.

145. *Gamla Breflådan*, 27 juni 1891.

146. Troligen avsågs prinsessan Ebba Bernadotte, tidigare Munch af Fulkila, som var gift med prins Oscar, ett av Oscar II:s barn inom äktenskapet.

och utstående ögon, enligt rubriken en ”vanprydnad för den svenska officerskåren”. I en notis under vinjetten ”Stockholmskorrespondens” berättas hur von Rosen hade syntts ”överlastad” på en spårvagn och börjat kurtisera två gifta kvinnor. De och deras makar valde att kliva av spårvagnen varefter von Rosen ”fortsatte färden i förtroligt umgänge med två prostituerade gatslinkor; ja, det kunde vara just lagom!”¹⁴⁷

Hur gjordes den sortens observationer? Observatören noterade att ingen ingrep när von Rosen gjorde sina framstötningar. En officerskollega valde att vara tyst och låta det fortgå. Kvinnornas makar hade först inte uppmärksammat händelsen, men efter att von Rosen ”med sludrande tunga och i högljudda ordalag [börjat] tilltala de båda fruntimmerna och andra personer på vagnen”, uppmanade spårvagnskusken ”bråkmakaren att tåga och uppföra sig passande”. ”Utrop av ovilja och förakt haglade öfver den råde tölpen...”¹⁴⁸

von Rosen var uppenbarligen en förhållandevis känd figur i det offentliga Stockholmslivet. Om vi för en stund tar för givet att den återgivna händelsen hade hänt och att någon hade observerat den, kan vi räkna med två möjliga villkor för observationen. Antingen hade lyssnaren och iakttagaren av en lycklig slump befunnit sig på samma spårvagn som von Rosen eller så hade han – troligen var det en han – identifierat den påstrukne baronen på gatan och följt efter honom upp på spårvagnen för att se vad tillfället hade att bjuda. Rimligen yppades sådana tillfällen ganska ofta i en stad av Stockholms storlek och med en borgerlig offentlig miljö som var ännu mindre. Någon måste ha rest med spårvagnen från Djurgården den där aftonen i juni och varit tillräckligt nära för att höra samtalet och iaktta officerskollegans passivitet. Han bör också ha sett att de två kvinnorna var åtföljda av äkta makar. Visste han alltså vem som hörde ihop med vem? Till skillnad från de två kvinnornas makar hade han dessutom uppmärksammat von Rosens närmanden. Efter att de hade lämnat spårvagnen

---

147. *Gamla Brevlådan*, 27 juni 1891.

148. *Ibid.*

fortsatte både den observerade och den observerande färden. Tillsägelser från spårvagnskusken noterades liksom medpassagerares ljudliga reaktioner.

Till skillnad från det vanliga arbetet inne på redaktionen, med penna, papper, sax och klister, vilade notisen på närvaro i stadslivet. Kanske var det Olof Roth själv som nosade upp situationen. Det var hur som helst en person som kände igen baronen och visste om hans ställning i Stockholms societeten – inte minst den vaga kopplingen till kungafamiljen – och insåg det publicistiska värdet av det som utspelade sig.

I goffmansk mening kan man ställa frågan om hur sociala relationer påverkades av skvallerpressen. Till att börja med kan vi ta i beaktande den trånga sociala miljön i Stockholms innekretsar. Gick det att undvika någon som man offentligt hade förringat, kränkt och skvallrat om i sin tidning? Hur kunde sådana möten se ut? Vad hände om Olof Roth och till exempel Voldemar von Rosen möttes i foajén till Nya teatern i Stockholm? Det är inte svårt att se framför sig hur en konflikt i skvallerpressen kunde ta gestalt i verkliga livet, i fysiska möten, ansikte mot ansikte. Eller hur var det? Vi tänker att det kanske ändå var andra regler och normer som gällde, att dispyter gavs en annan inramning i pressen än vid fysiska möten i det offentliga rummet. Det är ju långt ifrån säkert att journalisten kunde ta sig samma friheter som i spalterna. Likheten med vår tids sociala medier – en del människor verkar ha svårt att förstå att deras meddelanden och yttranden blir offentliga när de skriver på Twitter, Instagram eller någon annan social medieplattform – är påfallande. Tröskeln för att vara oförsämd, fara med osanning eller sprida rykten och skvaller är uppenbarligen lägre när man sitter och skriver i soffan med ett glas vin i handen än när man möts fysiskt på stadens gator och torg. Kanske var dessa skiftande tröskelhöjder giltiga även i det sena 1800-talets skvallerpress och offentliga liv.¹⁴⁹

---

149. Etikettsregler och förväntningar på socialt beteende var och är olika be-

Porträtten och det kungliga skvallret

På det hela taget vet vi trots allt ganska lite om det praktiska journalistiska arbetet under 1800-talets senare del, inte minst de delar som låg utanför redaktionen och som byggde på det talade ordets överföring av information.¹⁵⁰ Låt oss därför göra ett försök att undersöka ett par av de skandaler med kungliga inslag som bland annat *Gamla Brevlådan* skrev om. Som nämnts var porträtt av kända personer ett centralt och karakteristiskt inslag i boulevardpressen i allmänhet och *Gamla Brevlådan* i synnerhet. Porträtten i tidningen var sällan särskilt smickrande. Åtminstone ett av porträtten, av affärsmannen och grosshandlaren Per Vählin, orsakade, som vi har sett, Roths tredje och sista fängelsevistelse. I det följande fokuserar vi porträtt av två kvinnor som båda befann sig i Stockholms offentliga liv och hade rykten om sig att ha nära och till och med intima kontakter med kung Oscar II.

Marie Friberg (1852–1934) var skådespelerska och operasångerska och påstods ha två söner med Oscar II. Ellen Hartman (1860–1945) var också skådespelerska och utpekades även hon som kungens älskarinna. Dessa kvinnor var inte ensamma om att omgärdas av dylika rykten under den undersökta perioden. Men de var – och är i viss mån fortfarande – två av de mest omtalade och välkända.¹⁵¹ Noterbart är att Oscar II hamnade i skuggan av de påstådda älskarinnorna som placerades i skandalernas mitt, vilket sannolikt hade mindre att göra med

---

roende på i vilken ram man befinner sig. När ramar kommer på kollisionskurs uppstår det som Goffman kallar "frame disputes" (Persson, 2019, 115; Erving Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1974), 322ff.).

150. Se Jarlbrink, 2009.

151. Båda nämns t.ex. i populärhistoriska verk som Margareta Beckmans *Kungar, drottningar, älskare och älskarinnor: Konvenssäktenskap och kunglig sängkamarfröjd* (Stockholm: Fischer & Co., 2012) och Lars Elgklous *Kungliga gunstlingar och favoriter* (Stockholm: Interpublishing, 1984). Dessa båda verk präglas bl.a. av mycket sparsamma referenslistor, varför de snarare än historiska skildringar i flera avseenden kan betraktas som producenter och förmedlare av rykten och skvallret.

kungens åtminstone symboliskt goda relationer till pressen och mer med kungamaktens krav på lojalitet och laglydnad i nationens namn.¹⁵²

Marie Friberg

Marie Friberg, ibland också omnämnd som Maria Friberg, var skådespelerska och sångerska, inte minst känd för sin rollprestation i Strindbergs *Lycko-Pers resa* där hon 1883 påstods ha uppträtt med Oscar II:s namnchiffer i en brudkrona. Enligt en obekräftad uppgift på Wikipedia uppmärksammades detta i den samtida pressen, vilket i sin tur gav hovet anledning till en så kallad officiell anmärkning.¹⁵³ I ingen av de tidningar som vi har undersökt rörande brudkronan och pjäsen uppmärksammades emellertid Fribergs hårarrangemang vid premiären.¹⁵⁴ Rollen som ”Bruden” var liten och hennes namn nämndes inte av de generellt sett positiva recensenterna. I recensioner från premiärkvällen uppges istället att en fröken Anna Petterson haft rollen som Marie Friberg alltså skulle ha haft.¹⁵⁵ När teatersäsongen öppnade den sista augusti året därpå, 1884, hade dock en del ändringar i rollbesättningen gjorts. *Post och Inrikes Tidningar* skrev hur fröken Friberg ”gjort sig synnerligen bemärkt genom den rika dräkt, hvarti hon presenterade sig såsom den unga bruden”.¹⁵⁶ *Dagens Nyheter* konstaterade också hur en del roller var nybesatta och att fröken Friberg

var en i ordets alla bemärkelser »strålande» företeelse i den unga brudens person. Den i Paris särskildt förfärdigade öst-

---

152. Lundell, 2010.

153. https://sv.wikipedia.org/wiki/Marie_Friberg, hämtad 1 december 2022.

154. *Aftonbladet*, 24 december 1883; *Budkaflen*, 22 och 29 december 1883; *Dagens Nyheter*, 24 december 1883; *Fäderneslandet*, 24 december 1883; *Nya Dagligt Allehanda*, 24 december 1883; *Stockholms Dagblad*, 24 december 1883; *Söndags-Nisse*, 23 december 1883; *Vikingen*, 12 januari 1884.

155. *Svenska Dagbladet*, 24 december 1883; *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 27 december 1883.

156. *Post och Inrikes Tidningar*, 1 september 1884.

erländska dräkt som hon bar torde, de äkta juvelgarnityrerna oberäknade, höra till de dyrbaraste som på länge skådats på svensk scen.¹⁵⁷

Hade hon en intim relation med kungen? Hade hon till och med barn med honom? Oavsett svaren på sådana frågor var hon en kvinna som det talades om. Vad vi vet är att hon föddes 1852 i Stockholm och dog 1934 i Paris¹⁵⁸, och, som sagt, att hon *påstods* ha varit älskarinna till Oscar II, som *påstods* vara far till hennes två söner, Nils och August. Sådana i högre och lägre grad styrkta påståenden står exempelvis att finna i hennes biografi på Wikipedia.¹⁵⁹

På Marie Friberg projicerades alla möjliga tecken på omoraliska förbindelser, förbjuden sexualitet och societetens allmänna dekadens. När hon uppmärksammades i *Gamla Brevlådan* hade hon varit känd skådespelerska och beryktad maitresse sedan 1880-talet. Åtminstone sedan 1881 hade hon varit verksam i Stockholm, dessförinnan vid hovteatern i Weimar. Vårvintern 1881 spelade hon Carmen på Kungliga Stora Teatern.¹⁶⁰ Att döma av den något ljumma kritiken och hennes fortsatta verksamhet på Nya Teatern med lättare musikstycken och pjäser verkar hennes sångkarriär ha gått i stå. I dagspressens recensioner går att utläsa att hon under resten av 1880-talet tycks ha haft mindre roller i teaterns uppsättningar. Men när hon 1891 lämnade Stockholm för Paris, knappt 40 år gammal, var det inte i första

---

157. *Dagens Nyheter*, 1 september 1884.

158. I dödsannonserna uppges hon ha avlidit i Bagnoles, en mindre ort ett tiotal mil väster om Paris.

159. https://sv.wikipedia.org/wiki/Marie_Friberg, hämtad 1 december 2022.

160. Enligt *Dagens Nyheter*, 5 februari 1881, lade emellertid sjukdom hinder i vägen för hennes framträdanden i *Carmen*: ”Fröken Maria Friberg har haft en grym otur i Stockholm. När hon kom hit, blef hon af resan och ovanan vid den stränga kölden indisponerad. Numera då hon är väl disponerad, är hr Ödmann, som med henne skulle sjunga ’Carmen’, det icke. Och som hr Ödmann behöfver någon tids hvila för sitt röstorgan, är det numera icke utsigt till att få höra fröken Friberg, enär hon snart skall återvända till Weimar.”

Gamla

BREFLÅDAN

Tidning för kritik och polemik.

Radikal, oförskräckt, sanningsenlig och omöttig.

Göteborgsupplaga.

Pris 10 Ere.

<p>Prenumerationspris (postfritt skickadt)</p> <p>Helt år . . . kr. 4. — Tre månader kr. 2. — Halvt år . . . » — En månad kr. 1. —</p>	<p>Redaktör och ansvarig utgivare: Olof Roth. Redaktionsbyrå och Ekspedition: S. Barnhagens g. 9. Stockholm. Ålms bref, 1742.</p>	<p>Annonser Pr postfritt 10 lin. Öfrsta, half och helteckenkostnader beräknas till rätt. Bokläsare eller öfversättningar. Pris 1 M. i hvar teckenlinje, 100.</p>
---	--	---

Redaktör: F. d. fröken Friberg. — Best till Sveta Maria. — Inskickningar — Göteborgs Nyheter. — Stockholmskorrespondens. — Karl XV:s slottare. — Korrespondens från Göteborg, Sahnd, Upsala, Malmö, Ångö och Assens. — Förelägg tekniskvetenskap. — Karta var. — Annonser.

Gamla Breflådans följ (Göteborg och omnejd) är Söbergsgatan 19.

F. d. fröken MARIA FRIBERG.

Ex-”drömling” — sällsamt charmös.

»Hvad gör några minuter skam för ett helt lif af evinnarlig ära?» utbrände sig en gång en ung man, som redt sig väl kända i sin ungdom, men såsom släppte igenom. Med en efter förhållandena betingad modifikation ställde fröken Maria Friberg krusna yttre sig i ungdoms sanna andas »hvard» för några tiotal år, tillbragta i den vevriga skuggan af en kungakrona, för ett äretänkande gif med en erkänd grafverkens på hufvudet. Det går ju efter sällsamt begrepp, haller förordning, att pariet är blott och bart ett stycke af varor, ett köp eller en försäljning, det beror på blott, från hvilken sida man ser saken. Den positionen är tydlig, den är äfven fastast restad på höjerna: det är konventionens yndigaste, på ett slappaste moral och kallaste bestämning. Fröken Friberg har med sällsamt oppoffring af, hvad en del yrkisar eljest sätta värde på, tillhandla sig ett löpigt värdnad, representorvill både i yttre, hvar på utermin och ostagligen betydande försändelser i rika parter. Således bär den gamla historien, som så ofta tager sina kronikare från gränderna utställt, men här i sådant stjern skals, löpigt skals! Nu åter säljer fröken Friberg sitt ständigt förvärfsfulla gods med en målande, sådant skickad, som säkerligen något danning vapensköld. Det kan juet vara pariet ögha.

Hon gifte sig med en högtid från adelsman, som i provosen strogren har en hel massa gods — som han mitt för ett hundrad år sedan. Hon blir vinnande de Frensens och de fröken sig med de gamla värdnaderna. »Vilhelms Hofmann», »Richard Lönjngrens» s. d. Morbleu) vilken fram till hvar hvarstannar inte från någon af de der perioderna, om så hane tillförför äfven blott varit musik eller studier vid tillfället. . . . Det är ju sådana parter, som man kan leva på en hel dag! Men vinnande kunde i längden inte leva på dem, han. Dertill gifte han sig med fröken F. Och hon hade inte hopp om att bli rigtig »drottning» för en dags om; dertill blir hon vinnande för hela sitt lif. Ända något. — Fröken F. växer sig 40-talet. Dotter till en köpmanfamilj. Studer till för i tiden tillhandla vid Bruckbergstorg i Stockholm. Nya omständigheter Oscar fick se från F., då hon ännu var en helt ung flicka med yppig vaxt och färgt smyg. Han »kom, sig och sagade». Ty hon låt sig besegras. På högt ämnasommet Fröken Friberg fick F. & Operta hvar sin »Cacner». Det kom aldrig längre än till prästkapell. Hon var ostagig och måste adagras från honom. Det stegs således, att hon på en resa genom Östergötland och

Konstapel Kläms Kasernhistorier, se sista sidan!

När Marie Friberg uppmärksammades i Gamla Breflådan 30 maj 1891 hade hon varit känd skådespelerska och beryktad maitresse sedan 1880-talet.

hand för att starta om sin skådespelarkarriär utan för att gifta sig med en fransk adelsman. Detta giftermål föranledde *Gamla Brevlådan* att publicera ett porträtt som illasinnat och försåtligt summerade Marie Fribergs år i Sverige som skådespelerska och påstådd kunglig älskarinna. Porträttet publicerades den 30 maj 1891 med anledning av äktenskapet med Pascal d'Aubebard, vicomte de Férussac. Roth antydde ett slags prostitution:

Fröken Friberg har med årslånga uppoffringar af, hvad en del qvinnor eljest sätta värde på, tillhandlat sig ett *kungligt* välstånd, representeradt både i juveler, hus på Östermalm och antagligen betydande förmögenhet i reda pengar. Således bara den gamla historien, som så ofta tager sina iscensätterskor från gränderna nattetid, men här i oändligt större skala, *kunglig* skala!¹⁶¹

Vicomten uppgavs ha dåligt med pengar, vilket däremot Friberg hade gott om. Hon var således i någon mån ekonomiskt självständig. Kunde Friberg inte bli drottning för en dag, skrev Roth, blev hon istället ”vicomtesse för hela sitt lif”.¹⁶² Porträttet fokuserade, om än i förtäcktta ordalag, den kungliga relationen, hur Friberg hade låtit sig ”besegras” av kungen och hur han hade försökt tvinga Kungliga Operan att låta henne debutera i *Carmen*, vilket enligt Roth aldrig blev verklighet. Han noterade hennes småroller på Nya Teatern och att hon alltid var klädd i ”kunglig prakt”, att hon hade blivit sedd av Oscar II när hon var yngre, yppig och fager. I J. W. Svenssons vid denna tid konkurrerande *Brevlådan* publicerades samma dag ett likartat porträtt av ”vår madame Pompadour”,¹⁶³ följt av ett ”qvåde” först publicerat i skämttidningen *Lycko-Per* 1888, ägd av Svensson och med Roth som en av flera medarbetare. Kanske, eller troligen, var Roth upphovsman.

---

161. *Gamla Brevlådan*, 30 maj 1891 (kursiveringar i original).

162. Ibid.

163. *Brevlådan*, 30 maj 1891.

Poängen här är att kvädet kompletterade porträtten och underströk den kungliga aspekten i historien. Dikten handlade om hur chefen för huset Pontokorvo, det vill säga kungen, 1888 gjorde en utlandsresa med tåg i diplomatiska syften. På resan ingick ”kungens tross”, bland andra en ”fin kokott”, det vill säga ett slags lyxprostituerad. På vilket sätt historien skulle ha bäring på Marie Fribergs giftermål och påstådda tidigare historia med kungen framgick inte i klartext. Men redaktören tyckte sig se en poäng med att ”som ett apropos för dagen” citera den några år gamla dikten. Om den såväl täta som tysta kopplingen mellan porträttet och ”qvädet” överläts åt läsaren att dra slutsatser, en redigeringsmetod som är välbekant även i vår egen samtid och förutsätter läsarens förkunskaper och slutledningsförmåga, vilket vi ska visa exempel på i kommande kapitel.

Gamla rykten blandades således med nya sensationer och skandaler. Fribergs biografi repeterades och byggdes på. Olika textgenrer kommenterade varandra. Det gemensamma temat i texterna var den förbjudna sexualiteten mellan skådespelerskan och kungen. Det höga och det låga hade beblandats på ett otillbörligt sätt. Beblandningen var knappast av det karnevaleska slag som tillfälligt vänder världen upp och ner och låter det låga bli det höga.¹⁶⁴ Här handlade det skandalösa snarare om att kategorier blandades och att klassgränser blev otydliga. Roth noterade i sitt infama porträtt att Friberg var dotter till en kopparslagare och hade en mor som bedrev ”hårhandel” vid Brunkebergstorg i Stockholm. För en person med politiska sympatier åt vänster hade det kanske inte varit alltför långsökt att vara positiv till Fribergs klättring, men Roth var rakt igenom hånfullt negativ. Hennes röst var dålig. Hon hade gjort sig omöjlig på operascenen. Hon uppträdde endast i statistroller på Nya Teatern. Intelligensten var det inget vidare ställt med, någon ”sådan hade hon aldrig haft”.

---

164. Michail Bachtin, *Rabelais och skrattets historia: François Rabelais verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen* (Gräbo: Anthropos, 1986).

Istället pekade Roth på hennes numera svunna ungdoms yppiga växt och fagra ansikte.

Vad hade denna personskildring för betydelse i det sena 1800-talets Sverige? Uppenbart hade porträttet varit utan mening om inte skribenten kunde förutsätta att de tänkta läsarna var med på noterna och hade basal kännedom om de rykten som under några år hade cirkulerat om relationen mellan Oscar II och Marie Friberg. Den senares giftermål gav alltså anledning att påminna om detta och spä på berättelsen med de senaste turerna. Porträttet byggdes upp av ett par teman där sammankopplingen mellan kungahuset och en skådespelerska som påstods ägna sig åt ett slags lyxprostitution var ett centralt inslag. Utöver utbytet av sexuella tjänster mot materiella resurser – pengar, våning och juveler – var Fribergs ursprung i kombination med kungens upphöjdhed grundläggande byggstenar. Att kungen tog sig älskarinnor från gränderna natttid låg i skandalens själva kärna. Den sociala riktningen nedåt till en tvivelaktig skådespelerska med enkelt ursprung väckte indignation, ett tema som återkommer i den här boken. Därutöver var den förbjudna och dolda kungliga sexualiteten en aspekt som gav upphov till det kraftiga avståndstagandet. I Roths ögon klättrade Friberg i och med giftermålet med den franske adelsmannen, medan Oscar II sjönk. Utifrån porträttet kunde publiken måhända föreställa sig Fribergs enkelhet och vulgaritet och hennes otvungna, avslappnade attityd gentemot kungen.¹⁶⁵ Dold kunglig sexualitet parad med en uppfattning om att pengar bytte ägare, dessutom vertikalt på den sociala skalan, sänkte monarken till den offentliga (o)moralens undervegetation. Kroppen – med fokus på underlivet – och pengarna tycktes peka rakt nedåt. Läger vi till kungens centrala roll för monarkins fortlevnad och vidmakthållandet av successionsordningen var, med viss självklarhet, utomäktenskapliga förbindelser inte att rekommendera. Hos Olof Roth och andra vänstersinnade publicister skulle man kunna tro att detta väckte dubbla känslor: å

---

165. Jfr Darnton, 1996, 55.

ena sidan var det förkastligt och underminerade samhällsordningen, vilket å andra sidan var till fördel för just den demokratiska nyordning som många samtida liberala och vänsterradikala kritiker efterfrågade. Att beskriva kungens och överhetens moraliska förfall och oförmåga att garantera befintlig samhällsordning var att understryka behovet av förändring.¹⁶⁶

Roths kritik hade också ett meritokratiskt tema kopplat till kön. Friberg hade, enligt porträttet, gjort karriär som skådespelerska och sångerska trots bristfälliga förmågor. Hennes resurser var snarare knutna till kroppen och dess granna form. Med denna tillgång påstods hon ha gjort sig en förmögenhet genom att låta sig ”besegras” av kungen. Dennes samhällsställning kunde ju heller inte härledas till personliga meriter och kompetenser utan enbart till börd, vilket knappast kunde räknas till Fribergs tillgångar. Med en förmögenhet som hon, återigen enligt Roth, tillskansat sig via sina kroppsliga företräden etablerade hon nu en ny relation med en förmodat fattig men ”högtädd fransk adelsman”. Pengar och anor lärerades på ett för Roth otillbörligt sätt, vilket han kommenterade med ord som utbyte av varor, prostitution, konvenansparti, slapp moral och kall beräkning.

Marie Friberg var ett mycket känt namn under slutet av 1800-talet. I och med flytten, eller kanske snarare flykten, till Frankrike tycks hon dock ha hamnat under den svenska pressens radar. Hennes dödsfall (den 16 september 1934 i Bagnoles, Frankrike) gav få avtryck i svenska dagstidningar. En liten dödsannons i *Svenska Dagbladet*¹⁶⁷ och annonser om jordfästningen den 19 november 1934 på Norra Kyrkogården i Stockholm publicerades¹⁶⁸ men ingen redaktionell text, inga minnesord. Mycket talar för att Marie Friberg inte bara var en slocknad utan också bortglömd stjärna i folkhemmets Sverige.

Som föremål för skvaller var hennes eftermäle mer långlivat. I en frågespalt i *Dagens Nyheter* frågade 2008 en läsare lokalhistorikern

---

166. Ibid., 91–139.

167. 18 september 1934.

168. *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*, 15 november 1934.

Martin Stugart hur det låg till med Marie Fribergs relation till Oscar II. Stugart svarade att han hade fått uppgifter om relationen från en man som bodde i det så kallade Kungshuset i Stockholm (Kungsgatan 51),¹⁶⁹ att Marie Friberg hade bott här på 1890-talet och att huset hade varit en present från kungen.

Sedan hon fött sin kunglige älskare två söner gifte hon sig med en fransk adelsman, Pascal d'Aubebard, vicomte de Férussac, och försvann ur Oscar II:s liv. Han lät emellertid snart trösta sig. Enligt min guide ska han ha haft fler hålldamer i det så kallade Kungshuset.¹⁷⁰

Stugart hänvisade till försvunna anteckningar men mindes uppgifterna från mannen som bodde i huset, uppgifter som Stugart hade låtit publicera i en artikel i *Dagens Nyheter* 1997.¹⁷¹ Huset beskrevs som ett av Stockholms ”mystiska hus”. Enligt ”legenden” hade kungen låtit uppföra huset i syfte att här ”placera sina älskarinnor”.

En av Oscar II:s hålldamer var skådespelerskan Marie Friberg (1852–1922) [sic!]. Med henne hade han två söner. Paret höll ihop i många år, så kungen kan väl tänkas ha låtit bygga huset åt henne.

Stugart gjorde som de flesta andra som byggde berättelser på hör-sägen och skvaller blandat med bekräftade fakta. Påståendena om barnen, gåvan, det utomäktenskapliga behöver självfallet inte vara osanna men kunde heller inte styrkas. De välbekanta språkliga glidningarna kom till användning: ”kan väl tänkas ha låtit bygga”, ”enligt min guide”, ”enligt legenden”. Dessutom var huset alltså ett av Stock-

---

169. Detta hus är i dag, 2020, en bostadsrättsförening med namnet Bostadsrättsföreningen Royal.

170. *Dagens Nyheter*, 24 april 2008.

171. *Ibid.*, 28 februari 1997.

holms ”mystiska hus” och framstår därmed som materialiserat skval-
ler, i likhet med de adresser i Göteborg som kom att bli symboler för
Oscar II:s utomäktenskapliga förbindelser på västkusten, däribland
Linnégatan 9.¹⁷² Det bevisade inget i sig men gav materiella fästpunk-
ter åt rykten och skvaller, en konkretion som trots allt verkade styrka
historiens sanningshalt: Det här huset hade alltså kungen låtit bygga
åt sina älskarinnor! Här hade Marie Friberg bott med sina två söner
av kunglig, om än utomäktenskaplig börd!

Journalisten och populärhistorikern Herman Lindqvist arbetade
vidare i samma spår i sin bok om Bernadottesläkten.¹⁷³ Han upprepa-
de 2018 påståendena om Fribergs relation med kungen och att den
skulle ha hjälpt hennes karriär på traven, att de skulle ha två söner
tillsammans och att hon skulle ha levt på större fot än hennes skåde-
spelarlön medgav.¹⁷⁴ Så traderas påståenden och skvaller, etablerade
på 1880-talet, in i vår egen tid. Med uthållighet förs de vidare, som i
en visklek, där orden och deras betydelser har en märklig förmåga att
stanna kvar i leken trots att den har pågått i 140 år.

Ellen Hartman

Skådespelerskan Ellen Hartman dök upp på *Gamla Breflådans* första-
sida den 9 maj 1891 under rubriken ”Sensationsnyhet!!!”. En pjäs på
Dramaten hade plötsligt fått ställas in eftersom Hartman uppgavs vara
försvunnen. Kungen hade varit närvarande vid tillfället. Ingen visste
mycket, men tidningen kunde upplysa att fru Hartman hade rest till
Finland tillsammans med baron Gustaf Reinhold von Rosen.¹⁷⁵ Det
skulle senare visa sig vara till Paris som paret hade åkt. Veckan därpå

---

172. Maria Görts, *Oscar II:s hus fyller 110 år (1899–2009)* (Göteborg: eget förlag, 2009).

173. Herman Lindqvist, *För Sverige: Hela tiden* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2018).

174. *Ibid.*, 180.

175. Inte att blandas ihop med ovan nämnde baron Voldemar von Rosen.

påstod Roth att Hartman skulle vara dotter till en ”fröken Hedlund: hennes fader påstås vara en *mycket hög* person”. Vem som avsågs är inte klart, ej heller om den höga personen ansågs vara far till fröken Hedlund eller hennes dotter fru Hartman. Uppgifterna var osäkra, antydningarna många, klassmarkörerna viktiga.

Finns det något om Ellen Hartman som kan påstås med säkerhet? Ett par uppgifter tycks vara tämligen pålitliga. Ellen Hartman var född 1860. Hon var verksam på Dramaten 1880–1891 och 1894–1898. I Nationalencyklopedins nätutgåva uppges att hon studerade i Paris 1891 för den välkände och uppburne skådespelaren Constant Coquelin. Med honom gjorde hon också en turné genom Skandinavien och Ryssland 1892.¹⁷⁶ Hon ska ha debuterat på Nya Teatern 1877 i pjäsen *Mellan barken och trädet*. Ofta beskrevs hon som en backfisch,¹⁷⁷ som i *Dagens Nyheter*s recension av Ernst Ahlgrens pjäs *I telefon*.¹⁷⁸ Med backfisch avsågs en kvinna med en tonårings framtoning. Den mer negativa synonymen ”flicksnärta” förekommer också. När Hartman avled 1945 skrev författaren och kulturskribenten Olof Rabenius att hon hade lagt ”hela Stockholm för sin fot”:

I mannaminne har ingen svensk skådespelerska varit så in- tagande i gestaltningen av den unga kvinnans mjuka fågning och skålmska täckhet som hon. När hon först uppträdde på scenen, var hon ett naturbarn, och hon förblev ett sådant under hela sin teaterbana.¹⁷⁹

”Naturbarnet” Ellen Hartman tillhör de skådespelerskor som fortfarande nämns som Oscar II:s älskarinnor. Bibliotekarien och författaren Margareta Beckman skriver till exempel om henne i boken *Kungar, drottningar, älskare och älskarinnor: Konvenansäktenskap och*

---

176. Nationalencyklopedin, Ellen Hartman, hämtad 1 december 2022.

177. Nationalencyklopedin, Backfisch, hämtad 1 december 2022.

178. *Dagens Nyheter*, 5 januari 1945.

179. Ibid.

kunglig sängkammarfröjd (2012). Författaren och journalisten Lars Elgklou nämner henne tillsammans med Marie Friberg och Magda von Dolcke i *Kungliga gunstlingar och favoriter* (1984). Civilekonomen och författaren Ulf Sundbergs *Kungliga släktband: Kungar, drottningar, frillor och deras barn* (2004) håller också ryktena vid liv. Förutom att samma namn alltså återkommer i dessa böcker har de också det gemensamt att deras författare har svårt att uppge källor för sina påståenden. I Sundbergs bok kan det låta som följer.

Det bör ha funnits ett antal utomäktenskapliga barn till Oskar II men inga avtecknar sig tydligt i historien. Rykten finns det däremot gott om. Till exempel skulle Oskar kunna vara far till Emma Hammarströms dotter Anna Hoffmann-Uddgren. Anna blev Sveriges och världens näst första kvinnliga filmregissör. Även kabinettskammarherren James Keiller och konstnären Ivan Aguéli antas kunna ha varit naturliga söner till Oskar II.¹⁸⁰

”Det bör ha funnits”, ”Oskar skulle kunna vara”, ”Ivan Aguéli antas kunna vara”, ”Rykten finns det däremot gott om”. Läsaren känner igen detta som vanligt förekommande uttryckssätt som signalerar skvaller. De är till sin natur vaga och obestämda avseende eventuella källor och uppvisar traderingens karakteristika. De samtida källor som skulle kunna anföras bestod framförallt av journalistik med tämligen osäker sanningshalt. Vill man uttala sig om kungens intima relationer är det dock denna vaghet som står till buds, både vid tiden då händelserna ska ha utspelat sig och senare, en omständighet som gäller för såväl Oscar II som Gustaf V och Carl XVI Gustaf.

När *Gamla Breflådan* toppade med Ellen Hartmans resa 9 maj 1891 var hon, som antytts, redan en mycket känd skådespelerska i

---

180. Ulf Sundberg, *Kungliga släktband: Kungar, drottningar, frillor och deras barn* (Lund: Historiska Media, 2004), 234.

Stockholm, kanske den mest kända. Ur tidningsredaktionens synvinkel tycks detta ha varit en given anledning att skriva om henne. Till hennes persona lades också det ihärdiga skvallret om att hon hade, eller hade haft, en intim relation med Oscar II. *Gamla Brevlådan* var inte ensam om att rapportera om Hartman. Bland kollegorna i boulevard- eller skvallerpresse skrev *Budkaflen* en beundrande artikel. Hartman hade varit uppburen och avgudad, en magnet och en prydnad. Dramatiska teatern hade drabbats av ett hårt slag. Ingen skulle kunna ersätta henne, hette det.¹⁸¹ *Budkaflens* konkurrent *Figaro*, vars redaktör var Georg ”Jörgen” Lundström, var kallsinnigare, men inte till Hartman i sig utan till Dramatiska teatern, som fick gå under beteckningen ”Småborgerl. dramatiska teatern”. Händelsen rapporterades i en undanskymd notis om att teatern inte hade någon publik, inte ens småborgerlig, sedan förlusten av ”fru Hartman”.¹⁸² Även mer respekterade dagstidningar som *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter* uppmärksammade vad som hade inträffat, om än med mindre notiser och färre ord. Den 6 maj rapporterade den senare att Ellen Hartman varken till sina anhöriga eller till Dramatiska teatern hade lämnat några uppgifter om sin vistelseort. Tidningen hade dock uppgifter om att hon de senaste dagarna hade varit ”i hög grad nervös och haft sina kroppskrafter mycket nedsatta” och hade presenterat ett läkarintyg på att hon inte kunde tjänstgöra på teatern.¹⁸³ Samma dag, den 6 maj, lite längre ner i samma spalt, kunde *Dagens Nyheter*s läsare ta del av uppgifter om att löjtnanten vid livgardet, greve Reinhold von Rosen, hade lämnat in sin avskedsansökan.

Hur medveten var redigeringen med de två notiserna strax intill varandra? De som kände till ryktena om Hartman och von Rosen gjorde givetvis kopplingen utan att den mer respektabla tidningen

---

181. *Budkaflen*, 8 maj 1891.

182. *Figaro*, 16 maj 1891. *Fäderneslandet*, vars profil var mer politisk, ägnade händelserna ingen uppmärksamhet alls.

183. Notisen delade *Dagens Nyheter* nästan ordagrant med *Nya Dagligt Allehanda* och *Stockholms Dagblad*.

Fru Ellen Hartman, den uppburna och framstående skådespelerskan, afreste i söndags från Stockholm och har ännu ej, så vitt vi kunnat erfara, lömnat hvarken sina anhöriga eller Dramatiska teaterns direktion några underrättelser om sin vistelseort. Fru Hartman, som under de senaste dagarna varit i hög grad nervös och haft sina kroppskrafter mycket nedsatta, skulle, enligt läkares intygg, ej ha kunnat fäst sig vid teatern under den närmaste tiden.

Skandinaviska kreditaktiebolaget har, enligt telegram från Göteborg, i går på bolagsstämman enhälligt beslutat att bifalla styrelsens förslag att öka grundfonden till 10 millioner kr. samt reservfonden till 7 millioner kr.

Till bolagsstämman förfogades stodo endast 423 otecknade nya aktier.

Rusning på den medicinska banan. I Tidningen Lund läses: Till den medicinska banan, som nu ett parår, enligt katalogen, varit rekryterad såsom efterfrågan ungefär kräver, börjar nu åter igen en rusning. Af dem som detta läsår beredt sig till examen inom den naturvetenskapliga sektionen är det öfvervägande antalet sådana som skola afsläpa med. fl. examen, hvilken berättigar till inträde i medicinska fakulteten. För att belysa förhållandena kan tilläggas att omkring 30 med. kand. komma detta år att afsläpa licentiaexamen i Lund och vil minst dubbelt så många i Stockholm och Upsala.

Afskedsansökan har lemnats af löjtnanten vid Livgardet till hiet greve Reinhold von Rosen.

Svenska mosskulturföreningen ha, såsom bidrag till utgifvande af föreningens tidskrift för innevarande år, tilldelats 1,000 kr.

Höftbergspappas.

Nu 28.   Lördagen den 16 maj.   1891.

Gamla

BREFLÅDAN

Tidning för kritik och polemik.

Radikal, afsträckt, omissgämlig och snällig.   Pris 20 öre.

<p>Prenumerationspriset För ett år (12 nummer) 2 kr. 00 För sex månader (6 nummer) 1 kr. 00 För tre månader (3 nummer) 0 kr. 50</p> <p>Beställningar till följande adress: Redaktionen för Gamla Brevlådan S. Högbergsgatan 6. Stockholm. (Telefon 1721)</p> <p>Redaktionen för Gamla Brevlådan svarar ej för innehållet i artiklarna. Redaktionen ansvarar för artiklarna.</p>	<p>Redaktionens adress Olof Höck. Redaktions- och Förläggnings- S. Högbergsgatan 6. Stockholm. (Telefon 1721)</p>	<p>Ansvariga För innehållet i denna tidning, samt för innehållet i artiklarna, är följande namn ansvariga: Redaktionen för Gamla Brevlådan S. Högbergsgatan 6.</p>
---	---	--

Ur dagens sensationskrönika.
Berättelser af ...

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Middelmåttad af Gammalt skämt. In detta skämt (Fig. 1) skild. den senaste gången för en...
Fru Hartman har varit rekryterad såsom efterfrågan ungefär kräver, börjar nu åter igen en rusning. Af dem som detta läsår beredt sig till examen inom den naturvetenskapliga sektionen är det öfvervägande antalet sådana som skola afsläpa med. fl. examen, hvilken berättigar till inträde i medicinska fakulteten. För att belysa förhållandena kan tilläggas att omkring 30 med. kand. komma detta år att afsläpa licentiaexamen i Lund och vil minst dubbelt så många i Stockholm och Upsala.

Fig. 2 skild. den senaste gången för en...
Fru Hartman har varit rekryterad såsom efterfrågan ungefär kräver, börjar nu åter igen en rusning. Af dem som detta läsår beredt sig till examen inom den naturvetenskapliga sektionen är det öfvervägande antalet sådana som skola afsläpa med. fl. examen, hvilken berättigar till inträde i medicinska fakulteten. För att belysa förhållandena kan tilläggas att omkring 30 med. kand. komma detta år att afsläpa licentiaexamen i Lund och vil minst dubbelt så många i Stockholm och Upsala.

Fig. 3 skild. den senaste gången för en...
Fru Hartman har varit rekryterad såsom efterfrågan ungefär kräver, börjar nu åter igen en rusning. Af dem som detta läsår beredt sig till examen inom den naturvetenskapliga sektionen är det öfvervägande antalet sådana som skola afsläpa med. fl. examen, hvilken berättigar till inträde i medicinska fakulteten. För att belysa förhållandena kan tilläggas att omkring 30 med. kand. komma detta år att afsläpa licentiaexamen i Lund och vil minst dubbelt så många i Stockholm och Upsala.

OBS! Telefonbillet om greve Rosen och fru Hartman är följande sidan!

Konstapel Klåms Kasernhistorier, se sista sidan!

Den 6 maj 1891 kunde den observanta och införstådda läsaren notera i *Dagens Nyheter* att Ellen Hartman hade lämnat Stockholm och Dramatiska teatern och att greve Reinhold von Rosen hade lämnat in sin avskedsansökan till livgardet 6 maj. Samtidigt fyllde skvallerpressen – som här *Gamla Brevlådan* 16 maj 1891 – på med berättelser om parets eventuella förhållanden.

behövde läsas om att de två texterna utgjorde komponenter i samma skvallermarinerade historia.¹⁸⁴ Ett par dagar senare meddelade *Svens-*

184. Den här typen av notiser redigerades gärna kronologiskt, dvs. de som kom in först till redaktionen placerades högst upp på sidan, se t.ex. Jonas Harvard, ”Nya medier, gamla transporter: Hästar, tåg och ångbåtar i den elektriska telegra-

ka *Dagbladet* att Hartman hade ankommit med tåg till Göteborg för vidare befordran med båt till Hamburg.¹⁸⁵ Lite senare i maj fortsatte *Dagens Nyheter* att rapportera om paret Hartmans äktenskapsskillnad och kunde med anledning av det också berätta att fru Hartman hade "förlupit" sin make och rest utrikes.¹⁸⁶ I juni publicerades en notis om att äktenskapsskillnad var avkunnad mellan de två och att Hartman hade skrivit på pappren i Köpenhamn.¹⁸⁷ I *Svenska Dagbladet* skrev man om "det Hartmanska äktenskapsskillnadsmålet".¹⁸⁸ Saken förefaller med andra ord ha varit väl känd bland läsarna. Även om vi inte kan veta något säkert om vad de visste, så ger den ovan nämnda redigeringsmanövern och den fortsatta rapporteringen i de två dagstidningarna bilden av att åtminstone dessa redaktioner förutsatte att läsarna var hyfsat insatta i fallet och kunde lägga ihop ett och ett. Det är härvidlag svårt att tro att de levde i föreställningen att deras läsare endast informerades av de egna rapporteringarna. Snarare ligger det nära till hands att förmoda att de var väl medvetna om att läsarna hade många och varierande informationskanaler.

Ännu en dagstidning som ägnade Ellen Hartmans landsflykt stor uppmärksamhet var *Stockholms-Tidningen*. År 1891 var den tämligen ny på marknaden – den startades 1889 – men skaffade sig snabbt en stor läsekrets.¹⁸⁹ *Stockholms-Tidningen* publicerade den 9 maj en längre artikel om Hartmans resa. Tidningen påstod sig ha tagit emot information som skulle avslöja hennes verkliga natur och som tidigare hade varit okänd för både publik och övriga tidningsredaktioner. Bland annat hävdades att hon hade valt att överföra sin skådespelar-

---

fens tjänst", i Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediasystem* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2010), 34.

185. *Svenska Dagbladet*, 9 maj 1891.

186. *Dagens Nyheter*, 19 maj 1891.

187. *Ibid.*, 8 juni 1891.

188. *Svenska Dagbladet*, 8 juni 1891.

189. *Stockholms-Tidningen* hade inledningsvis tre dagliga upplagor, *Aftontidningen*, *Morgontidningen* och *Stockholms-tidningen*. Den senare var framförallt avsedd för landsortsprenumeranter, se Johannesson, Nordmark & Petersson, 313.

konst från scenen till verkligheten i syfte att ta sig in i societeten. Detta hade hon lyckats med, ”med hvilka medel tillhör oss icke nu att skildra”.¹⁹⁰ Innehållet i artikeln sades vila på ”bevis i original” i redaktionens händer. Förklaringen till att Hartman hade lämnat landet skulle enligt tidningen vara att hon hade lekt ”med hela familjers lycka” och att hon nu gjorde ett försök att gifta in sig i societeten med en till hovet närstående släkt.

Att som vi här gör fokusera på enstaka händelser och hur de hanterades av den samtida pressen har fördelen att vi inte bara kan skapa oss en uppfattning om hur olika tidningar och redaktioner rapporterade och förhöll sig till denna så kallade sensationsnyhet, utan också om hur den mottogs av publiken. Genom att lägga texterna vid sidan av varandra, läsa och tolka dem var och en för sig och tillsammans, ökar vi möjligheten att förstå hur den tidningsläsande allmänheten skapade sig en uppfattning om de olika tilldragelserna. *Svenska Dagbladets* och *Dagens Nyheter*s snarlika bevakning antyder, som vi sett, att redaktionerna litade på läsarens förkunskaper, som i ovan nämnda exempel kan ses som en resonansbotten som gav de tämligen kortfattade notiserna djupare innebörd. På motsvarande sätt kunde redaktionerna, om läsaren var obekant med händelserna, förvänta sig att hon eller han hade goda möjligheter att ta reda på mer genom andra medier. Skvallerpressen var ett sådant. Men fanns det fler? Låt oss undersöka ytterligare en källa till Hartmanaffären.

År 1891 publicerades ett skillingtryck, en ballad ”Om Grefve Reinhold och lilla Ellen”. Författare var Karl August Frisk (1851–1902), snickargesäll och känd för flera andra skillingtryck. Det nyss nämnda var tryckt och publicerat av Nya Boktryckeriet, det vill säga J. W. Svenssons tryckeri, som tidigare hade givit ut Roths tidning och som sedan december 1890 gav ut en egen, snarlik *Breflåda*, i vilken Frisks visa publicerades den 23 maj 1891. ”Lilla Ellen” trycks vid den här tiden ha varit en vanlig benämning på Ellen Hartman. Trycket kostade

---

190. *Stockholms-Tidningen*, 9 maj 1891.

“Mel.: På Blomsterklädd kulle.”

Bland fina baroner och grefvar och stass
gref Reinhold hvar dag måste gå
och lida en sed, både tråkig och hvass,
om hvad som sig passar också.
Han lärde, att gerna man får kurtisera
aktriser och divor, men inte stort mera,
Åtminstone ej att i dem i blifva kär
och giftas med dem såsom rangmilitär.

Han slösade pengar på vin och kurtis
och vann både glädje och gunst,
han glänste också uti hästexercis
och flög der så lätt som en dunst.
Hvar flicka i hjärtat hans bild gerna gümde,
mamseller och fröknar om honom jämt drömde
och önskade kyssakt uti knoppande barn
att hvila en gång på hans grefliga arn.

Lill' Ellen hon var ju den skönsta aktris
som fans i vårt Stockholm också,
mer älskad hon blef för hvarenda kapis,
som talades om då och då.
Baroner och grefvar och små "direktörer"
uppvakta' med blommor, juveler, likörer
och uti små "Cabinets particulier"
på tu man hand nämndes hon "söta ma chère."

Sin man hon ej kunde just älska precis,
ty han var just inte för småll.
Han slog lilla Ellen med bordets servis,
när som han kom hem mången qväll.
Till slut blef ock stadgad allt mer hennes vilja
att ifrån hr Victor hon skulle sig skilja,
man tänkte derfor att uti Köpenhamn
en dag på en stänning få se hennes namn.

Karl August Frisks ballad om "Grefve Reinhold och Lilla Ellen". Ur *Breflådan* 23 maj 1891.

10 öre. Visan skulle sjungas på den välbekanta melodin "På blomsterklädd kulle". De två första stroforna handlade om "gref' Reinhold" som gärna kurtiserade kvinnor och gjorde av med pengar på vin. I detta sades han vara framgångsrik. Den tredje strofen introducerade "Lill' Ellen":

Lill' Ellen hon var ju den skönsta aktris
som fans i vårt Stockholm också,
mer älskad hon blef för hvarenda kapis,
som talades om då och då.
Baroner och grefvar och små "direktörer"
uppvakta' med blommor, juveler, likörer
och uti små "Cabinets particulier"
på tu man hand nämndes hon "söta ma chère"

Ellens äkta man, ”hr Victor”, uppgavs inte vara snäll mot henne. Men en dag fick gref’ Reinhold henne kär. Hon ville skiljas från sin make och han ville skiljas från sin adliga sfär. Från varsitt håll flyr de tillsammans till det fria Amerika där hans mormor ”sträcker sin hjälpan-de hand”:

Ty se hon är fostrad just i Republiken
och därför ej så efter namnära sniken
och pengar hon har så att det räcker till
hur festligt lill’ Ellen ock lefva nu vill.

På blomsterklädd kulle var en visa som redan hade fått sitt eget skillingtryck. Den allra första publicerade versionen återfinns dock i Wilhelmina Stålbergs (1803–1872) roman *Emmas hjerta*, som gavs ut i Stockholm 1839. Visan handlade om kärlek och trohet mellan två människor, Hjalmar och Hulda. Den förre måste ge sig ut i strid och återkommer efter ett år och frågar efter sin Hulda som samma dag ska gifta sig med Sebastian istället. I en strid mellan Hjalmar och Sebastian dör de båda och, tre dagar senare, även Hulda. Kontrasten till berättelsen om gref’ Reinhold och Lill’ Ellen var stor. Till skillnad från soldaten Hjalmar är greven en gamäng som lever lyxliv. Hulda sviker visserligen Hjalmar men tar konsekvenserna och dör i hjärtesorg. De två förenas därefter i döden. Medan Wilhelmina Stålbergs dikt, ”i den berättande stilen”, om Hjalmar och Hulda handlar om ond bråd död, svek och trolöshet behandlar Frisks kväde societetens lyxliv, kroppsliga njutningar och brutna äktenskapslöften.¹⁹¹ För den som kände till Stålbergs tonsatta dikt måste Frisks version ha uppfattats med viss ironi.

Karl August Frisks kväde gör sken av att dess skapare är väl insatt i huvudpersonernas aktiviteter. Kvinnor påstås drömma om greven och

---

191. Wilhelmina (pseud. för Wilhelmina Stålberg), *Lyriska toner* (Stockholm: P.G. Berg, 1843).

hans grevliga famn. Poeten låtsas också ha inblick i Ellen Hartmans privatliv, symboliserat av de "Cabinets particulier" där hon antyds ha kärleksmöten med allehanda baroner, direktörer och grevar. Han kan vidare berätta om hur herr Victor Hartman slog sin fru. Sådana och andra detaljer kan visserligen förstås som uttryck för diktarens rätt att ta sig friheter för att gestalta en berättelse. Men med tanke på de nära kopplingarna till den journalistiska rapporteringen av händelsen är det heller inte svårt att betrakta dem som grundade i rykten och skvaller vars sanningshalt var mycket osäker.

Till skillnad från många andra skillingtryck fanns det ingen tydlig sida att solidariser sig med, men det fanns gott om moraliska spörsmål att ta ställning till. Greve Reinhold framställdes som en slösaktig kvinnotjusare. Lilla Ellen beskrevs som en älskad aktris, utsatt i äktenskapet men också outtalat mottaglig för moraliskt tvivelaktiga förslag. Hon framstod som lättfotad och levnadsglad. På moralens goda sida befann sig författaren – diktaren liksom journalisten – och den tänkta publiken. Kvädet gav en sorts inblick, eller åtminstone upplevelsen av det, i hur det gick till i de övre klassernas salonger. God moral och äktenskapets helgd tycktes här vara i upplösning. I slutstrofen tog visan emellertid en delvis annan vändning. Frisk solidariserade sig här lite försiktigt med de två. De uppgavs fly från "squaller och prat" till Amerika där grevens mor sträckte ut en hjälpande hand till dem, trots att Lilla Ellen inte bar något adligt namn. Den överklass som i Sverige framställdes som omoralisk var i USA fri och hjälpsam.

Skvallret och pratet var en väsentlig del av Karl August Frisks visa. Närheten till *Breflådan*, *Gamla Breflådan* och J.W. Svenssons tryckeri signalerade, liksom "interiörer" från grevens och Lilla Ellens intima liv med varandra och andra, ryktesspridning och skvaller. Skillingtrycket som genre gav samma signal. Som massmedium betraktat hör det hemma i ett gränsland mellan nyhetsförmedling och underhållning och var nära kopplat till dikt- och sångsamlingar, populära teaterföreställningar, dagspress, muntliga källor och förstås

andra skillingtryck.¹⁹² Det låg i denna mening och skvalpade mellan det obekräftat sanna och de tänkbara lögnerna. För att tala med Goffman befann det sig inom underhållningens ram. Men det låg också mycket nära den skvallriga journalistikens ram, som trots allt omfattade andra typer av anspråk och förväntningar avseende metod och förhållningssätt till verkligheten. Med ett nutida uttryck skulle vi kunna kalla skillingtrycket för *infotainment*, det vill säga information och underhållning i en och samma förpackning. Visorna var kommersiella produkter och kan knappast påstås vara uttryck för ”folkets röst” men de utgjorde, liksom skvallerpressen, en del av cirkulationen av skvaller, rykten och nyheter i det sena 1800-talet.¹⁹³ I egenskap av populärt, kommersiellt massmedium kan visorna förutsättas spegla en viss känslighet hos upphovspersonerna för vad som var gångbart. I så måtto kan man möjligen påstå att skillingtrycket var ett öra lagt mot rälsen eller ett par ögon i gatuvimlet som registrerade vad som var i görningen.

Från Nya Boktryckeriet publicerades samma år, 1891, ytterligare en skönlitterär skildring av skandalen. *Konst och kärlek: En nutidshistoria ur Stockholms artist- och ”högre värld”* var titeln på den 48 sidor långa novellen. Författare var pseudonymen *L. von H.*... Han eller hon hade enligt titelsidan hämtat material ”ur autentiska källor”. Berättelsen hade flera inslag som påminde om Frisks skillingtryck. Den förmedlade ett intryck av att ha skrivits av någon som var väl insatt i huvudpersonernas handel och vandel, bland annat på krogar, hotell och i lägenheter där hemliga relationer utvecklades och etablerades. Persongalleriet var lätt maskerat med namn som Heléne Artman och René von Rosmarin.

Två aspekter i novellen skiljde den däremot från skillingtrycket. Den ena var en uttalad antisemitism. ”Det är märkvärdigt, att när

---

192. Karin Strand, *Brott, tiggeri och brännvins fördärv: Studier i socialt orienterade visor i skillingtryck* (Stockholm: Gidlunds, 2016), 16.

193. Hanna Enefalk, *Skillingtryck: Historien om 1800-talets försvunna massmedium* (Uppsala: Uppsala universitet, 2013), 119.

Omslaget till kortromanen "Konst och kärlek", skriven av pseudonymen L. von H. Med lätt maskerade namn gavs här ytterligare bidrag till skvallret kring Ellen Hartman och Reinhold von Rosen.

det gäller fru Artman, det alltid är en jude med i spelet.”¹⁹⁴ Denna lite otydliga liering mellan Artman och judar tycks bygga på intresset för pengar och falskspeleri. Framförallt pengar var, som noterats, ett centralt tema i såväl Fribergs som Hartmans historier. Den andra aspekten var uppenbart politisk och utvecklas i berättelsens avslutning där von Rosmarins vapenbroder Woltermann reflekterar över sin del i historien och hur lite företeelser som blått blod och börd egentligen betyder:

Mycket, som han aktadt högt och för hvilket han böjt knä, förvandlades till värdelösa, på falska föreställningar och dumma sedvänjor fotade fördomar.

Det är så revolutionära tankar födas – det är så vår högadel skapar demokrater. Ty ramlar blott en af de der yfverborna föreställningarna, så dröjer det ej länge, innan mera följer med.¹⁹⁵

Pengar, förbjuden sexualitet, en föråldrad samhällsordning, moral i upplösning och revolutionära tankegångar är alltså de krafter som samverkar i berättelsen. Artman är på ett sätt den som förkroppsligar allt detta. Ingen förefaller oskyldig i berättelsen, men Woltermann får reflektera över och representera något slags klarsynthet i förhållande till det han har varit med om. Huvudtemat i berättelsen är beskrivningen av Artman/Hartman som skälmsk, konstlad, girig, beräkmande och, framförallt, *kokett*. Det sista adjektivet tycks sammanfatta vem hon är, en kvinna, som genom ett erotiskt, eggande uppträdande och en elegant, raffinerad klädsel röjer en strävan att bli uppmärksammas och beundrad, av teaterpubliken och av det motsatta könet.¹⁹⁶ Denna

---

194. L. von H... (pseud.), ”*Konst och kärlek*”: *En nutidshistoria ur Stockholms artist- och ”högre värld”* (Stockholm: Nya Boktryckeriet, 1891), 24. För antisemitismen i *Fäderneslandet*, se Hesséus, 188–121.

195. L. von H..., 48.

196. SAOB, Kokett, hämtad 1 december 2022.

beräknande sida kompletteras i slutet av novellen av en känslöstyrad sida. När spelet är över erfar hon en smärta ”som stundtals urartade till raseri”.¹⁹⁷ Sådan smärta förefaller vara det enda som är äkta hos henne.

Det politiska skvallret

I bred mening är det påfallande vilken politisk udd denna skvallerpress hade. Tidningarna tog mer eller mindre uttalad ställning till allehanda företeelser och personer. Konflikter och opinionsbildning tycks ha varit en central del av den livsluft som många tidningar i dags- och veckopressen andades. Boulevardpressens redaktörer låg inte sällan i fejd och kommenterade varandras liv och arbete. I ett av de första numren av *Breflådan* valde Olof Roth att kalla *Figaros* chefredaktör Georg ”Jörgen” Lundström för ”grisen” och en snuskelig och skamlös skandalmakare.¹⁹⁸ Senare samma år hette det att han var en ”dårhusmessig kafferepskärning”.¹⁹⁹ Eventuellt var smutskastningen ett försök att skapa sig en position i det massmediala landskapet. *Svenska Dagbladet* raljerade över Roths anspråk på att vara en ”verldsförbättrare”²⁰⁰ och beskrev honom som en utgivare av ”tvifvelaktiga publikationer”²⁰¹. Men om vi ändå ska ta honom på allvar måste vi konstatera att han och hans veckotidning knöt samman en politisk rörelse med skvaller och rykten om överheten och societeten. Förutom att Roth kallade sig själv och sin tidning för ultraradikal och avsåg

---

197. L. von H... , 43.

198. *Breflådan*, 19 januari 1889. Eventuellt var denna Roths aversion mot Georg ”Jörgen” Lundström en följd av att Lundström betraktades som homosexuell, eller ”kvinnohatare” som uttrycket kunde vara när man vårdat men nedsättande gav uttryck för sin homofobi. Se Fredrik Silverstolpe, Greger Eman, Dodo Parikas, Jens Rydström & Göran Söderström, *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860–1960* (Stockholm: Stockholmia förlag, 1999).

199. *Breflådan*, 7 december 1889.

200. *Svenska Dagbladet*, 6 november 1894.

201. *Ibid.*, 25 april 1903.

att föra underklassens talan mot en ”alltmer hänsynslös och magtlysten penningararistokrati”²⁰² lovade han att fullfölja sina avslöjanden om den ”skamlösa depravationen i seder”²⁰³. Den något lösa kopplingen till arbetarrörelsen underströk de politiska ambitionerna.

Tar vi avstamp i de två skådespelerskorna – Friberg och Hartman – är det uppenbart hur Roth, liksom flera av hans kollegor, kombinerade två teman i sin bevakning: sex och politik. Trots att kungen och kungafamiljen ofta och mer eller mindre uttalat var måltavla för den kritiska ”granskningen” var de påstådda älskarinnorna och synen på dem medlet för att nå målet. Dessa kvinnor erbjöd en möjlighet att rikta indirekt kritik mot kungen själv. De två namnen Friberg och Hartman öppnade för associationer till kungen. Dessa kvinnor, skådespelerskor, var, för övrigt, lovligt byte för skvallerpressen. Förminskningen och sexualiserandet återkommer. Till skillnad från kungen, hovet och högre ämbetsmän skyddades de inte av tryckfrihetslagstiftningen.

Skvaller uppfattas ofta som elakt men harmlöst. Från 1700-talets Frankrike och Paris lär vi oss emellertid att ta skvallrets politiska potential på allvar. Där användes begreppet *libelles* för pamfletter skrivna av författare och litteratörer med låg rang och status, av Robert Darnton (och andra) benämnda *hack writers*. Måltavlan för sådana libeller var alltid den stora världen, det upphöjda och respektabla, ibland monarkin själv.²⁰⁴ Dessa *hack writers* i det förrevolutionära Paris hatade, menar Darnton, *l'ancien régime* och gav uttryck för sitt hat genom att smutsa ner dess symboler och ersätta dess myter med andra myter om degenererad despotism. Sådan nedsmutsning och ersättning blev allt viktigare i takt med att regimen närmade sig sitt fall.²⁰⁵ Darnton menar dock inte att skribenterna krävde eller påkallade revolution. De saknade ett politiskt program. De gav ingen antydning om vilket

---

202. *Gamla Brevlådan*, 10 januari 1891.

203. *Ibid.*, 13 december 1890.

204. Darnton, *The Literary Underground of the Old Regime* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982), 29.

205. *Ibid.*, 34.

samhälle som skulle kunna komma istället. Cyniskt känsloladdat förakt för eliterna var livsluften för dessa publicister.²⁰⁶

Smädesskrifterna byggde på muntlig information och muntlig kommunikation på särskilda offentliga platser, inte minst kaféer. Publicister möttes, kopierade och antecknade vad andra sade och skrev. Begreppet plagiat var irrelevant eftersom alla skrev av varandra och arbetade utifrån förutsättningen att alla använde varandras material. I denna mening, menar Darnton, var den individuella författaren död, liksom originaltexter inte hade någon särskild mening.²⁰⁷ Skrifterna var snarare kollektivt framställda produkter.²⁰⁸ De tog inte sällan gestalt i form av porträtt som gränsade till nyckelromaner. Hur kunde man veta vad som var sant och falskt? Och hur förhöll sig censuren till texter som både tycktes påstå något om verkligheten och samtidigt hade fiktionens form?²⁰⁹

Vårt exempel Olof Roth uppvisar ett visst släktskap med sina socialdemokratiska kamrater men måste nog framförallt karakteriseras som en sentida svensk *hack writer*. Frånvaron av politiskt program, benägenheten att skvallra om och förtala samhällets eliter samt en allmän och spretig konfliktvilja talar för en sådan förståelse. Det låga anseendet, inte minst bland de egna kollegorna, och författandet och översättandet av melodramatiska romaner och följetonger pekar åt samma håll. Därmed inte sagt att *Gamla Breflådan* och liknande tidningar i boulevardpressen var politiskt betydelselösa. Robert Darnton visar hur de politiska pamfletternas funktion, åtminstone implicit, var att undergräva förtroendet för *l'ancien régime*.²¹⁰ Detsamma skulle kunna sägas om *Gamla Breflådan* och besläktade svenska veckotid-

---

206. Ibid., 37.

207. Död i en Foucaultsk mening.

208. Darnton, 2010a, 292.

209. Ibid., 236.

210. Darnton, 1982, 29.

ningar under slutet av 1800-talet, en period som präglades av starka klasskonflikter och krav på demokratisering.

Darnton visar inte minst hur semipornografiskt hovskvaller fick politiska konsekvenser. Kopplingen mellan sex, politik och skvaller var starkt knuten till kungliga älskarinnor och kungens ministrar. Och av alla som utsattes för skvaller, ärekränkning och förtal drabbades Marie Antoinette hårdast (tillsammans med sin gemål Ludvig XVI).²¹¹ I libellerna skildrades kungen som både impotent och inkompetent. Marie Antoinette framställdes som ett dekadent monster och en agent i fienden Österrikes tjänst.²¹² Likheterna med det sena 1800-talets Stockholm består huvudsakligen i hur de kvinnliga påstådda älskarinnorna var lovliga byten för alla slags påstående och hur de kunde användas som bräckjärn för att komma åt och kritisera den politiska makten och samhällsordningen. Temat sex och politik var starkt knutet till kungliga älskarinnor och kungens ministrar. Ludvig XIV:s madame Pompadour och Mme du Barry är kanske de mest kända. Sammanflätningen mellan älskarinnor, ministrar och kungen var utgångspunkt för en kritik som blev politisk. Anekdoter om hemliga förbindelser tycktes avslöja det politiska livets sociala relationer. Om social status bestämdes av börd var en älskarinna med enkelt ursprung som Jeanne du Barry problematisk. Hon drog ner de kungliga älskarinnorna till dess lägsta punkt. Hennes plats i Versailles representerade den slutliga degraderingen av den franska monar-

---

211. Robert Darnton, *The Devil in the Holy Water or the Art of Slander from Louis XIV to Napoleon* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010).

212. *Ibid.*, 439. Kungliga utomäktenskapliga sexuella relationer är historiskt sett inga undantag utan tillhör Europas historia, inte minst dess politiska historia. Se t.ex. Henric Bagerius, *Olydnadens söner: Sodomi som politiskt vapen i det senmedeltida Europa* (Stockholm: Natur & Kultur, 2017), Henric Bagerius & Louise Berglund (red.), *Politik och passion: Svenska kungliga äktenskap under 600 år* (Stockholm: Natur & Kultur, 2015) och Simon Burrows, *A King's Ransom: The Life of Charles Théveneau de Morande, Blackmailer, Scandalmonger and Master-spy* (London: Continuum, 2010).

kin, vilket kom till uttryck i *Anecdotes sur Mme la comtesse du Barry*, en 350-sidig biografi som kom ut i flera utgåvor.²¹³

Det finns nog få som skulle hävda att Friberg och Hartman, till skillnad från en Mme de Pompadour eller en Mme du Barry, påverkade det politiska livet eller att de var politiska aktörer. Deras roll var, från ett politiskt, kritiskt perspektiv, snarare att förkroppsliga den styrande elitens påstådda allmänna osedlighet och moraliska bankrutt. Marie Fribergs betydelse var ringa i den meningen att hon inte framställdes som en person som aktivt påverkade kungen politiskt. Däremot användes hennes historia med kungen som ett tecken på att monarkin var stadd i moraliskt förfall. Hennes porträtt och det ovan nämnda publicerade kvädet kan på så vis sägas handla mer om kungen än om Friberg och hennes nye make. Det var ett slags efterspel till en historia som hade varat i tio år och som var både kommersiellt och politiskt användbar.

Går det att söka fler likheter mellan det sena 1700-talets Paris och Stockholms sena 1800-tal, mellan de franska skribenterna och deras motsvarigheter i Sverige? Liksom sina franska föregångare använde Roth metaforenas och associationernas språkdräkt när kungliga intima relationer behandlades. Att skriva i metaforer, antyda och lita på läsarens förmåga att göra de rätta associationerna var inte bara ett sätt att komma undan lagens – tryckfrihetsförordningens – långa arm. Det var också ett sätt att föra fram lösa påståenden byggda på rykten och skvaller utan att mötas av krav på belägg. I denna mening var Roths texter om kungahuset starkt beroende av läsarens förkunskaper: de krävde insatta läsare som själva befann sig i ett flöde av skvaller och rykten som följaktligen både bildade grunden till dessa texter och gjorde dem begripliga.

Censurlagstiftningen är givetvis ett uttryck för politiska förhållanden. Den svenska tryckfrihetsförordningen (1812) gjorde undantag för förnekelse av eller ”gäckeri” med Gud, ”alt slags lastligt yttran-

---

213. Darnton 2010c, 380.

de” eller smädliga uttryck om kungen eller hans gärningar eller om kungahuset, uppmaning till myteri, smädliga uttryck om ständerna eller rikets tjänste- eller ämbetsmän och förargliga eller till osämja ledande omdömen om främmande makt men också för ”angrepp mot enskild man, vilka gå ära för när och förklenar någons rykte”, ”lögnaktiga uppgifter och vrånga framställningar till allmänhetens förvillande” samt ”sedernas vanhelgd”.²¹⁴ Det innebar med andra ord risker att skriva uttalat kritiskt eller nedsättande om kungen. På Olof Roths tid var den regerande kungen sedan 1872 Oscar II. Han hade ersatt sin bror Karl XV (1826–1872) på tronen. Inte bara Oscar utan också Karl var föremål för rikligt skvaller om utomäktenskapliga förbindelser.

Den 10 januari 1891 publicerades en berättelse i *Gamla Brevlådan* under vinjetten ”Stockholmskorrespondens”. Berättelsen handlar om en Kung Orre, en mytologisk folklig medeltida gestalt, som i det här fallet dock var en omskrivning för Karl XV. I fokus står kungens ”utsäde i dyn” och vikten av att stå vid sitt ord.

– Så kom en dag en mogen skönhet på besök i ett slott, benämndt ”Fyrkanten”, och begärde af en kammarherre att få tala vid kungen. – ”Omöjligt, min nådiga!” försäkrade kammarherren. – ”Hvad för något!? – Tror han, jag tänker gå här i årtal som ett spektakel och vänta på restauratrisplatsen på båten, som kungen lofvat mig!? Sätt på eviga minuten opp ett bref till kungen och säg till’en, att jag väntat tillräckligt länge!”

[...]

Brefvet lär ha nått sin bestämmelseort och gjort behörig verkan. – Kung Orre gjorde på detta sätt åtskilliga ångbåtsrestauratriser i sin da’r. Som ännu en specialitet hade han

---

214. *Kongl. maj:ts och riksens ständers faststälde tryckfrihets-förordning; dat. Örebro den 16 julii 1812. Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis* (Stockholm: Kongl. Tryckeriet, 1812), § 3, 1of. Se också Enefalk, 2013, 53.

att af gamla militärer tillverka postmästare. Om dessa i sina petitioner använde samma kärnspråk som restauratrisämnen, är ej bekant.²¹⁵

Berättelsen är tämligen typisk för Olof Roths – och andra publicisters – sätt att kringgå tryckfrihetsförordningens begränsningar, som bland annat, som sagt, förbjöd ”smädliga uttryck” om kungahuset (§ 3:4, 5) eller ”Rikets Embets- och Tjenstemän” (§ 3:8).

Det gavs goda möjligheter att skvallra om Karl XV under det sena 1800-talet. Dels var han avliden, vilket tycks ha minskat möjligheterna för att lagsöka skribent och utgivare, dels hade han rykte om sig att ha haft många utomäktenskapliga relationer. Berättelsen är också typisk i sin i allt väsentligt nedsättande beskrivning av kvinnan som kräver att kungen ska hålla ord. Hon var en ”mogen skönhet” och del av den ”dy”²¹⁶ där kungens utsäde hade hamnat.

Inriktningen på kungahusets sexuella förbindelser skapade även på 1800-talet nya satiriska och komiska möjligheter. Men den hade också en mer allvarlig politisk underton. Successionsordningen reglerade vem som efterträdde en död kung. Ordningen var strikt och byggde givetvis på blodsband. Att vidareförmedla rykten om kungliga utomäktenskapliga förbindelser och barn handlade inte endast om sexualmoral utan pekade också på den ärftliga maktens absurditet och sårbarhet.

Under vilka förutsättningar uppstår relationen mellan skvaller och politisk kritik och förändring? Finns den alltid eller finner den grogrund i särskilt politiskt dynamiska perioder? Och hur långt kan jämförelserna mellan det sena 1700-talets Paris och det sena 1800-talets Stockholm egentligen dras? När blir det fruktbart respektive fruktlöst med sådana paralleller?

För det första är Paris och Stockholm självfallet olika platser, för

---

215. *Gamla Brevlådan*, 10 januari 1891.

216. *Ibid.*

det andra var 1700-talets politiska situation inte densamma som det sena 1800-talets. Med det sagt vågar vi nog ändå påstå att 1700-talets Paris ger en analytisk klangbotten till sekelskiftets Stockholm. Att skriva om och kritisera orättvisor, hyckleri och offentliga lögnar hade låg status. Det finns här med andra ord en jordmån för motstånd mot den befintliga samhällsordningen, som var gynnsam även för skandal- och skvallerjournalistiken. Den sociala kategorin ”murvlar, skandalskrivare och litteratörer” tycks ha samlat journalister med olika målsättningar och metoder men med det gemensamt att de utgjorde ett irritationsmoment för den politiska makten. I detta avseende kan somliga skandaler och somligt skvaller ses som politiska handlingar. Teknologier, textgenrer, publicister och publikationer bildade nätverk som tillsammans genererade journalistiska texter, insändare, skillingtryck, romaner, dikter med mera. Till dessa nätverk och olika uttrycksformer lades kulturella uppfattningar om kön, sexualitet och klass. Allt detta skapade förutsättningarna för de skandaler vi här beskriver och analyserar. De omskrivna föremålen för uppmärksamheten var kvinnliga skådespelerskor och artister, och just teatrarna förefaller ha varit mötesplatser för kvinnor och kungliga personer. Skådespelerskor omgärdades dessutom av dåliga rykten och associationer till prostitution. I likhet med litteratörer var de illa sedda. De spelade på ungefär samma nivå, om än på en annan spelplan. Det var naturligtvis inte dessa omskrivna skådespelerskor i sig som skapade politisk kritik. I själva verket förefaller de ha varit förhållandevis obetydliga på den offentliga arenan. Det var ryktena, skvallret och den massmediala rapporteringen om dem och deras förbjudna relationer med kungen som var motorn.

Avslutning

Olof Roth och hans *Gamla Brevlådan* är i det närmaste bortglömda. Varken redaktören eller hans tidning tillhörde de minnesvärdas skara. Produktionstakten var stundom hög men anseendet var lågt. Inte

ens inom skvallerpressen hade *Gamla Brevlådan* gott rykte. Konkurrenssituationen påverkade så klart också relationerna men Roth och hans tidning befann sig otvetydigt i de lägre skikten. Det mesta som sades och kan sägas om dem handlar påfallande ofta om just det låga: låg kvalitet, låg moral, låga syften, låg skamtröskel. Å andra sidan var tonläget högt. Journalistiken tog sikte mot de högre samhällssfärerna. Den byggdes gärna upp av illustrativa möten mellan just det höga och det låga. Våra två fall Friberg och Hartman förstods och filtrerades, som vi visat, genom skådespelerskornas påstådda intima relationer med kungen.

Skådespelerskor representerade i sammanhanget otvetydigt det låga. Förutom att de var kvinnor och som sådana definierades genom sina reproduktiva och biologiska funktioner uppträdde de offentligt, förstälde sig och fick betalt. Deras intima relationer framställdes som kopplade till det offentliga livet i allmänhet och teatern i synnerhet. Närheten till prostitution sipprar igenom raderna från skvallerpressens porträtt och notiser. Det låga i dessa kvinnors verksamhet präglad av sexualitet, förställning och offentlighet framträdde särskilt tydligt när skvaller och rykten om sexuella relationer med höga män började cirkulera.²¹⁷ I bevakningen av dessa affärer är det uppenbart hur mötet mellan högt och lågt bildar den dramaturgiska basen, hur de låga försöker häva sig upp på bekostnad av de höga, och hur de senare dras ner i smutsen av de förra.

I det sammansatta materialet återfinns tre teman, vilka etablerades i Marie Fribergs och Ellen Hartmans samtid:

1. Älskarinnorna Friberg och Hartman hade byggt sina karriärer på varken börd eller förmåga, utan på fysiska attribut och (intima) förbindelser.

---

217. Jfr Héléne Ohlsson, *Representing Pariah: Femininity Sexuality, Gender, and Class at the fin-de-siècle*, *Nordic Theatre Studies*, vol 29, nr 1, 2017, 44–63.

2. Var och en för sig påstods de ha haft en förbjuden, osedlig och därmed skandalös sexuell relation med kungen, men eftersom anklagelser inte gick att rikta direkt mot regenten framstod det som om Friberg respektive Hartman var orsaken till förhållandet. De båda kvinnorna hade med sina yttre attribut snärjt kungen.
3. Förbindelserna av sexuell natur med dessa enkla kvinnor – de var inte av kunglig börd, vill säga – påverkade bilden av Oscar II som utvald, nobel och otillgänglig. I relation till de osedliga kvinnorna framstod regenten som en människa som var svag i köttet, styrd av drifter och lustar vilka hotade klassamhällets överenskommelser, regentens officiella status, successionsordningen och i förlängningen monarkin. Detta slags sexualitet var politisk.

Nu ska vi förflytta oss ett halvsekel framåt i tiden, till en av de i Sverige mest omtalade skandalerna med en kung i centrum. Trots att många decennier har förflutit hittar berättelsen om denna skandal ständigt nya (medie)publiker.

FALLBERÄTTELSE 2

Haijbyaffären: ett queert intermezzo i folkhemmet

Den 29 november 1933 publicerade *Dagens Nyheter* en liten notis som bland annat informerade om att Kurt Haijby, vid sidan om ett 50-tal andra personer, mer eller mindre kända, hade deltagit vid ”Konungens allmänna mottagning”. Det var första gången som Haijbys namn nämndes jämte kungens i pressen. 20 år senare skulle man kunna ställa frågan om det var första gången som de två träffades. Och i så fall, hade det varit en privat mottagning eller en offentlig?

Det här kapitlet har till skillnad från våra två andra empiriska kapitel inte skvaller om kvinnliga älskarinnor i centrum för undersökningen. Haijbyaffären hade, som bekant, en påstådd samkönad relation mellan kung Gustaf V och Kurt Haijby som centralt inslag. Som affär betraktad utvecklades den från att handla om deras eventuella intima relation till att också kretsa kring myndighetsmissbruk och rättsövergrepp. Ytterligare en aspekt som skiljer det här fallet från våra två andra är att huvudpersonen hade en röst i den mediala kakofonin. Kurt Haijby har – vid sidan av pedofil, homofil, lycksökare, utpressare, småkriminell och polisdräpare – ibland beskrivits som mytoman. Oavsett hur det är med den saken publicerade han två romanliknande texter. *Patrik Kajson går igen* kom ut 1947 och *Ett lysande följe* 1951. Båda verken kom att få stor betydelse i skandalen.

Det material om Haijbyaffären som vi har använt oss av kan de-

las in i fem kategorier: publicerade och samtida texter i dags- och kvällspress, i efterhand kommenterande texter i form av böcker, dagböcker, publicerade föredrag och artiklar, fiktiva skildringar med så kallad verklighetsbakgrund samt Haijby's egna versioner av vad han hade varit med om. Vad som är sant och påhittat i Haijbyaffären är svårt om inte omöjligt att bringa reda i. Flera försök har gjorts (Moberg 1953, Sjöström 1954, Heuman 1978, Söderström 2000, Ebervall & Samuelsson 2008, Korn 2013) men många oklarheter kvarstår, inte minst beroende på att källorna är, som man säger, av varierande kvalitet. De hål de lämnar efter sig har dessutom fyllts med påståenden vars sanningshalt är mycket svår att bedöma. Det gör inte så mycket visavi syftet för denna undersökning, men trots allt är det på sin plats att försöka placera Haijbyaffären på något slags tidslinje.

Kurt Haijby (1897–1965) föddes med efternamnet Johansson. Hans uppväxt och ungdom är i det här sammanhanget av mindre betydelse. Hans tidiga yrkesbana verkar ha varit krokig. Mellan 1915 och 1925 uppges han ha dömts sex gånger till straffarbete. År 1923 uppmärksammades han som åtalad för att ha skjutit en poliskonstapel i Göteborg vid ett gripande i samband med ett förfalskningsärende. Kurt Johansson menade enligt tidningsrapporterna att han snarare än att skjuta konstapeln hade försökt skjuta sig själv.²¹⁸ Han dömdes för grovt vållande till annans död till ett och ett halvt års straffarbete.²¹⁹ Efter avtjänat straff uppges Johansson ha bytt efternamn till Haijby.

År 1931 gifte sig Kurt Haijby med änkan Anna Holmberg. Tillsammans drev de en restaurang i Stockholm. Det påstås vara i samband med ett önskat utskänkningstillstånd som Haijby under titeln direktör första gången träffade kung Gustaf V. Detta möte skedde under den ovan nämnda Konungens allmänna mottagning. Vad som utspelade sig därefter är i hög grad knutet till den så kallade affären. Allt vi tror oss veta om Kurt Haijby efter detta (eventuellt) första möte med

---

218. *Dagens Nyheter*, 2 juni 1923.

219. *Dagens Nyheter*, 10 augusti 1923.

kungen är silat genom den samtida mediebevakningen och de rykten och det skvaller som denna byggde på, förde vidare och kombinerade med andra källor. Dessa andra källor utgörs av rättsprocesser, myndighetsbeslut och utredningar.

Det som skulle komma att bli Haijbyaffären rullades i förstone upp försiktigt av de stora dagstidningarna. Och det tål att upprepas att denna affär alltså inte endast handlade om kungens och Haijby påstådda sexuella relation utan också om hovets, polisens och andra myndigheters försök att tysta och oskadliggöra Haijby. Samtidigt, i botten av allt detta, låg frågan om sanningshalten i skvallret om den förbjudna relationen. Om den inte hade ägt rum, varför hade hovet och polisen varit så måna om att lägga munkavle på Haijby? Den sortens frågor var brännande aktuella i början av 1950-talet och äger en viss aktualitet även i dag.

Vid en sökning 2022 i Kungliga bibliotekets digitaliserade tidningsdatabas *Svenska dagstidningar* för att mäta antalet träffar för namnet Haijby, kunde vi notera följande. Den första träffen är från *Svenska Dagbladet* 10 mars 1933. Notisen rapporterar att direktör Kurt Haijby var en av flera prisdonatorer till en simtävling för Stockholms skolor. I november samma år närvarade han alltså vid Konungens allmänna mottagning. Det totala antalet träffar i Kungliga bibliotekets databas var 3 631.²²⁰ Näst flest träffar, 642, gav året 1953. År 1952 var motsvarande siffra 555, 1954 finner vi 146 träffar. Därefter tycks medieintresset ha klingat av för att åter stiga, med början 2008 då databasen redovisar 28 träffar. År 2021 registrerades 861. Det absoluta antalet träffar är av mindre intresse här. Alla dags- och kvällstidningar i Sverige ingår inte i databasen och antalet nedslag säger heller inte något om vad som skrevs (till det ska vi återkomma). Viss uppmärksamhet kan dock ägnas 2021, året med flest träffar. Detta sentida intresse för Haijbyaffären tycks inledas 2008, det år då Lena Ebervall och Per Samuelsson lät publicera sin ”roman med verklighetsbakgrund” un-

---

220. Sökning utförd 10 november 2022.

der titeln *Ers Majestäts olycklige Kurt* (2008). 2021 års toppnotering har att göra med SVT:s serie om Haijbyaffären, *En kunglig affär*.

I pressarkiven har vi i första hand sökt publiceringar då bevakningen var särskilt intensiv, det vill säga åren 1948 och 1952. Dagböckerna som vi undersöker är skrivna av dåvarande statsminister Tage Erlander. De är relevanta för studien eftersom de kommenterar inte bara pressens uppgifter utan också sådant som omgav affären, såsom myndigheters agerande och skvaller. De fiktiva skildringarna är Vilhelm Mobergs *Det gamla riket* och *Ers Majestäts olycklige Kurt*. Inte minst den senare berättelsen antyder att skvaller av det slag som vi är intresserade av är mycket seglivat. När Ebervalls och Samuelssons bok publicerades 2008 blev det uppenbart att Haijbyaffären fortfarande väckte engagemang. Boken inte bara lästes utan genererade nytt, eller nygamalt, skvaller om händelseförloppet. Det talade ordet visade sig vara allt annat än flyktigt. Det var tvärtom segt och långlivat. *Ers Majestäts olycklige Kurt* lade ett vedträ på en brasa som någon kanske trodde var släckt sedan länge, men skvallret levde, elden flammade upp, rykten började röra på sig och halvsanningar om Gustaf V och Kurt Haijby spreds ånyo, med teman vi känner igen från 60 år tidigare.

Haijbys två egna ovan nämnda skildringar av händelseförloppen ingår inte i undersökningen för att de skulle ge en sann bild av författarens roll. Det är inte vårt syfte att försöka komma fram till en sådan bild. Men böckerna, framförallt den första, fick stor betydelse för utvecklingen av affären. Båda tycktes också ge stöd åt antagandet att vissa händelser verkligen ägt rum, stöd som givetvis var omstridda. Utöver omständigheterna kring deras publicering intar böckerna i sig dessutom en särställning i vår studie eftersom de förmedlar en av huvudpersonernas egen version av skandalens centrala skeenden.

En affär bland affärer

Haijbyaffären var en av flera så kallade rättsröteaffärer som präglade stora delar av nyhetsflödena under det sena 1940-talet och första halvan av 1950-talet. Haijby var i konkurrens med Kejne, Lundquist och Selling ett av de allmänt mest kända och skandaliserade namnen i den svenska offentligheten. Alla dessa namn och vidhängande affärer handlade i något avseende om påstådda rättsövergrepp, därav begreppet *rättsröta* som myntades i början av 1950-talet och som kom att ge dessa och andra affärer en förstälseram som avsåg rättsväsendets allmänna maktmissbruk, förslappning, upplösning och övergrepp mot individer.²²¹ Några av skandalerna – framförallt Haijby och Kejne – hade starka inslag av homofobi. Utöver detta bar Haijbyaffären på ytterligare en aspekt: kunglig närvaro. Under årens lopp har påfallande många personer, somliga direkt inblandade, andra inte, givit sina versioner av vad som var sant och påhittat i denna affär. Vår egen undersökning ger vid handen en mycket komplicerad process där sanningen sällan går att urskilja och tveksamheter, rykten, skvaller och obelagda påståenden präglar och driver framställningarna.

Författaren och kulturskribenten Mats Gellerfelts recension av *Ers Majestäts olycklige Kurt* i *Svenska Dagbladet*²²² ger en god uppsättning förhållningssätt till och obesvarade frågor om Haijbyaffären. Var kungen verkligen bi- eller homosexuell? Hade han och Haijby en sexuell relation? Var kungen föremål för Haijbys utpressning eller var utbetalningarna att betrakta som något annat, till exempel underhåll eller gåvor? Gillrade överståthållare Nothin en fälla för Haijby i Tyskland eller fängslades han av Gestapo på egna meriter? Frågorna förefaller vara oändligt många och är fortfarande när detta skrivs 2022 föremål för spekulationer, rykten och, ja just det, skvaller.

I tidningen påstås, som fakta, att Haijby och kungen hade en

---

221. SAOB, Rätts-röta, hämtad 2 juni 2019. Se även Vilhelm Moberg, *Att övervaka överheten* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1953).

222. *Svenska Dagbladet*, 3 september 2008.

sexuell relation, att kungen var olyckligt gift med drottning Victoria och att han på äldre dagar var ”allt mer ogenerat intresserad av yngre män”.²²³ Sådant som sedan 1950-talet hade varit omstridda uppgifter blev här fakta med hänvisning till vad en av författarna till *Ers Majestäts olycklige Kurt*, Per E. Samuelsson, ”säger”.

Författaren Dan Korn poängterar hur laddat det var med homosexualitet och misstankar om detsamma under 1940- och 1950-talen.²²⁴ Inte minst de ”affärer” som utvecklades under 1950-talet, varav Haijbyaffären alltså var en, kretsade kring denna ”perversion”, som betraktades som en sjukdom och till helt nyligen hade varit straffbar. Pastor Kejne var eller ryktades vara homosexuell. Statsrådet Nils Quensel var eller ryktades vara homosexuell. Kurt Haijby var eller ryktades vara homosexuell. Gustaf V var eller ryktades vara homosexuell.

Avseende begreppet sedlighet hade en successiv förskjutning skett i det svenska samhället. Upplysning, reformer och politiska program i sexualfrågan tog form under 1930-talet, organiserade bland annat genom Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) som bildades 1933. Sedlighetsivrare som Seved Ribbing, professor i medicin vid Lunds universitet, och sexualupplysare som Elise Ottesen-Jensen kom under några decennier att personifiera dragkampen mellan sexuell anständighet och sexuell frihet.²²⁵ Framförallt den samtida filmen bidrog med stöd åt båda parternas argument. Exempelvis Arne Mattssons *Hon dansade en sommar* från 1951 blev en stor publiksuccé såväl i hemlandet som utomlands och bidrog till att Sverige kom att associeras med liberala sexualvanor och den unga, upplysta, ogifta kvinnan, som använde preventivmedel och gav sig hän sexuellt. Det var denna kvinna som i hög grad kom att bli en symbol för ”den svenska synden”.²²⁶

---

223. *Svenska Dagbladet*, 23 augusti 2015.

224. Korn, 37.

225. Hessérus, 198–204.

226. Lena Lennerhed, *Frihet att njuta: Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*

I RFSU:s allra första program ställdes krav på revision av lagstiftningen i enlighet med vetenskapliga rön rörande sexualdriftens variationer. Det var dock först 1944 som homosexuella handlingar avkriminaliserades. Lagändringen innebar inte att homosexualitet jämfördes med heterosexualitet, vilket bland annat markerades med åldersbestämmelser, det vill säga att den som idkade lagligt homosexuellt umgänge skulle vara över 18 år.²²⁷ Homosexualitet klassificerades dessutom fortfarande som en sjukdom och var en psykiatrisk diagnos fram till 1979. Således betraktades på 1950-talet homosexualitet inte som en läggning som individen kunde välja eller kontrollera eller som en handling orsakad av bristande moral och otämjda lustar, utan som något sjukligt, vilket paradoxalt nog ökade misstänksamheten mot homosexuella.²²⁸ Skvallret vid den här tiden hade påfallande ofta homofoba inslag. Det var helt enkelt effektivt att kasta ur sig att någon eventuellt var homosexuell. För oss framstår det som en skvallermarkör. Om någon antydde att någon skulle vara homosexuell bör vi omedelbart öppna för möjligheten att skvaller var en väsentlig del av påståendet.

De små detaljernas skandal

Haijbyaffären hade sitt förspel på 1930- och 1940-talen. Den blommade ut till en affär i slutet av 1940-talet då det successivt blev känt att Kurt Haijby inte bara påstod sig ha haft en sexuell relation med Gustaf V utan också hade utsatts för allehanda övergrepp av personer inom rättssystemet, sjukvården och statsförvaltningen. Att döma av tidningsarkivet verkar den syndikalistiska tidningen *Arbetaren* ha varit först ut med att försöka blottlägga affären. Under hela dess förlopp utmärkte sig därefter tidningen som en av flera aktörer som i radi-

---

(Stockholm: Stockholms universitet, 1994), 91–92.

227. Lennerhed, 71. Vid beroendeställning mellan de älskande var åldersgränsen 21 år.

228. Hessérus, 201.

kalismens, demokratins och frihetens namn kom att driva en kampanj mot de homosexuella.²²⁹ Tidigt i januari 1948 publicerades en artikel med den långa rubriken ”X-affär’ blir kungasak, regeringen uppvakts med bok. Trettondagen ’smäller det’ – eller också händer ingenting alls”. Haijby, som här gick under namnet hr X, vilade enligt artikeln på hanen och påstod sig inte kunna säga mycket mer än att uppgifterna som *Arbetaren* tidigare publicerat angående hans frivilliga intagning på Beckomberga inte stämde. Redaktionen förväntade sig en ”Delikat historia”. Tonen var lysten, misstänksam och avvaktande.

Var detta skvaller, löst prat eller rent av lögn? Läsarna fick vänta till den 24 januari 1948. Då ”avslöjades” att hr X var ”direktör Haijby”, det vill säga samma person som hade skrivit och publicerat boken *Patrik Kajson går igen* i december 1947. Större delen av artikeln kretsade kring publiceringen och att boken var mycket svår att få tag i. Det hade hänt saker i det tysta, skrev *Arbetaren*: ”Uppriktigt sagt synes något märkligt ha inträffat, kanske rent av enastående i svensk skriftställer- och tryckfrihetshistoria”:²³⁰

”Hr X”, alias direktör Kurt Haijby, sade sig ha sammanfattat sin historia i en bok, Patrik Kajson går igen, vilken skulle tillställas pressen, statsråd och riksdagsmän med flera. Det har visserligen skett, men några tecken på att så är fallet har inte synts till. Den tredje statsmakten tycks ha fått munhäfta, i varje fall i kungl. Huvudstaden; en landsortstidning har under rubriken ”Nersnaskat papper” en recension, vilken tyder på att granskaren av verket, som betecknat den som ”den mest stupida strunt, som publicerats på svenska”, inte känt till historiens bakgrund.²³¹

---

229. Lennerhed, 70–88.

230. *Arbetaren*, 24 januari 1948.

231. Ibid.

Det fanns å ena sidan en ”historiens bakgrund” att känna till, å andra sidan hade den press som kände densamma fått ”munhäfta”. I vilket avseende Haijby's bok överensstämde med sanningen var för *Arbetarens* journalister vid detta tillfälle svårt att avgöra. Haijby ”sade sig ha sammanfattat sin historia”. Vad denna historia omfattade var trots kännedomen om den så kallade bakgrunden inte helt uppenbart för tidningen. Förutom att *Arbetaren* här var en *story* på spåren ges intryck av stor osäkerhet. Vem var egentligen Haijby? Vad var hans historia? Varför var övriga redaktioner tysta trots att man visste något? Vart hade boken tagit vägen? Vem hade ombesörjt att den inte fanns tillgänglig i handeln trots att den var publicerad? *Arbetaren* försökte gå till botten med mysteriet:

Efter förfrågan hos fler bokhandlare (som vi visste fått boken i kommission) med samma negativa resultat, tog vi rocken på oss och traskade i snömodden till en av stadens större bokaffärer, där biträdet efter en del om och men kom fram med ett exemplar. På vår anmodan att skicka den till en bekant i landsorten mot postförskott, kom det något förbluffande svaret:

– Det vet jag faktiskt inte om vi kan göra, för polisen har ringt hit och bett oss att inte sälja boken.²³²

Reportern konstaterade att boken inte var beslagtagen men inte fanns, att den inte var förbjuden att sälja men inte fanns att köpa. Men det skulle dröja till den 17 april 1951 innan rapporteringen av affären inleddes på allvar i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Expressen*, *Aftonbladet* och flera andra dagstidningar. Gustaf V var sedan oktober året innan avliden. Rapporteringen fokuserade inledningsvis på att Haijby hos justitieombudsmannen hade begärt en utredning om polisintendenten Alvar Zetterquists inblandning i köpet av boken *Patrik*

---

232. Ibid.

Kajson går igen. Först uppgavs boken ha varit påtagligt svårsåld men en dag hade plötsligt hela upplagan sålt slut. Haijby uppgavs också ha påpekat att han hade skrivits in på Beckomberga sinnessjukhus utan att ha varit sjuk. Nu tog rapporteringen fart och affären nådde sin massmediala kulmen 1953.

Den 27 maj 1952 var *Aftonbladets* förstasidesnyhet att justitiekanslerns utredning endast skulle publiceras i en regeringskommuniké: ”Utredningen behandlar som bekant Haijbys affärer med hovförvaltningen och därav föranledda ingripanden. Bakgrunden utgörs av en del skandalartade detaljer av privat natur.”²³³ *Aftonbladet* satt uppenbarligen inne med information som inte kunde tryckas. Formuleringen ”skandalartade detaljer av privat natur” lämnade mycket åt läsarens fantasi. Eller var den ett uttryck för en tyst överenskommelse? Kände alla till detaljerna? Var det en referens till gatans pågående samtal om kungen och Haijby?

Bevakningen av affären skulle komma att handla om myndighetsövergrepp och den hemligstämplade utredningen av dessa övergrepp. Vad kungen och Haijby hade haft för sig hamnade i bakgrunden i dags- och kvällspressens spalter, gissningsvis av två anledningar. För det första verkar det ha funnits en outtalad yrkesetisk kod enligt vilken kungahuset skulle skyddas från offentliggörande av känslig information. *Aftonbladets* ledarsida menade att det homosexuella hade givit affären ”en intrikat karaktär och spritt en dunst av snusk över det hela” men att den egentligen inte kretsade kring sedlighet utan kring ”obehörig hjälpsamhet i den högre administrationen”²³⁴. På tidningens nyhetssidor beskrevs Haijbys förehavanden liksom hur han och kungen under 1930-talet hade blivit ”närmare bekanta”²³⁵.

Kanske hade detta förhållningssätt sitt ursprung i den nu övergivna paragrafen i tryckfrihetsförordningen som förbjöd angrepp på bland annat monarkin och dess företrädare. För det andra kan det

---

233. *Aftonbladet*, 27 maj 1952.

234. *Ibid.*, 31 maj 1952.

235. *Ibid.*

också ha varit så att det helt enkelt inte fanns tillräckligt med empiriskt stöd för uppgifterna om Haijby och kungens eventuella relation. Vad kunde man koka den här soppan på? En spik? Eller fanns det mer, och i så fall vad?

Hemlighetsmakeriet blev det centrala temat i pressens bevakning av affären. Samtidigt blev det nu, mer än tidigare, viktigt att förmedla den så kallade sanningen. Som exempel kan nämnas *Expressens* ambition den 30 maj 1952 att ge ”nakna fakta så som de efter omsorgsfull prövning framträder ur det material tidningen sedan länge haft till sitt förfogande”. Vad detta var för slags material klargjordes inte. Men ändå verkade det som om inte bara justitiekanslern hade tillgång till hemlig information. Tidningsredaktioner i största allmänhet tycktes sitta inne med kunskap om hur det ”egentligen” låg till med rättsövergreppen mot Haijby och hans relation med kungen. Trots en uttalad avsikt att ge läsarna ”nakna fakta” bildades en härva av styrkta och ostyrkta påståenden i rapporteringen. Haijbyaffären är full av ut-sagor uttalade i slutna rum, obelagda påståenden som inte var avsedda för offentligheten. *Dagens Nyheter* skrev om en dagbok som Haijby skulle ha skrivit och som innehöll uppgifter om nattliga besök på slot-tet och av kungen godkända utbetalningar till Haijby. Dagboken hade enligt *Dagens Nyheter* överlämnats till polisen som hade eldat upp den. Men först efter att ha läst i den.²³⁶ Tidningen rapporterade också om ett vittne som påstods ha gått ed på att han hade hört Haijby ringa ett samtal till hovförvaltningens advokat Conrad Quensel och att Haijby då hade sagt

något i stil med: ”I morgon fyller kungen år, men här sitter jag och ingen bryr sig om mig. I morgon vill jag ha 10.000 kr. skickade till Klintens poststation, annars låter jag bom-ben falla.”²³⁷

---

236. *Dagens Nyheter*, 20 februari 1953.

237. *Ibid.*, 22 februari 1953.

I samma tidning publicerades den 10 mars 1953 en mindre notis om att Haijby skulle ha krävt tillbaka två holländska tavlor som han hade deponerat hos polisintendenten Alvar Zetterquist. Det är bara en droppe i ett hav av detaljer som i sig skapade trovärdighet, helt oavsett vad påståendena handlade om. De stora frågorna om Haijby och kungens eventuella relation, om huruvida Haijby var en utpressare och hade utsatts för en serie rättsövergrepp var uppenbarligen svårare att svara på. Om någon annan hade ställt krav på att få tillbaka två tavlor hade det sannolikt inte blivit en nyhet i *Dagens Nyheter*. Men i Haijbyaffären verkar det ha tillfört något. Det var en av många små uppgifter som kunde läggas till ett större pussel av läsaren själv.

Expressen satt ju, som ovan nämnts, inne med ”nakna fakta” och försökte arbeta upp sin trovärdighet med korrigeringar av uppgifter som föreföll vara i cirkulation. Ännu ett exempel från den 30 maj 1952 gav sken av att tidningen var väl informerad och nu kunde lägga en del saker tillrätta. Om Haijby Tysklandsvistelse fanns följande att rapportera:

Haijby blev i själva verket inte häktad i Tyskland förrän i början av februari 1939, då han befann sig i Hamburg. Haijby har gjort gällande att tyskarna grep honom för att hindra honom att vara nere vid tåget och träffa kungen som då var på väg till Rivieran.

I själva verket gick kungens resroute då inte alls över Hamburg. Haijby häktades som misstänkt för homosexuell otukt med två hotellpiccolos.²³⁸

Oavsett om det var sant eller ej arbetade skribenten med att få detaljerna rätt för att skapa trovärdighet. Retoriskt kan vi notera användningen av uttrycket ”i själva verket” som dels syftar på en korrigering av ett annat påstående, dels antyder att detta nya påstående skulle

---

238. *Expressen*, 30 maj 1952.

vara av ett annat slag, närmare den faktiska verkligheten, i motsats till tidigare lösa antaganden.²³⁹ Det är uttrycket ”gjort gällande” som pekar mot kategorin lösa antaganden, samtidigt som det avslöjar reporterns anspråk på att veta hur det verkligen förhöll sig. *Expressen* kunde med några rader ställa Haijby i dålig dager som homosexuell och lögnare, skydda kungen från påståenden om en relation – de kunde ju inte alls ha träffats i Hamburg – och föra fram den egna tillgången på sanning. Med filosofen Ian Hackings terminologi använde sig skribenten av så kallade *lyftarord*.²⁴⁰ ”I själva verket” lyfte tidningens påståenden till en annan nivå jämfört med Haijby’s ”gjort gällande”. Exemplet skildrar inte någon avgörande episod i affären men visar vilka retoriska figurer som den byggdes upp av; informationer om små detaljer som föreföll säkra bildade pusselbitar som läsaren kunde försöka skapa egna mönster av.

Det förekom också publiceringar av påståenden som pekade i rakt motsatt riktning mot vad som uttalades i utsagan. *Dagens Nyheter* citerade i februari 1953 från ett intyg som Haijby påstods ha skrivit under i samband med utskrivningen från Beckomberga:

Undertecknad bekräftar härmed på heder och samvete att de påståenden angående homosexuell förbindelse med Hans Majestät Kung Gustaf V, med vilka jag vid olika tillfällen framkommit, äro helt grundlösa.²⁴¹

Med tanke på att många i samtiden närde uppfattningen att Haijby varken hade någon heder eller något samvete kunde intyget lika gärna tolkas som ett bevis på att han visst hade haft en homosexuell förbindelse med kungen. Paradoxalt nog förefaller nämligen uttrycket ”helt grundlösa” i sammanhanget vara en överdrift som lätt kunde förstås som att det nog ändå fanns grund för påståendena om förbindelsen.

239. SAOB, Verk, hämtad 15 april 2020.

240. Ian Hacking, *Social konstruktion av vad?* (Stockholm: Thales, 2000), 39f.

241. *Dagens Nyheter*, 1 februari 1953.

Förstärkningsordet ”helt” öppnar för denna tolkning. I andra sammanhang skulle ett sådant språkbruk understryka sanningen i det påstådda. I skandalsammanhang riskerade det att istället underminera den. ”Helt” borde ha fungerat som ett lyftarord men sänkte snarare uttalandet till ryktets och skvallrets nivå.

Nyckelromanen

Boken *Patrik Kajson går igen*²⁴² från 1947 är en nyckelroman, det vill säga en berättelse med anspråk på att berätta en verklig historia om människor som endast är lätt maskerade. Kände man till den bakomliggande historien var det inte så svårt att identifiera persongalleriet. Och var man tveksam skulle Haijby's nästa bok, *Ett lysande följe*, publicerad 1951, skingra osäkerheten.²⁴³ Där återgavs delvis samma berättelse men med skillnaden att alla verkliga namn var utskrivna.

I nyckelromanen är Patrik Kajson förstås Haijby själv. Berättelsen tar sin början 1938. Kajson sitter i en bil tillsammans med två poliser. Det är söndag och de är på väg till sinnessjukhuset Beckomberga. Här inleds ett samtal med en doktor Ritter. Han vill veta mer om relationen till ”den gamle mannen”. Kajson börjar med problemet med utskänkningstillståndet 1933 och hur han söker audiens hos kungen, ”den gamle fine mannen”.²⁴⁴ Efter audiensen bjuds Kajson upp till kungen igen och leds in i sovrummet av en anställd vid hovet.²⁴⁵ Här ligger den gamle mannen redan till sängs. Han ber Kajson ta av sig kavajen och sätta sig på sängkanten.

---

242. Enligt Göran Söderström (i Silverstolpe et al., 1999, 702) författades boken med hjälp av en spökskrivare ”Borgvall” som hade bearbetat ett utkast av Haijby.

243. Kurt Haijby, *Ett lysande följe* (Stockholm: Modern tid, 1951).

244. Kurt Haijby, *Patrik Kajson går igen* (Stockholm: Modern tid, 1947), 60.

245. *Ibid.*, 64.

Knappt hade jag emellertid i bara skjortärmarna slagit mej ner där ytterst på sängkanten förrän han plötsligt tog om mej och – rakt på mun kysste mej. Strax nog hade han därtill dragit ner mej på sängen. Ingen av oss sa något. Saken blev med ens för delikat och det var som om tystnaden dock satte en gräns. Den gamle andades häftigare och häftigare och även jag fick hjärtklappning, där jag i mörkret gled bort ur sans. Men när allt blivit stilla tog han vänligt om mej och sa att han hoppades att jag inte var ond på honom.²⁴⁶

Den gamle är glad och nöjd och menar att Patrik har berett honom stor lycka. Han hoppas att Kajson ska komma åter. Vilket han också gör, ”vecka ut och vecka in, månad efter månad”.²⁴⁷ Kajson tror inte att han är den ende älskaren, men eventuellt den ordinarie. Han vill ha sitt utskänkningstillstånd och frågar dessutom vid ett tillfälle om 1 000 kronor, vilket han också får.²⁴⁸

Genom ett brev som skickas via bud från ”den gamle” avslöjar Kajsons fru deras förhållande. Hon begär skilsmässa och Kajson flyttar ut. För att skilsmässan ska komma till stånd krävs dock förhandling i rådhusrätten, och hur ska den kunna genomföras utan att relationen med kungen kommer ut i offentligheten?²⁴⁹

Det var den gamle som skulle drabbas, och detta skulle bli en cause célèbre av gigantiska dimensioner. Börsens seismograf skulle ge utslag för jordbävning och hela samhället kunna komma i gungning. Och detta allt för att en liten advokat på en bakgata suttit där och laddat upp med en helt vanlig skilsmässostämning på min enkla person.

---

246. Ibid., 65.

247. Ibid., 68.

248. Ibid.

249. Ibid., 77–80.

Den gamles sista brev till mej, nerskrynklad under kalabaliken då det våldsamt trycktes ner i min ficka, var hjärterörande. Var håller du hus, Patrik? Du vet ju att du bereder mig en särskilt stor lycka. Kom!²⁵⁰

Skilsmässan ordnas utan offentliga förhandlingar men ger Kajsons före detta hustru samtliga tillgångar i boet. Kajson själv inser att han är utfattig. Av en advokat, troligen anlitad av hovet, erbjuds han ett månatligt underhåll om 500 kronor under förutsättning att han åker till Tyskland.²⁵¹ Under en vistelse i Hamburg hämtas han av Gestapo och transporteras till Berlin.²⁵² Gestapochefen tycks väl insatt i Kajsons förhållanden, inte minst med den gamle mannen, som påstås vara på väg till Berlin. Gestapo har därför blivit ombedda att se till att han inte riskerar att träffa Kajson.²⁵³ Gestapo avser ”skyddshäkta” Kajson i fyra till fem dagar.²⁵⁴ Men när dessa dagar har passerat blir han ändå inte utsläppt.²⁵⁵ Från Sverige meddelas Gestapo att Kajson är på rymmen efter att ha förgripit sig på pojkar. Snart kommer också anklagelser om att han ska ha gjort detsamma i Berlin. Gestapo hotar att hålla honom kvar i landet om han inte erkänner att han har begått brotten.²⁵⁶ Kajson sätts i Moabitfängelset²⁵⁷ och flyttas därefter till några veckors fängelsevistelse på tukthuset Tegel.²⁵⁸ Han släpps och utvisas till Sverige i februari 1940. Efter hemkomsten blir han inkallad till polisen som vill skriva in honom på Beckomberga

---

250. Ibid., 80.

251. Ibid., 123.

252. Ibid., 146.

253. Ibid., 149.

254. Ibid., 150.

255. Ibid., 152.

256. Ibid., 157.

257. Ibid., 160.

258. Ibid., 165.

igen. Dock bara ”för syns skull”.²⁵⁹ Kajson kan få röra sig fritt på stan och behöver endast ha ”rock och hatt hängande på sjukhuset”.²⁶⁰

Patrik Kajson går igen – liksom *Ett lysande följe* – har två inslag som skulle bli centrala i den följande skandalen, dels kungens homosexualitet, dels hovets och/eller polisens försök att tysta Haijby genom att ge honom underhåll, skicka honom utomlands och se till att få honom inskriven på sinnessjukhus. Utöver detta ingick alltså själva romanen och dess försvinnande från bokhandelsdiskarna, i försöken att tysta Haijby.

Det otänkbara och förbjudna handlade inte endast om den påstådda samkönade relationen utan också om Haijbys tillgång till kungen, till ”den gamles” inre gemak, nämligen hans sovrum – det mest privata. Det finns en skildring av hur Kajson leds in i slottet till kungen, en rörelse från slottets yttre skal till dess innersta som både i rumslig och metaforisk mening utgörs av kungens sovrum och sängen i vilken han ligger. Det är inte svårbegripligt att även kungen hade ett sovrum med en säng att sova i, ej heller att han hade en sexualitet, vilken i sin heterosexuella version är en förutsättning för arvsmonarkin. Det var förstås uppseendeväckande att kungen påstods ha en samkönad relation. Men det oerhörda låg i att denna relation skildrades öppet, att muntligt skvaller föreföll bekräftas, på pränt, i en roman. Denna rörelse är central för förståelsen av Haijbyaffären, det vill säga hur skvaller och rykten lyftes fram och fann stöd i en publicerad bok. Mediet i sig, boken, gav eftertryck åt det påstådda. Bakom boken stod dessutom en person som gjorde anspråk på att skildra självupplevda erfarenheter – inte endast som ögonvittne utan också som aktiv deltagare.

---

259. Ibid., 200.

260. Ibid., 205.

”Haijbyskitet”

År 1952 blev Kurt Haijby en fråga för regeringen samtidigt som justitiekanslern hade fått i uppdrag att göra en utredning. Resultatet av denna utredning sekretessbelades av regeringen. De flesta som vet något om Haijbyaffären känner också till svårigheten att bringa reda i den. Vi strävar, som sagt, inte efter att bidra med klarhet i affärens själva händelseförlopp. Däremot ska vi försöka beskriva och analysera hur skvaller och rykten kommunicerades och spreds mellan olika aktörer och arenor. Vi kommer i det följande att fokusera tre materialkategorier. Den första är dåvarande statsministern Tage Erlanders dagböcker, framförallt dagböckerna från 1950–1951²⁶¹ och 1952²⁶². Den andra är dagspressens rapportering, med särskilt fokus på mindre notiser. Vi är intresserade av denna korta nyhetsgenre eftersom dess begriplighet bygger på läsarens insatthet. Den tredje kategorin är mer populärkulturella kommentarer till affären, som skämtteckningar och visor. På dessa båda genrer ställdes å ena sidan inga explicita krav på sanning. Å andra sidan kunde de uppfattas som just sanningsbärande eftersom de stod helt fria från krav på belägg, krav som i en medie-skandal starkt begränsar vad som kan påstås.

Tage Erlanders dagböcker från 1945 till 1965 ger en ovanlig insikt i hur skandalen utvecklades och hanterades av regeringen. Den 23 februari 1951 uppgav Erlander att han informerade riksmarskalken Birger Ekeberg om Haijbyaffären. Det var cirka fyra månader efter Gustaf V:s frånfalle. I mars träffade han kungen, Gustaf VI Adolf, och informerade även denne om affären. Kungen meddelade då att han hade fått två brev av Haijby, oklart vad de innehöll. Enligt statsministerns dagbok hade kungen uttryckt en vilja om att ”allt skulle gå lagligt och ordentligt till och att faderns minne om möjligt måtte skonas. Får se om det senare går.”²⁶³

---

261. Tage Erlander, *Dagböcker 1950–51* (Hedemora: Gidlunds förlag, 2001).

262. Tage Erlander, *Dagböcker 1953* (Hedemora: Gidlunds förlag, 2002).

263. Erlander, 2001, 256.

Utöver kungen och riksmarskalken nämnde Erlander under våren 1951 namnet Torsten Nothin (1884–1972). Nothin skulle visa sig vara en central figur i affären. Han hade bland annat varit justitieminister och 1933–1949 så kallad överståthållare. Det innebar att han hade ämbetet som högsta statliga tjänsteman inom Stockholms stad, ett slags motsvarighet till länsstyrelsernas landshövdingar. Under överståthållarämbetet låg bland annat den lokala poliskammaren i Stockholm. Det här är inte platsen att fördjupa sig i Torsten Nothins roll under rättsröteprocesserna, men hans namn förekommer i flera sammanhang och han var uppenbarligen en person i händelsernas centrum.

En betydelsebärande händelse i affären var det ovan nämnda uppköpet av boken *Patrik Kajson går igen*.²⁶⁴ I sina dagböcker nämnde Erlander ett par möten med Nothin som handlade om just detta. I slutet av maj meddelade Nothin Erlander ”under strängaste tysthetslöfte att Haijbyss skandalbok köpts upp av Haijbyss hustru. Av alla idiotiska saker var denna den värsta.”²⁶⁵ Senare under hösten antecknade Erlander hur han fick fler informationer om utbetalningar från hovet till Haijby. Dagböckerna från detta år, 1951, kretsade till ganska stor del kring uppköpet av boken. Att pengarna kom från hovet tycktes klarlagt men vem som hade gjort vad vilade alltjämt i ett töcken.²⁶⁶ I samtalet med Nothin den 27 april 1951 menade sig Erlander ha fått en ”rätt otrevlig” skildring av hur bland andra inrikesminister Moss-

---

264. Det tidigaste avtrycket från boken *Patrik Kajson går igen* finner vi i *Aftonbladets* annonssektion 7 och 10 maj 1946, under rubriken säljes: ”T.N.Ö.Ä. Patrik Kajson går igen!”. T N Ö Ä torde stå för Torsten Nothin, överståthållarämbetet, vilket tyder på att Haijby ville skicka ett meddelande till Nothin om att bokens publicering nu låg nära i tiden. Boken publicerades i slutet av 1947 och större delen av upplagan köptes upp, oklart med vems pengar, eventuellt från hovet, kanske från fru Haijby, möjligen från båda.

265. Erlander, 2001, 288.

266. I de publicerade dagböckerna från 1952 menar Leif Andersson i en kommentar att pengarna till uppköpet av boken till hälften kom från Haijbyss hustru Anna, till hälften från hovförvaltningen. Varifrån Andersson skulle ha fått dessa uppgifter framgår inte. Se Erlander 2002, 74f.

berg, Nothin och riksmarskalken Ekeberg hade diskuterat inköpet av boken.

När, hur och varför blev skvallret och ryktena om Haijby och kungen relevanta för statsministern? Spelade sanningshalten någon roll? Det finns inget inneboende sanningsanspråk eller absoluta grader av lögn i skvaller och rykten. Trots tillgång till polisen, hovets företrädare, kungen själv och justitiekanslern kunde statsministern inte bringa reda i vad som var sant och osant, vilket frustrerade honom. Tysthetslöften och diverse oklarheter satte upprepade gånger käppar i hjulet.²⁶⁷ Den tysta kommunikationens motpol, det vill säga skvaller och rykten, spreds snabbt och långt och flätades in i annan information. Den stora politiska frågan föreföll dock inte handla om sanning, skvaller eller lögner utan om huruvida justitiekanslerns utredning skulle offentliggöras i sin helhet eller inte, vilket tycktes engagera inte bara stora delar av regeringen utan också partiledarna i opposition och förstås kvälls- och dagspressens företrädare. Erlander föreföll övertygad om kungens homosexualitet och att samkönade handlingar verkligen hade ägt rum. Statsministern tyckte sig också ana att det fanns fler liknande historier som lurade bakom hörnet, historier som han misstänkte skulle komma upp till ytan om utredningen inte offentliggjordes. Det vill säga, om utredningen helt eller delvis sekretessbelades befارade statsministern att mörkläggningen i sig skulle riskera att generera fler historier och rykten, sanna eller ej.²⁶⁸

Påståendena om vem som köpte upp Haijby's bok var flera och skiftande, liksom påståendena om var pengarna hade kommit från. Hade Haijby utpressat kungen och hovet? Och i så fall, kunde hovet medge det offentligt i en rättegång ens om det nu, som Erlander menade, var bekant för alla? När affären vecklades ut kom dessutom nya uppgifter. Genom utrikesdepartementets arkiv blev Erlander varse att två brev verkade styrka att den svenska polisen hade försökt hålla

---

267. Justitiekanslern Olof Alsén som gjorde utredningen menade enligt Erlander att ryktena om Haijby's sinnessjukdom var sanna.

268. Erlander, 2002, 82.

kvar Haijby i Tyskland 1939–1940. ”Det hela låter sej väl förklaras på något sätt, men otäckt är det.”²⁶⁹ Kammarvaktmästaren Nils Lantz hade berättat att kungen ”haft förbindelser” med två chaufförer som hade krävt löneförhöjningar för att vara tysta. Lantz uppgav att även han själv hade varit föremål för närmanden:

Lantz hade en gång sagt: ”Ja men Ers majestät, jag är ju gift.”

Kungen svarade: ”Det gör ingenting, det är jag med.”²⁷⁰

Sammantaget benämndes affären av Erlander som ”Haijbyskitet”.²⁷¹ Dagböckerna kan i sin helhet förstås som krönikor över viljan att skapa ordning i en tillvaro som förefaller vara i ständig, böljande rörelse. Haijbyaffären skapade, alternativt blottlade, oordning i åtminstone tre avseenden:

- Det heteronormativa genuskontraktet utmanades offentligt genom beskrivningen av samkönade intima relationer. Förbudet mot homosexualitet var visserligen hävt sedan 1944 men det var fortfarande en psykiatrisk diagnos. I det offentliga samtalet var homofobiska inslag såväl vanliga som starka.²⁷²
- Konkreta detaljer om den nyss avlidne kungens sexualliv riskerade att offentliggöras, eller rättare sagt: detaljer offentliggjordes. Frågan var dels vilka dessa detaljer var, dels vilken tilltro medborgarna kunde sätta till uppgifterna och om de, liksom statsministern, gavs möjlighet att skilja skvaller från fakta.

---

269. Ibid., 103.

270. Ibid., 82

271. Ibid., 74.

272. Jfr Göran Söderström, ”Kejne- och Haijbyaffärerna”, i Martin Andreasson (red.), *Homo i folkhemmet: Homo- och bisexuella i Sverige 1950–2000* (Göteborg: Anamma, 2000).

- Myndigheternas hantering av Haijby pekade mot dubbla måttstockar. Å ena sidan visade affären att det fanns korrekt, regelstyrd och offentlig myndighetsutövning. Å andra sidan visade skandalen att det även förekom en annan sorts myndighetsutövning som ägde rum med utgångspunkt i ett diskret, dolt eller obefintligt regelverk, utformat för att i tysthet uppnå vissa syften som till varje pris skulle döljas för allmänheten.

Dessa tre inslag utgör tillsammans ”Haijbyskitet”, *smuts* såsom vi kan förstå begreppet utifrån den amerikanska socialantropologen Mary Douglas perspektiv. Smuts är något som är på fel ställe, men framförallt något som därmed kränker ordningen.²⁷³ Skiten, smutsen, nådde in till statsministern genom berättelser och partsinlagor vars överensstämmelse med verkligheten var svår att avgöra. Men Erlander tycks ha varit övertygad om behovet av att städa, att återställa ordningen eller åtminstone dölja oredan och smutsen och hindra offentlig insyn. På *Expressens* ledarsida den 30 maj 1952 publicerades tecknaren Edward Lindahls bild ”Excellent renhållning”. Den föreställde en högtidsklädd statsminister Tage Erlander i städtagen.

Vad var det som sopades under mattan? Döda råttor? Och vad fanns redan där, gömt sedan tidigare? Mattan putar av andra döda föremål eller djur. Här förefaller något ha pågått sedan en längre tid. Erlanders nöjda och lätt diaboliska ansiktsuttryck antyder en återkommande metod. Han tycks veta hur man gör. Lindahls perspektiv är medborgarnas som verkar känna till att städningen pågår. Men statsministerns blick riktas åt ett annat håll, snett ut ur bilden, som om regeringen är ovetande om Lindahls/medborgarnas blick. Sopandet under mattan kan ses som en metafor för den hotande spridningen av ordet som till varje pris måste stävjas. I denna mening vill vi

---

²⁷³. Mary Douglas, *Renhet och fara: En analys av begreppen orenande och tabu* (Nora: Nya Doxa, 1997), 10.

Edward Lindahls bild "Excellent renhållning". Statsminister Tage Erlander i städtagen.
Expressen 30 maj 1952.

hävda att skvallret hade ungefär samma undergrävande funktion som i 1700-talets Paris. Robert Darnton ger i sin forskning exempel på hur polisen jagade upphovspersoner till poem och sånger som kommenterade intriger och maktkamp vid hovet. Likhetera med Haijby-affären är påfallande. Hovets inblandning och rädslan för offentliggörandet av kungens tvivelaktiga eller till och med brottsliga sexuella handlingar parat med skvallrets kombinerade underhållnings- och informationsvärden är en av dem. I 1750-talets Frankrike liksom i 1950-talets Sverige insåg de styrande att skvaller och offentliga skandaler utgjorde ett reellt hot mot deras makt och status. Lindahl gestaltar detta genom att placera städritualen i ett uppenbart ålderstiget, väl smyckat rum för något slags överklass som antingen kan förstås som ett palats vilket som helst eller som kungliga slottet. Erlander, socialdemokraten, är lojal med kungen, det yttersta uttrycket för ett odemokratiskt klassamhälle. Makten korrumperar, tycks Lindahl vilja säga, och det tycks inte spela någon roll om man kommer från höger eller vänster, uppifrån eller nedifrån, när man tar steget in i maktens korridorer. Överklassens rum är inte bara en metafor för makten. Överklassens rum är också en agent som påverkar dem som befinner sig i dem.

Författaren, tecknaren och kuplettmakaren

Edward Lindahl använde rättmetaforen ytterligare en gång. Den 23 december 1952 kommenterades domen mot Haijby på *Expressens* ledarsida, en kommentar som ackompanjerades av en teckning av Lindahl och en vers av signaturen ”Åström”. Ledarskribenten – eventuellt chefredaktören Ivar Harrie – ställde frågor om domen och hovförvaltningens, polisens och andra myndigheters roll i utpressningshärvan. Även om Haijby inte kunde frias från ansvar fanns här medansvar hos andra aktörer, menade skribenten.

Edward Lindahl och signaturen ”Åström” tog upp detta och konkretiserade situationen genom att framställa Haijby som en gnagare

Tisdagen den 23 dec. 1952

De tysta händerna

Edward Lindahls teckning på *Expressens* ledarsida den 23 december 1952. En hand matar en stor råtta med en korv. Teckningen publicerades i anslutning till en ledare som behandlade Hajbyaffären.

som hade lyckats ta sig in i slottet, matad med korv av ”höga mellan-händer” och slutligen bojad och inburad av ”ett koppel hovlakejer”. På Lindahls teckning framträder en orimligt stor råtta med ögonen fixerad på en hand med en korv. Handens ena finger pryds av en ring, vilket antyder att handen skulle tillhöra en bättre bemedlad person, kanske till och med kungen. Två uniformsklädda män – hovlakejer

eller poliser? – försöker fösa bort rätten, ut från handens räckvidd. En av poliserna har handboja runt ena handleden och håller för näsan med den andra handen. Det stinker.

Rätten är förstås en metafor som satte Kurt Haijby i en mycket dålig dager. Men även handen som matade rätten utförde en moraliskt förkastlig handling, oavsett vems hand det var. Den kom ovanifrån och kan härledas inte bara till kungen utan även till samhällets högre sfärer i allmänhet. Längst ner tog lakejerna eller poliserna hand om skadedjuret för vidare befordran till en bur.

Så, sade väbeln lugnad, gör man med skadedjur.²⁷⁴

Väbeln, deras chef och måhända en täckmantel för Torsten Nothin, syns inte i bild och i versen talar Åström otydligt om ”dem som kom med korb och ost”. Överheten håller ihop i hyckleriet medan fotfolket, med handen för näsan, får städa upp smutsen och återställa ordningen så gott det går. Städandet är alltså en metafor som återkommer i Lindahls teckningar. Men här städas rätten bort för att han är en del av brottsligheten och omoralen. Teckningen gestaltar det ledaren också för fram: rätten är en del av problemet, men det är också den hand som föder rätten. Väbeln gör det rätta med rätten, men i syfte att skydda överheten. Målsättningen med städaktionen är i denna mening densamma som i ”Excellent renhållning”. Och det är en aktion som knappast ”städar undan” utan snarare döljer problemen som har blottlagts genom vad som uppfattades som överhetens hyckleri, omoral och myndighetsövergrepp.

På *Expressens* ledarsida denna dag före dopparedagen 1952 samspelade alltså tre uttrycksformer på ett koncentrerat och effektivt sätt. Läsaren fick sig en rad påståenden, liknelser och åsikter till livs i ledare, vers och bild. På det stora hela kommunicerades samma sak: hur den simpla brottslingen Haijby hade gnagt sig in i slottet och fram till

---

274. *Expressen*, 23 december 1952.

kungen och tillsammans med honom begått omoraliska handlingar varefter statliga tjänstemän oskadliggjorde brottslingen för att skydda såväl kungen som sig själva. Bläddrade läsaren vidare till nyhetsidorna kunde han eller hon på sidan sju samma dag ta del av en artikel om ”bakgrunden till fallet Haijby”. I ingressen lockade tidningen med att ”Följande fakta kan meddelas”. Som avslutning underströk redaktionen seriositeten i sitt journalistiska arbete genom att berätta hur man tagit fram bakgrund och fakta: ”Expressen har sammanskrivit dem ur omsorgsfullt prövade uppgifter som tidningen hade till sitt förfogande innan den s.k. Haijbyutredningen offentliggjordes.”

Kuplettmakaren Karl Gerhard fångade upp samma teman i en visa 1955:

Uti palatset som byggts av Tessin
Satt som en påve herr Torsten Nothin
Wallenbergs umgicks han med och vår kung
Ringde då till Torsten då kronan blev tung.
Men vår regering trivs ej med före detta överståten,
Men Undén han säger: Har man tatt Nothin i båten,
Ja då får man ro'en iland, d'e såklart.
Han börja ju dock som socialdemokrat.
Sen blev han med hovet och med Haijby en intim en.
Vänskapen den kröntes logiskt nog med serafimen.
Per Albin i sin röda himmel lär lett.
Så var det med lilla helgonet.²⁷⁵

Vänskapskorruption, elitens normupplösning och osund lojalitet från socialdemokratiska partiet är väsentliga inslag i visan. Men det är om-

---

275. Korn, uppger utan hänvisning 1953 som tillkomstår för kupletten (se Korn, 76). Alla andra källor som vi har kommit i kontakt med uppger 1955. Melodin var ”Johan på Snippen” (ibland också benämnd ”Bonnjazz”), vars ursprungliga text var skriven av Theodor Lorentz Larsson, alias Skånska Lasse. Musiken komponerades av Gaston René Wahlberg.

nämmandet av Haijby's namn som ger den dess otvivelaktiga aktualitet och erbjöd publiken tydliga associationsbanor till den förbjudna konungliga sexualitet som stod i centrum för affären, en sexualitet som än i dag är föremål för diskussion.²⁷⁶

Vid sidan om *Arbetaren* var författaren Vilhelm Moberg en av de mest aktiva aktörerna i Haijbyaffären. Han och redaktionen på *Arbetaren*²⁷⁷ verkar ha delat uppfattningen att homosexualitet var något förkastligt och att homosexuella var överrepresenterade bland befattningshavare i ordnings- och rättsväsendet. På redaktionen talade man, enligt Mobergs levnadstecknare Jens Liljestrand, om ”krimofiler” och ”Humlegårdsherrar”²⁷⁸. För såväl Moberg som *Arbetarens* redaktion förefaller det emellertid som att intresset för rättsövergreppen mot Haijby var starkare än intresset för homofobin.

Moberg bearbetade Haijbyaffären på flera sätt. Liljestrand visar hur Moberg i boken *Invandrarna* (1952) kommenterade affären genom Ulrikas öden. Hon döms för ”missfirmelse mot tjänsteman”, samma brott som Moberg själv riskerade att dömas för eftersom han hade kommit över hemliga protokoll från justitiekanslerns utredning av Haijbyaffären.²⁷⁹ Liljestrand visar dessutom hur Ulrika fördömer inte bara de svenska prästerna utan också kungen som, något inlindat,

---

276. Karl Gerhard uppges enligt en, givetvis obekräftad, uppgift i *Expressen* 10 augusti 2019 ha varit ”kompis” med Haijby. Gerhard skrev 1955 ytterligare en kuplett, *Vem är det som rycker i tåten*, som bland annat var en kommentar till rättsröteaffärerna på 1950-talet. Visan skildrar hur en rullgardin dras ner och skänker mörker åt vad som sker, liksom hur Herbert Tingsten, ”fnysande som hingsten”, kräver att varje ”Bernadotte-malör” ska upp på bordet. Inledningsvis i visan nämns också en polischef Ros som frågar sig ”Vem i helskotta är det som rycker i tåten”, det vill säga Ros är orolig för att det händer saker som mörkläggs.

277. Journalisten och redaktören Armas Sastamoinen brukar framhållas som en central person och den drivande journalisten på *Arbetaren* i avslöjandet av inte bara Haijbyaffären utan också t.ex. Unman-, Kejne- och Sellingskandalerna.

278. Jens Liljestrand, *Mannen i skogen: En biografi över Vilhelm Moberg* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2018), 428.

279. *Ibid.*, 445.

beskylls för otukt och djuriska beteenden som ”emot naturen var”.²⁸⁰ Kunde Moberg vara säker på att de samtida läsarna var med på noterna? Att de förstod parallellen till Haijbyaffären? Nej, det är nog att dra det hela för långt, men syftet förefaller ändå, om man får tro Liljestrand, ha varit att komprimera tiden så att de förhållanden som rådde i romanens tid också rådde i 1950-talets Sverige. Liljestrand skriver: ”I en annan passage fördömer Ulrika inte bara prästerna utan också kungahuset, där orden ’otuktigt’ och ’djuriskt’ tycks avsedda för en annan kung, i en annan tid.”²⁸¹

Till detta slags samtidskritik hör också Mobergs roman *Det gamla riket* som handlar om Idyllien där Alexander VXI är kung under valspråket *Sanningen över allt*. Sedan 1937 finns i Idyllien en ”[l]ag om skydd mot obehörig insyn i myndigheternas interna åtgärder”, vilket definitivt har satt punkt för rättsskandaler i riket. Brottet utpressning är heller inte möjligt att fällas för. Doktor Ciceronius – Torsten Nothin – älskar kvinnor och menar att hans karriär som storkansler stoppats av att kungen inte har samma sexuella preferenser.²⁸² Benjamin Crimson är en vacker ung man som har ett förhållande med kungen och lever ett mycket privilegierat liv med årliga utbetalningar från kungen eftersom en till honom närstående person inte bör behöva arbeta för livsuppehållet. Crimson är dock en brottsling och ber själv därför att bli åtalad och lagförd i en öppen rättegång, vilket sätter skräck i övriga inblandade.²⁸³ I Idyllien är det också möjligt att skriva in misshagliga personer på sinnessjukhus. Ibland räcker det att hänga in ytterkläderna på avdelningen (det återkommande rock- och hatt-uttrycket i Haijbyaffären), ibland måste den intagne befinna sig ”helt och hållet”, det vill säga fysiskt, på sjukhuset.²⁸⁴

Författaren Vilhelm Mobergs aktiviteter i 1950-talets rättsröte-

---

280. Ibid., 446.

281. Ibid., 445.

282. Vilhelm Moberg, *Det gamla riket* (Stockholm: Bonniers, 1954), 57.

283. Ibid., 73.

284. Ibid., 87.

debatt i allmänhet och Haijbyaffären i synnerhet är exempel på hur olika medier och genrer blandades i skandalerna. Det är inte möjligt att förstå dessa skandaler fullt ut om man inte förmår se nätverket av medier, aktörer och genrer. Moberg deltog i den undersökande journalistiken men använde också reportage och undersökningar som underlag för skönlitterära gestaltningar för att kommentera skandaler i vars avslöjanden han var delaktig. Liksom i fallen Hartman och Friberg kunde fiktiva skildringar användas för att säga det som inte lät sig sägas om anspråk gjordes på att tala sanning eller sådant som inte fick påstås offentligt med hänsyn tagen till kungafamiljen.

I likhet med historierna om Ellen Hartman och Marie Friberg genererade Kurt Haijby och hans affär alltså flera olika kulturella uttryck, allt från en JK-utredning till skämtteckningar, romaner och kupletter.

Efterspelet

Även om affären hade sin höjdpunkt under de tre första åren av 1950-talet skulle den komma att leva kvar som en möjlig skandal att skriva och skvallra om. När detta skrivs, under coronasäsongen 2020/2021, är det fortfarande möjligt att hitta nya kommentarer om Haijbyaffären på forumet Flashback. År 2021 visade dessutom SVT en serie om skandalen – *En kunglig affär* – som bidrog med ett fiktivt försök att gestalta den förmodade intimiteten mellan kungen och Haijby.

Vi vill också understryka att levnadslängden för skvaller och skandaler av detta slag inte handlar om enkel reproduktion av tidigare påståenden. Om man undersöker skandalens historia som en process är det uppenbart hur dess innehåll förändras över tid. På ett sätt – trots allt och konstigt nog – vågar vi dock påstå att de etablerade mediernas version av Haijbyaffären stabiliserades 1952 och 1953. Därmed inte sagt att det som rapporterades nödvändigtvis var sant. Mycket var ännu osäkert och skulle så förbli. Men det verkar ha funnits ett

mer eller mindre uttalat samförstånd i dags- och kvällspressen om vad som kunde och borde påstås. Delvis har detta att göra med att pressens rapportering till stor del handlade om rättsövergreppen och hemligstämplantet av justitiekanslerns utredning. Den goffmanska ramen, eller tolkningsschemat, föreföll fastlagt. Med tiden skedde en viss förskjutning av intresset, och därmed också tolkningsschemat, från rättsröteperspektivet till den homosexuella relationen. Frågan om huruvida rättsövergreppen verkligen hade ägt rum försvann inte från dagordningen, men det homosexuella temat förstärktes. En annan förändring, som springer ur denna intresseförskjutning, är att de journalistiska texterna blev alltmer spekulativa. En av *Aftonbladets* mer kända journalister, kriminalreportern Börje Heed, påstod sig ha träffat Haijby ett par gånger och skrev mellan 1973 och 1985 fyra stora flersidiga reportage om affären. Varje gång kunde den presenteras som ett slags nyhet. År 1981 skulle till exempel hemliga papper avslöjas. Vilka papper det rörde sig om och vad de innehöll framgick dock inte. Däremot menade Heed att det viktigaste att komma ihåg var att kungen var det huvudsakliga offret i affären. Men i någon mån också Haijby.

År 1979 kom en ny upplaga av *Patrik Kajson går igen* på Latina-förlaget, ”specialförlaget för förgelseväckande böcker”.²⁸⁵ Boken ingick i vad som benämndes ”Republikanska Bokklubbens utgåvor”. I ett av förorden skrev advokaten Bengt Sjönander att byråkrater, makthavare och ämbetsmän hade varit lydiga lakejer till ”monarkins skröpliga innehavare” och att Haijby hade varit rättslös, men att han åtminstone hade skrivit sin bok. Boken presenterades av förlaget som en ”redogörelse för de rättsövergrepp han drabbats av i anledning av sin förbindelse med Gustaf V”.²⁸⁶

---

285. Att döma av den bibliografiska databasen Libris gav förlaget ut ytterligare endast en bok, Sten Sjöbergs & Erik Åsards *Med monarkin i lasten: En bok om Bernadotternas republikaner* (1982). Om vi får tro utbudet på antikvariat.net så gav förlaget även ut Haijby's andra bok, *Ett lysande följe*, 1981.

286. Kurt Haijby, *Patrik Kajson går igen* (Stockholm: Latina-förlaget, 1979),

VAR DET RÄTTVISA?

BÖRJE HEED

En dag 1947 kom man klädd i välskräddad, stirmugg frackad på upp på båtningen.

Han gav ett nästan för elegant intryck. På hans fingrar lyfte flera klockringar. Nåsdagen matchade den okändartigt knuta släpsen. De röttfärgade glasögonen var dylbara. Hans manér var otvungna och tydde på stor själssäkerhet.

Han kom för att lämna material till en artikel om trollkonster. Själva var han amatörgmagiker och kallade sig Monsieur Roi. Trodde de gånger han uppinkade oförfärdigt.

Det var första gången jag tillfälligt direktör Kurt Højby som var hans bortgångna namn.

Inspektion, omedelbart egen, nämnde mig, det var gången för att det var sågigt nödvändigt med den senaste direktören med den senaste adressen. Villager 13 på Christians, samma adress som föregångaren lyste följande natt.

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

I tredje artikeln i Aftonbladets serie om de stora rättskandalerna i Sverige behandlar Börje Heed fallet med Kurt Højby — direktören som kallades till stöttet för att fullgöra "nådigt uppdrag" och sedan tringades in på mental sjukhus.

KUNGEN FÖLL FÖR DEN SNYGGE YNGLINGEN ...

— så började det mest sensationella kriminalfall som utspelats i riket — HAIJBYAFFÄREN

Storheten Kurt Højby — "Landskapshandlingen" var ett av de för utredningsarbetet på Højbyaffären. Han, Richard och Hans han föll och stod långt från på sjukhuset.

Den lilla Agona (flygare) förklarades på flygfältet i Højby, inspektion av Højby till land. Højbyaffären.

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

I tredje artikeln ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

... som inte hade varit på väg till ...

Ett av Aftonbladets journalist Börje Heeds fyra reportage om Højbyaffären. Varje gång kunde han presentera affären som något slags nyhet. Aftonbladet 27 maj 1973.

Ytterligare en skönlitterär skildring av affären såg offentlighetens ljus 2008. Advokaterna Lena Ebervall och Per Samuelsson publicerade då den tidigare nämnda romanen *Ers Majestäts olycklige Kurt*. Berättelsen hade, som man sade, verklighetsbakgrund. Vad menades egentligen med det? Per Samuelsson citerades 2008 i en intervju med *Svenska Dagbladet* om hur han förhöll sig till bokens sanningshalt:

- Vi har förskönat, lagt till och dragit ifrån, för att göra en underhållande bok. Men i alla stora historiska drag är boken sann, i så måtto att indicierna är mycket starka.²⁸⁷

Citatet är inte bara en beskrivning av författarens eget förhållnings-sätt till de källor han kommit i kontakt med under sin research utan skulle också kunna tas som ett omedvetet definitionsförsök av skval-ler och rykten. Man lägger till och drar ifrån. Man är underhållande. I stort är den berättade historien sann, i alla fall om man tolkar de ”indicier” som ligger för handen. För att komma från en advokat kan citatet eventuellt vara uppseendeväckande. I den samtida journalisti-ken var en sådan relation till verkligheten inte lika anmärkningsvärd. År 2009 skrev *Aftonbladets* journalist Kerstin Nilsson ytterligare en artikel om affären. Reportaget som bredde ut sig över fyra uppslag är i new journalism-stil och blandar flera olika källor, av vilka *Patrik Kajson går igen* är en, men vi känner också igen tidigare decenni-ers journalistik. Det är ett massmedialt kulturlager i stadig tillväxt, och som en sentida journalist kunde öppna upp som arkeologiska schakt, vilket Kerstin Nilsson med viss framgång nu hade gjort. I artikeln återfinns en passage som är karakteristisk för den vaghet som präglade skildringar av Haijbyaffären. Om utbetalningarna till Haijby skriver Nilsson:

---

förord, onummerade sidor.

287. *Svenska Dagbladet*, 23 augusti 2008.

Utbetalningarna går alltid till på samma sätt:

Kurt Haijby kvitterar pengarna på advokat Quensels kontor i Stockholm, sedan telegraferas de till Haijby's konto i Enskilda banken.

Kvittona överlämnar Quensel till chefen för hovförvaltningen, Oscar Swensson.

Quensel ska senare vittna om att Oscar Swensson före varje större utbetalning ska ha tagit kontakt med kungen personligen, för att höra hur långt han ville sträcka sig.

Kungen lär vid något tillfälle också ha sagt något i stil med "det får inte bli någon skandal, men gör det så billigt som möjligt".²⁸⁸

Här återfinns en vacker retorisk glidning in i osäkerheten. Först: utbetalningarna går "alltid" till på samma sätt. Hur visste Nilsson det? Till synes detaljerade uppgifter om vem som kvitterar och vart pengarna förs följs därefter av "Quensel ska senare vittna om", ett uttryck som börjar med en oklarhet, "ska", som dock skingras av ordet vittna. Men har Quensel vittnat eller ej om saken? Läsaren lämnas i ovisshet. Slutligen tar skribenten steget ut på gungflyet med "Kungen lär vid något tillfälle ha sagt något i stil med...".

Även om exemplet ovan är särskilt lämpat för vår argumentation vill vi ändå mena att den journalistiska rapporteringen om affären med tiden blev allt vagare och mera osäker. Delvis har det att göra med en viss intresseförskjutning, som redan uppmärksammats, från de påstådda rättsövergreppen till den eventuella homosexuella affären mellan Haijby och kungen. Den förmodade relationen var intim och hade, måhända, ägt rum bortom offentlighetens ljus, vilket inbjöd till spekulationer och skvaller. Dessutom var det i efterhand lättare att sälja lösnummer med kunglig samkönad sexualitet än med en passe-

---

288. *Aftonbladet*, 9 april 2009.

rad utpressningsrättegång och myndigheternas illa skötta mörklägningsförsök.

När vi lade sista handen vid manuskriptet till den här boken offentliggjordes, som nämnts, ytterligare en berättelse om Haijby-affären, tv-serien *En kunglig affär*. Visserligen var det en fiktion men serien presenterades också som ”baserad på verkliga händelser”.²⁸⁹ I likhet med annan sentida journalistisk rapportering om affären lade serien tonvikt på kungens och Haijbys sexuella relation. Intima möten gestaltades. Serien tog åskådaren till rum och situationer som ingen utom möjligen kungen och Haijby skulle kunna vittna om. Replikerna var förstås påhittade men skulle ha kunnat uttalas. I fiktio- nens värld är steget mellan det eventuellt möjliga och det fullt ut på- hittade kort. I denna mening hade tv-serien tagit över stafettpippen från inte bara den sentida journalistiska rapporteringen utan också advokaterna Ebervall och Samuelssons bok från 2008. Metoden var densamma: man förskönade, lade till och drog ifrån, allt för att göra en underhållande tv-serie vars kittling låg i den privata sexualiteten snarare än i den massmediala uppståndelse som trots allt drev skan- dalen framåt.²⁹⁰

---

289. SVT play, *En kunglig affär*, <https://www.svtplay.se/en-kunglig-affar>, hämtad 1 december 2022.

290. Lars-Eric Jönsson, ”Det saknas en vital ingrediens i ’En kunglig affär’”, *Helsingborgs Dagblad* och *Sydsvenskan*, 26 december 2021.

FALLBERÄTTELSE 3

Kungen och kaffeflickorna: berättelsen om en motvillig monark på 2010-talet

Den långa carlgustavianska eran tog sin början 1973 när Carl XVI Gustaf tillträdde som kung efter sin farfar, Gustaf VI Adolf, vilket skedde redan när kungen var 27 år eftersom hans pappa, den egentlige arvprinsen Gustaf Adolf, hade förolyckats i en flygkrasch 1947. Carl XVI Gustaf regerar som kung i enlighet med 1974 års till synes stabila regeringsform och har bara vid några få tillfällen skapat irritation genom att lägga sig i politiska frågor.²⁹¹ Under hans tid som kung infördes könsneutral succession, det vill säga äldsta barnet, oavsett kön, ärver kronan. Kungens långa tid som regent har inte kantats av större skandaler. På kvällstidningssvenska skulle man därför kunna säga att reportageboken *Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken*²⁹² slog ner som en bomb när den publicerades. Längre hade rykten florerat om kungens vidlyftiga ungdomsår, men även om hur han skulle ha ägnat

---

291. Lagen trädde i kraft 1 januari 1975. Se Cecilia Åse, *Monarkins makt: Nationell gemenskap i svensk demokrati* (Stockholm: Ordfront förlag, 2009), 25. På sidan 31 i samma bok citerar Åse socialdemokraten Gunbjörg Thunvall som inför grundlagsbeslutet uppgav att hon kände sig trygg när hon tänkte på att den som ska styra ”skutan Sverige” inte längre kommer att kunna göra det såsom kronprins Carl Gustaf styr sin båt, ”nonchalant med högra handen och en nytänd cigarett i den vänstra”.

292. Sjöberg et al.

sig åt amorösa utlevelser senare i livet, efter giftermålet med Silvia Sommerlath. Men det var inte förrän boken kom som pratet om nattklubbar med lättklädda och kanske också prostituerade kvinnor började surra allt starkare i offentligheten. Det var också först då som detta prat transformerades och gjorde entré i traditionell journalistik och etablerade medier.

De frågor som besvaras i detta kapitel är följande. Hur mottogs boken *Den motvillige monarken* i offentligheten? Hur cirkulerade skvallrer och rykten om kungens påstådda affärer med kaffeflickor och andra kvinnor? Hur samverkade mediepubliken och dags- och kvällspressen i formandet av skandalen? Hur gestaltades kungens respektive kvinnornas påstådda handlingar i detta omfattande skvallrer? Till skillnad från de föregående ger detta fall läsaren explicita inblickar i publikens engagemang i och relation till skandalen.

Vi utgår från tre typer av källor. Den första är traditionellt journalistiskt material. I denna kategori ingår boken som utlöste medieskandalen, författad av tre journalister. I framställningen nämns den oftast som "boken" eller bara *Den motvillige monarken*. I debatten som uppstod i och med dess publicering påstods att ett tabu hade brutits då skvallret om vår kung hade nått offentligheten via etablerade medier. Centrala rum för spridning av de rykten och det skvallrer som omgärdade boken var de Stockholmsbaserade nyhetsredaktionerna, däribland *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och *Expressen*. Utifrån sökningen "den motvillige monarken" i dessa tidningar, digitalt arkiverade i Mediarkivet, dagarna strax före och efter publiceringen, det vill säga den 2 november 2010 till och med den 8 november 2010, samlades ett material in bestående av 181 texter – ledare, kolumner, debattartiklar och nyhetsartiklar – varav majoriteten är publicerade i kvällstidningarna.²⁹³ Materialet har analyserats i faksimil, vilket innebär att vi utöver text förhåller oss till komposition, rubriker och

---

293. Sökningen ger 91 träffar, men i faksimil ser man även andra texter, stora som små. När dessa har bedömts som relevanta har de inkluderats i analysen.

bilder. Liksom i tidigare kapitel följer vi med dit materialet bär, vilket innebär att även andra journalistiska källor inkluderats i studien.

En annan materialkategori hämtar vi från det öppna internetforumet Flashback. Där finns för var och en av våra nutida kungligheter så kallade skvallertrådar, däribland *Den stora skvallertråden om H. M. Kung Carl XVI Gustaf* som i december 2022 bestod av 9 735 inlägg fördelade över 812 sidor, som ständigt fylls på av anonyma medlemmar med användarnamn som Rost_Biff, TröttSvensk och Farbror Sven.²⁹⁴ Huvudförfattaren till boken, Thomas Sjöberg, gjorde ingen hemlighet av att han hade följt tråden under researcharbetet. Det var där han stötte ihop med journalisten Deanne Rauscher, en av medförfattarna.²⁹⁵ Vi kallar den här digitala ljugarbänken för *ljugarlänk*. De manliga konnotationer som ordet ljugarbänk är förknippat med passar väl in även på ljugarlänken. Ett intensivt, traditionellt sett typiskt grabbigt samtal pågår i tråden, som startade redan 2004 och kan betraktas som ett svåröverskådligt skvallerarkiv om kungen. Istället för att söka brett på internet valde vi att borra djupt i just denna tråd. Dylika begränsningar är nödvändiga när man studerar moderna skandaler.

Trådens titel avspeglar innehållet väl. Här frodas skvaller, rykten, halvsanningar, invektiv och fakta om kungen, vilket är en utmaning för var och en som försöker skilja det ena från det andra. För att inte trassla in oss i det digra materialet utgår vi från samma intensiva vecka som för tidningarna, den andra till åttonde november 2010, vilken omfattar 1 727 kommentarer. Dessa har behandlats i ett data-analysprogram, där översikter av ordfrekvens samt ordmoln har organiserats. Det stora arbetet har dock skett manuellt i programmet när vi har skapat teman. Citat från ljugarlänken återges av etiska skäl med några få undantag med innebörden bevarad, men med mycket lätt hand förändrade, så att de inte ska vara sökbara, ungefär på samma

---

294. <https://www.flashback.org/t119407>, hämtad 1 december 2022.

295. Mattias Carlsson, "Vi har spridit ut materialet", *Aftonbladet*, 5 november 2010.

sätt som forskare brukar återge citat ur intervjuer. Vi betraktar det särskilda språkbruket i tråden som ett exempel på vad vi ovan beskrivit som en prat-i-text-hybrid, det vill säga ett språk som är konversationslikt och muntligt men som har antagit textens form.²⁹⁶

I en frågelista, LUF 246, distribuerad via Folklivsarkivet i Lund, ställde vi vidare en rad frågor om kungaskandaler till så kallade meddelare, de flesta äldre och boende i Skåne och om inte rojalister så i alla fall ”kungavänner”, som de själva uttrycker det. Vi bad dem att reflektera över skvaller och rykten om kung Carl XVI Gustaf, huvudsakligen i samband med skandalen 2010, som när meddelarna fick listan låg sex år tillbaka i tiden. Bland annat följande frågor besvarades av totalt 58 meddelare: Känner du till något skvaller eller några rykten om kung Carl XVI Gustaf? Var fick du informationen ifrån? Vilka känslor väcker skvaller om kungen i dig? Varför tror du att man skvallrar om kungligheter? Vissa frågor pekar, som sagt, rakt mot skandalen 2010. Denna tredje källkategori ger oss alltså information om meddelarnas syn både på skvaller i allmänhet och på kungligt, nutida skvaller i synnerhet.

Aktiviteterna på Flashback är i viss mån sammanflätade med aktiviteterna på Stockholmsredaktionerna. Vi vill hävda att det är meningsfullt att undersöka dem med utgångspunkt i just detta faktum. Genom korridorer, dörrar, glipor och andra passager – för att bygga vidare på rumsmetaforiken – påverkar aktiviteterna i det ena rummet aktiviteterna i det andra rummet. Skvallret om kungen uppstod på många platser samtidigt. Vi kan också anta att dessa platser tillsammans omfattar både stad och land.

I mötet med kungavännerna erbjuds något annat, nämligen *reflexion*er över skvaller om kung Carl XVI Gustaf, där den roll och karaktär som kungen har tillskrivits över tid kommer i dagen.²⁹⁷

---

296. Hammarlin, 2019, 88, 126, 129.

297. Goffman, 1986; Robert M. Entman, ”Framing: Toward a Clarification of a Fractured Paradigm”, *Journal of Communication*, 1993, vol. 43, nr 4, 51–58.

Analysen av vårt samlade material ledde successivt fram till flera teman, varav några är mer framträdande än andra. Dit kan räknas *sexualmoral*, *skvallergirighet*, *mediekritik*, *tystnad*, *skratt som fastnar* och *stackars kungen*, vilka återfinns ömsom i kapitlets underrubriker, ömsom insprängda i brödtexten.

Cirkulationen av skvaller och rykten

Samma dag som boken kom ut fann *Aftonbladets* chefredaktör Jan Helin sig nödd att motivera för sina läsare varför tidningen valde att publicera viss information. Det gjordes med hänvisning till andra mediers publicistiska beslut: Tidningarnas telegrambyrå (TT), *Studio Ett* i P1, TV4:s *Kvällsöppet*, *Expressen* och *Dagens Nyheter* hade alla berett boken stort utrymme i program och upplagor.²⁹⁸ Ett liknande grepp återfanns hos konkurrenten *Expressen* som upprepade gånger redogjorde för vad andra medier hade publicerat om boken.²⁹⁹

Såväl *Aftonbladet* som *Expressen* sökte inledningsvis argument för att kunna återge bokens innehåll – som av tidningarna själva bedömdes som bristfälligt underbyggt – och ett starkt sådant skäl tycktes alltså vara att alla andra rapporterade om boken. Texterna i de båda kvällstidningarna under affärens inledande skede var snarlika och hade som syfte att skapa trovärdighet genom den både dubiösa och journalistiskt självklara devisen ”alla andra pratar och skriver om det här och därför varken vill eller kan vi avstå”. Med sociologerna Marvin Scotts och Stanford Lymans vokabulär är detta ett exempel på *accounts*, det vill säga förklaringar som underförstått eller uttalat urskuldar en gärning.³⁰⁰ Efter att ha urskuldat sig inför läsarna kunde de

---

298. Jan Helin, ”Nu kommer boken som går längre än någon annan”, kommentar i *Aftonbladet*, 3 november 2010.

299. Se t.ex. Michael Syrén & Christian Holméns ”Okände torpeden är huvudkällan i nya kungabiografen”, där sju andra nyhetsmedier omnämns, *Expressen*, 3 november 2010.

300. Marvin B. Scott & Stanford M. Lyman, ”Accounts”, *American Sociological*

båda kvällstidningarna sätta kungens ansikte på löpsedlarna. I jämförelse höll morgontidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* en lägre profil.

Att nätet är en diger källa till skvaller om kungen visste vid den här tiden varje redaktion. Få journalister överraskades därför av bokens innehåll. Som *Aftonbladets* chefredaktör Jan Helin skrev: ”Mycket av det som påstås i boken är rykten som gått i många år.”³⁰¹ På Flashback kunde man läsa bland annat följande spekulation, som är ett typexempel på hur ryktesspridningen såg ut på forumet 2004 – sex år före bokens publicering – och då inte minst avseende dess rörlighet, hur den vandrade från den ena till den andra.

Jag pratade med en föredetting till en kompis som hade en pojkvän som tidigare arbetade i livgardet. Han berättade att de på slottet kunde se unga tjejer slussas in för att träffa kungen. Tystnadspliktspapper skrevs på. Vet inte om det stämmer, historien kan vara helt påhittad. Finns det någon som vet om liknande saker har hänt?

Här förenas det långsamma pratet som uppstår ansikte mot ansikte med det digitala nätverkets oöverträffade snabbhet. Det är människor och deras prat som står i centrum, skvallret förflyttas geografiskt i den takt som människor möts, umgås och skiljs åt. Den här sortens prat har inte upphört, utan lever cirkulärt med rörelserna i olika digitala forum, där det lagras och skapar en form av vibrationer som kan höras in i framtiden. Vi vill benämna det *eko-arkiv*. Skvallret i det digitala forumet var vid tiden varken inlindat eller försiktigt och förenades senare med redogörelser i boken *Den motvillige monarken*. Camilla Henemarks namn dök upp i tråden redan 2004.

Review, vol. 33, nr 1, 1968, 46–62; Hammarlin, 2019, 143–149.

³⁰¹ Jan Helin, ”Nu kommer boken som går längre än någon annan”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

Någon mer måste ha hört rykten om kungen och hans af-färer med Lindmarker och Henemark. Pressen ska enligt uppgift inte kunna skriva om det av rädsla för att bli stämda. Någon som vet nåt?

Har hört i medierna att olika kvinnor har erbjudits att följa med för att ”festa” med kungen, när dom tackat nej så har man bara sagt artig men bestämt ”det här samtalet har aldrig ägt rum”. Jag vet flera som fått diskreta förfrågningar, och jag litar på mina källor till hundra procent.

Brunetter eller blondiner? Knugen har ingen preferens, han är bara glad över vad han kan få. [...] Vissa relationer har varat i flera år, andra är av tillfällig karaktär. Camilla H. har varit aktuell i flera år.

En språklig vaghet som präglade kvällstidningarnas redogörelser av bokens innehåll 2010 var att någon ”påstod” något. En annan tog fasta på att kungen ”ska ha” gjort det ena eller andra. I en och samma artikel i *Aftonbladet* förekom exempelvis följande källhänvisningar: ”svensk artist påstås ha haft ett förhållande med kungen”, ”artisten ville i går varken bekräfta eller dementera”, ”ett påstått förhållande mellan artisten och kungen”, ”artisten ska enligt boken ha bjudits in till middagen”, ”hon påstås ha varit en accepterad del av kungens bekantskapskrets”, ”då påstås kungen ha väntat hela natten”, ”kungen påstås ha varit barnsligt förälskad”, ”den svenske kungen ska ha besökt klubben”, ”han ska enligt uppgifter ha spenderat 10 000 dollar på klubben” – och så vidare.³⁰² Förutom att det är utmanande att ta del av dessa uppfinningsrika konstruktioner torde varje läsare med känsla för källkritik dra öronen åt sig. Det gjorde till exempel några av tidningens mer kända skribenter. Journalisten Oisín Cantwell

---

302. Mattias Carlsson, ”Känd artist pekats ut: Kungen var förälskad”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

var en av dem. ”Ingen ansvarig utgivare på ett svenskt medieföretag skulle publicera uppgifterna på sådana grunder”, skrev han efter att ha redogjort för bokens tveksamma, anonyma källor.³⁰³ Det är svårt att inte tolka kommentaren som ironisk när den tidning Cantwell själv arbetade på utan omsvep använde sig av samma anonyma källor, då givetvis än svagare eftersom de återgavs i andra hand.³⁰⁴ Men samtidigt bjöd denna framställningskonst i vaghetens tecken in publiken att spekulera, lägga till och dra ifrån. I samband med publiceringen av boken ökade närvaron på Flashbacks ljugarlänk påtagligt. Utrop i stil med följande förekom:

Det här kommer bli gigantiskt!

Man dreglar, så smaskigt!

Herregud vilken fantastisk fars detta utvecklas till –
det är bara att njuta.

Japp, nu spricker det, allting kommer krackelera,
skiten kommer fram i ljuset.

Kanon!! Hoppas att hela skiten kommer i dagen!

Skandal- och skvallergirighet av det råa slaget kom till uttryck i många kommentarer. I citaten ovan, som i jämförelse med mycket annat på tråden är språkligt återhållsamma, uttrycktes oförlommerad skadeglädje: Nu händer det! Nu sjunker kungahuset ner i dyn! ”To fall

---

303. Oisín Cantwell, ”Riskerar fängelse”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

304. Dessa språkliga konster kan knytas till retoriska figurer. Vi kan t.ex. spåra en särskild form av ironi i texterna som består i att talaren säger sig vilja undvika att nämna något och därmed gör just detta. De klassiska retorikerna kallade detta för *paralipsis*, vars funktion är att talaren kan lägga fram en anklagelse som inte behöver bevisas. Följaktligen används den med fördel när bevisläget är svagt eller när talaren vill misstänkliggöra någon utan att behöva stå för anklagelsen. ”Att tekniken kan vara riskabel kanske inte behöver sägas”, skriver Janne Lindqvist Grinde i *Klassisk retorik för vår tid* (Lund: Studentlitteratur, 2008), 268.

from grace” är ett antropologiskt idiom som återspeglar det rituella inslaget i den här typen av händelser: ”Grace, like honor, is associated with power and with royalty [...] To lose power is ’to fall from grace’, ’to be put down’, ’to go out of favor’, ’to be disgraced.’”³⁰⁵ Det finns få saker som är så fröjdefulla för publiken som att först gemensamt hylla kollektiva hjältar, sätta dem på piedestal och sedan förvandla dem till syndabockar, se dem störta till marken och tillintetgöras. Liksom i exemplet ovan, när Ljugarlänken startades 2004, får vi även några år senare, i samband med den skandal som utlöstes av boken, syn på hur skvaller och rykten förflyttade sig mellan olika rum och mellan olika medier och människor. Två forummedlemmar skrev:

Min kompis killkompis säger att han genom vänner till kungafamiljen fått veta att kungen har haft ett förhållande med en annan kvinna i många år och att kungen och drottningen inte delar säng. Vet inte om det är sant, men hör det på så många olika vägar så jag tror fan ta mig att det är sant.

Säpo, privata chaufförer, nattklubsägare, vänner och bekanta till kärleksparet och massa andra vittnen. Självt fick jag reda på affärerna via grannar när det pågick i samma hus, i en lägenhet där träffar ägde rum.

Med lite fantasi går det att höra hur röster sänktes, dörrar stängdes och löften om att inte berätta vidare utbyttes. Ytterligare en skvallrare på Ljugarlänken vädjade: ”Berätta ni som vet! Berätta ni som känner någon som känner någon!” Och samtidigt deklarerade skribenten själv, inte utan humor: ”Jag kan åtminstone skryta med att jag inte känner någon som känner någon som känner Knugen.” En medlem skrev uppfordrande till en annan medlem:

---

305. Julian Pitt-Rivers, ”The Place of Grace in Anthropology”, *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, vol. 1, nr 1, 2011, 445.

En fråga: Tror du inte alls på de ”rykten” som beskrivs i boken? Om du svarar nej, varför hänger du på den här tveaktiga skvallertråden om kungen? Du har verkligen inte bidragit med mycket skvaller om kungen här! Men jag lovar att lyssna, idel öra, det är inte försent!

Ljugarna på Ljugarlänken ”lyssnade” på varandra, kritiserade varandra för att inte bidra med skvaller, uppmärksammade varandras tystnader, roades av och skärskådade det skvaller som cirkulerade och försökte samtidigt bena ut vad som var sant respektive falskt. De olika rum och platser som nämndes väckte fantasin: nattklubbar och hotellrum, fester i hemliga lägenheter, myndighetskorridorer hos säkerhetspolisen, taxibilar i Stockholmsnatten. Så många som måste ha sett, så många som måste ha hört, så många som under årens lopp hade hållit tyst.

En talande tystnad

Många på Ljugarlänken var säkra på att hovet skulle göra vad som stod i dess makt för att stoppa det redan utbredda pratet om boken och tysta de anonyma röster som ville berätta om kungens festande. Den skvallergiriga förhoppningen om att allt nu var ”på väg att spricka” och att ”skiten” skulle komma ”fram i ljuset” parades med övertygelsen om att affären skulle komma att bemötas med tystnad.

Inga fler uttalanden från hovet är att vänta. Nu är det locket på för evigt. En mycket talande tyyyystnad 🤐.

Vad som händer bakom kulisserna är det helt tyst om. Man skvallrar undantagsvis och mycket förtroligt om det i en begränsad krets. Nyckelordet är diskretion, för alla inblandade.

Diskretion stämde bra med bilden av den överklass som omger kungafamiljen. Sedan länge hade de tränats i att hålla tyst, hävdades det. Enligt en medlem på forumet har kungen och hans vänner – nedlåtande omnämnda som ”de arroganta och dekadenta överklassnördarna Aje Philipson och Noppe Lewenhaupt” – regelbundet besökt ”diskreta resorts” och hyrt bungalows för att kunna festa ostört i lättklädda, eventuellt prostituerade, kvinnors sällskap. Enligt boken och i *Expressens* generösa återgivning, skulle flickorna vara ”vackra, gärna unga och framförallt diskreta”.³⁰⁶ ”Framtida affärer kommer ske mycket diskret” slog en av Flashbacks medlemmar fast, medan fruarna ”kommer att tiga om eländet”.

Försöken till hemlighetsmakeri knöts såväl i boken som i kvällstidningarna – som upprepade gånger citerade långa stycken ur den – och på ljugarlänken till den traditionella makten, närmare bestämt Säkerhetspolisen (Säpo). Den skulle i hemlighet ha genomfört kvinnors lägenheter och beslagtagit bevismaterial i form av filmrullar och privata festbilder. Att Säpo bemötte misstankarna med tystnad gjorde inte saken sämre ur skvallersynvinkel.³⁰⁷ *Aftonbladet* spädde på spekulationerna genom att publicera en helsidesartikel där bokens författare berättade att de misstänkte att de hade blivit avlyssnade.

– Jag har inget kassaskåp utan vi har spridit ut materialet på olika geografiska platser. Är vi övervakade av Säpo, eller undersöker de oss eller avlyssnar de våra telefoner, så är det ju bra om allt inte finns på samma ställe, säger Thomas Sjöberg.³⁰⁸

---

306. Marijana Dragic, Roland Johansson & Michael Syrén, ”Hon sa nej till inviten”, *Expressen*, 3 november 2010.

307. Andreas Victorzon et al., ”Säpo ska ha genomfört olika kvinnors lägenheter – i jakt på privata festbilder”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

308. Mattias Carlsson, ”– Vi har spridit ut materialet”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

I artikeln uttryckte huvudförfattaren Sjöberg även oro för sin familjs säkerhet och för de personer som intervjuats i boken. Och kanske fanns det anledning till det. Kanske jagades de inte bara av Säpo, utan även av vanligt folk? En kommentar från Ljugarlänken: ”Författarna kanske skulle tänka på sina familjer och ta långsemestrar utomlands, för många kommer att hata dem och jaga dem.” Flera hade känt sig skuggade och förföljda, hävdade Sjöberg själv. Jakt, avlyssning, skuggning, tystnad och hemliga geografiska platser, nu lade de professionella berättarna i huvudstaden an en ton hämtad från kriminalgenren. Spionromanens bilder av skumma gathörn och män i beige trenchcoat och solglasögon frammanades. Nyhetsjournalistiken gled in i populärkulturen. Att en av medförfattarna till boken, Tove Meyer, med omedelbar verkan sades upp från sitt kontrakt med Sveriges Radios P3 bidrog ytterligare till känslan av att något inte stämde. En kollega, Anders Holmberg, stod upp till hennes försvar:

Frågan infinner sig – tyvärr – vad det här egentligen handlar om. Hur gick det till när beslutet fattades? Har SR utsatts för liknande påtryckningar, som de Daniel Nyhlen [sic!] beskrev att hovet utsatt misshagliga tidningsredaktörer för? Och har SR, hemska tanke, agerat mot Tove Meyer för att inte störa relationen till hovet?³⁰⁹

Ja, vad handlade detta egentligen om? Utsattes Sveriges Radio för påtryckningar av hovet? Var det därför Tove Meyer inte fick arbeta kvar kontraktstiden ut? Började det hela likna försök till censur? Och skulle Carl XVI Gustaf stämma författarna för förtal? Atmosfären var på det hela taget såväl upphetsad som spänd, vilket plägar vara fallet vid stora medierade skandaler. Dagen efter rapporterade *Dagens Nyheter* att ”skandalbokens” första upplaga på 20 000 exemplar redan var slut på

---

³⁰⁹. Anders Holmberg, ”Ledningen skadar förtroendet för SR”, *Expressen*, 4 november 2010.

förlaget. Nätbokhandeln *Adlibris* verkställande direktör Pär Svärdson berättade att de tog emot en till två beställningar i minuten.³¹⁰ Lasse Winkler, chefredaktör och ansvarig utgivare för branschtidningen *Svensk Bokhandel*, hävdade att ingen bokhandlare i landet skulle avstå från försäljning av boken, trots att den innehöll ifrågasatta uppgifter. ”– Nej, det vore idiotiskt. Dessutom vore det en typ av censur som blir svårt att backa från i efterhand”, förklarade Winkler för *Expressen*.³¹¹ För dem som visste fanns det paralleller att dra till Haijbyaffären och hur Kurt Haijby:s roman *Patrik Kajson går igen* distribuerades och sedan snabbt försvann från bokhandelsdiskarna. En påläst Flashback-medlem skrev:

Är hovet bra på att krishantera? Kommer hela upplagan att köpas upp? Vi kommer alla ihåg boken om Patrik Kajson där det förekom uppgifter om en homosexuell relation mellan Kurt Haijby och Gustaf V 1947. Bokhandeln hindrades att sälja boken och utgåvan blev uppköpt och Kurt Haijby dömdes för utpressning.

Nyligen nämnda *Expressen*-artikel, med den fyndiga rubriken ”Skandaler på lager”, pryds av en stort uppslagen bild på höga pallar med böcker som står i rader i en lagerlokal i Sala. Vad ville tidningen visa med bilden? Vad symboliserade den? Pratet om censur och förtal i tidningarna ackompanjerades av pratet om majestätsbrott och högmålsbrott i ljugarlänken. En medlem på forumet skrev:

Ni juridiskt kunniga, förutom åtal för förtal, kan det bli åtal för majestätsbrott? Det vore onekligen ganska skoj om den

---

310. Clas Barkman, ”Skandalboken redan slut på förlaget”, *Dagens Nyheter*, 5 november 2010.

311. Åsa Asplid & Ida Thellenberg, ”Skandaler på lager”, *Expressen*, 4 november 2010.

här förlegade brottsrubriceringen kom till användning. När hände det senast?

Någon svarade snabbt att den korrekta termen i dag är högmålsbrott. Vi menar att denna och liknande kommentarer bidrog till att haka i händelseutvecklingen i en historisk kedja av såväl kungaskandaler som censur av medier. På så vis sker offentliga skandaler med kungar i huvudrollen inte isolerade från varandra, trots att lång tid kan ha förflutit mellan dem. ”Buggning och avlyssning... Hot, hållhakar, inbrott och utpressning... Homo- och bisexualitet...” Så skrev en medlem på Flashback med underförstådd hänvisning till bland annat Haijbyaffären och slog fast att kungahuset alltid har representerat en synnerligen dekadent och parasitär livsstil och en i grunden föraktfull inställning till de skötsamma medborgarna. I tråden diskuterades klasskonflikter kritiskt och öppet, på ett sätt som samtidens liberala politiska klimat, kapitalistiska ekonomiska förutsättningar och dominerande medelklasskultur sällan skapar utrymme för i den mindre ljusskygga offentligheten.

Det elitkritiska Flashback

Ett framträdande tema på Ljugarlänken var kritik av samhällets eliter, må det vara kungligheter eller journalister. Det tycktes ha utvecklats till en etablerad sport bland medlemmarna att ifrågasätta allt och alla. Och sparken riktades uppåt. Här tre exempel, som också säger något om medlemmarnas syn på skvaller och dess relation till sanning:

Det ska bli kul att se om nån har kollat allt som ryktats här, men man vet inte heller om de där tre författarna har en schysst bakgrund. Kommer det fram nåt om dem så är väl det bra. Men en bok tycker jag fan var på tiden.

Ingen guldspade kanske, men de kommer att göra revolution i Sverige, och det är värt mer än en guldspade.

För många inlägg går ut på att man inte ska skvallra om kungen, utan snarare ödsla energi på att ogiltigförklara författarna. Dessutom är positionen att kritisera boken som släpptes idag på den grunden att den utgått från skvaller från den här eller andra forumtrådar obegriplig. Att posta på nämnda trådar i syfte att ställa saker till rätta och berättat den riktiga sanningen, det är inte särskilt smart. Det går också att ana ett emotionellt engagemang i Knugaskandalen som är osunt och som nu uppdragas hos somliga.

Det sista inlägget väcker nyfikenheten. Det är inte lätt att hänga med i svängarna. Alldeles för många inlägg går ut på att *inte* skvallra om kungen, vilket medlemmen – alias ”expressen” – anser vara inte bara fel utan obegripligt. En tvivelaktig skvallertråd är vidare en tvivelaktig skvallertråd och borde inte användas för att ogiltigförklara bokens författare, ställa saker och ting tillrätta och söka den riktiga sanningen, eller som medlemmen själv uttrycker det: ”Vilken helvetes dålig kvalité det blivit på denna *skvallertråd* om kungen! Den är på väg att förvandlas till en tråd för att smutskasta grävande journalister och för att värna Kungens heder. Ge fan i det här forumet!” Att ägna sig åt att göra det som tråden var skapad för, det vill säga att skvallra om kungen, kan emellertid också tyda på ett ”osunt” ”emotionellt engagemang”. Frågan infinner sig: Vad gjorde medlemmen själv på denna tråd?

För att återknyta till våra metodbegrepp rörande olika rums funktion, mening och agens: Vad var det som pågick i det här digitala rummet? Vad ville ljugarlänken och människorna som var aktiva i den? Vilken känsla av mening skapade den? Vi måste ställa oss frågan varför medlemmarna överhuvudtaget deltog i detta intensiva samtal om boken endast bestod av påhitt och lögner och dess författare saknade all trovärdighet.³¹²

---

312. Totalt genererar sökningar i tråden under den undersökta veckan på ”boken” samt ”den motvillige” 1 110 träffar fördelade på 1 727 inlägg.

En iakttagelse vi gör är att den skeptiska inställningen till innehållet i boken *Den motvillige monarken*, författarnas uppsåt, kvällstidningarnas och andra mediers rapportering samt innehållet i Flashbacktråden, inte alls begränsade skandalgirigheten, den allmänna nyfikenheten och lusten att skvallra, utan snarare tvärtom. Elitkritiken tycktes gynna viljan att prata vidare. Skvallret blev successivt alltmer omfattande och inkluderade inte bara moraliskt färgade diskussioner om kungens festande, utan mängder av etiska och maktkritiska diskussioner om författarnas, kvällstidningarnas och andra mediers uppsåt, som i allmänhet dömdes ut som helt och hållet kommersiellt och allmänt tvivelaktigt. ”En roman ihopfantiserad för att tjäna pengar, går man på vad som helst i det här landet”, summerade en medlem den 3 november 2010 och bidrog sedan med totalt 45 inlägg under återstoden av den studerade veckan.

I relation till ovanstående är det värt att notera att bara ett trettio-tal kommentarer på Ljugarlänken uttryckte explicita republikanska ståndpunkter. Att i grova ordalag kritisera kungen i samband med skandalen betydde kanske inte per automatik att man var emot monarkin. Det är med andra ord inte säkert att medlemmarna på Ljugarlänken skulle svara särskilt annorlunda än andra medborgare på frågan: ”Vill du behålla eller avskaffa monarkin?”³¹³

I själva verket återfinns också uttryckliga försvar för monarkin i materialet, inte sällan utifrån ekonomiska argument. En medlem skrev att varje storföretagsledare i landet kan intyga att kungens medverkan vid internationella besök betyder miljarder i marknadsföringsvärde, och kallade sig själv i sammanhanget för pragmatisk: med en kunglig regent får Sverige en särskild lyskraft ute i världen. Sociologen Michael Billig visar, i en något daterad men likväl unik analys av hur engelska familjer på ett vardagligt plan pratar om det brittiska

---

313. Opinionsinstitutet SIFO ställde frågan 2016 till 1 000 svenska medborgare. 65 % ville behålla monarkin och 24 %, avskaffa den. Se <https://www.svd.se/a/QL-gnR/ny-svd-sifo-klar-majoritet-vill-behalla-monarkin>. hämtad 1 december 2022-

kungahuset, att detta argument – att monarkin är ovärderlig för ekonomin och då i synnerhet turistnäringen – är ett av de vanligaste som anförs till försvar för det moderna kungahuset, benämnt som ”the tourist defence of the realm”.³¹⁴ Uppfattningen är så etablerad hävdar Billig, att den har antagit formen av allmän sanning, ja, till och med betraktas som sunt förnuft (*common sense*), vilket i regel speglar förhärskande ideologier. Resonemanget har föregåtts av en passage där han visar hur informanterna sätter likhetstecken mellan ”nationen” och ”monarkin” när de diskuterar kungahuset. Orden sammanfaller när de talar. Tanken på republik beskriver en man i 55-årsåldern som ”a great void”. Vad han menar är att ett stort kulturellt tomrum skulle uppstå i nationen om monarkin försvann³¹⁵, ”it’s what Britain is, the Queen, the Royal Family”.³¹⁶ Billig skriver: ”These reasonings hint at the void within ’us’, which would be opened up by an absence of monarchy.”³¹⁷ Detta är känslomässiga argument som kan uppfattas som vaga, även av rojalisterna själva. Då känns det bra att kunna ta till turistargumentet, som förefaller rationellt och därmed svårare att ifrågasätta. ”One might say”, skriver Billig, ”that the tourist argument is a rationalisation for nationalist themes.”³¹⁸ I relation till den svenska monarkin framfördes argumentet på Ljugarlänken förvisso sällan men med sådan auktoritet och övertygelse att även potentiella meningsmotståndare tycktes ge vika, det vill säga det bemöttes inte med motargument. Billig igen: ”Argumentative opponents can be thrown off balance for they too might accept the common-sense belief.”³¹⁹

---

314. Michael Billig, *Talking of the Royal Family* (London: Routledge, 1998), 39.

315. *Ibid.*, 33.

316. *Ibid.*

317. *Ibid.*, 35.

318. *Ibid.*, 43.

319. *Ibid.*, 41.

”Vi vänder blad”

Den kritiska, skärskådande tonen på ljugarlänken ackompanjerades av det återkommande ljudet av skrattsalvor. Här framträdde en rå satir som gick ut på att ta heder och ära av kungen på ett sätt som var tänkt att roa publiken, det vill säga kamraterna på ljugarlänken. Kungen framställdes som en festlig figur, någon som inte är ”den skarpaste kniven i lådan”, men ack så underhållande.

Låt för fan kungen vara! Han är en guldgruva! Sveriges största pajas. Och så har han ett offentligt ämbete. Det blir ju inte bättre än så!

Vi tolkar ovanstående ironiska kommentar som bekräftande snarare än kritisk, det vill säga huvudsakligen varm och inkännande. När det stod klart att Carl XVI Gustaf faktiskt tänkte säga något om den så kallade skandalboken i samband med den årliga älgjakten på Halle- och Hunnebergs marker anmälde sig omkring 60 journalister från såväl stora som små svenska mediehus samt deras kollegor från Norge och Danmark till vad som kom att bli en välbesökt, men kort presskonferens den 4 november 2010. I vanliga fall brukar arrangemanget attrahera dussinet journalister, men nu hade alltså reportrarna fått vittring på en helt annan sorts jakttrofé. Det hela resulterade i stort uppslagna nyheter i tv, radio, morgon- och kvällspress. På ljugarlänken kommenterades händelsen i realtid: ”Nu händer det! Slå på tv:n! Knugen ska tala till folket!”

Flera nyhetsmedier återgav kungens högtravande uttalande, till synes ord för ord. Rubriken i *Svenska Dagbladet* löd: ”Kungen: ”Vi vänder blad och ser framåt””. *Dagens Nyheter*s artikel från presskonferensen hade exakt samma rubrik.³²⁰ En rad andra nyhetsmedier, där-

---

320. Jens Littorin, *Dagens Nyheter*, 5 november 2010.

ibland TT, *Sveriges Radio* (SR) och *Sveriges Television* (SVT), spelade på uttrycket ”vi vänder blad”. Viss redigering av kungens uttalande hade dock skett i pressen, vilket uppmärksammades av tidningen *Fokus*, som, inte enbart i klargörande syfte, valde att citera så ordagrant som möjligt:

Jag har emellertid har fått mig förstå ... på grund av en massa rubriker vad som kan handla i den här boken och så vidare. Och då är det ju klart att det är ju inte så roligt att recensera en bok ... när man då ... olika rubriker man kanske inte tycker är så där jättetrevligt att se.

Och med tanke på de här rubrikerna så har jag självklart talat med både familj och med drottningen. Och vi vänder på ett blad, ungefär som ni gör i era tidningar.

Och ser framåt i stället.

För det här är någonting som jag vad har förstått [svårhörbart: enligt boken och de informationer jag har fått] har hänt långt tillbaka i tiden. Vi ser framåt.³²¹

Denna händelse blev startskottet för livskraftig satir kring skandalen och kungen, en satir vi exemplifierar i det följande.

På Flashback gav kungens uttalanden på presskonferensen näring till spekulationer om vad som var sant och falskt i *Den motvillige monarken*. Trots att hovets tanke med att låta kungen uttala sig om boken torde ha varit att begränsa det långlivade intresset för den tycks resultatet ha blivit det motsatta: den sålde snabbt slut och trycktes i en ny upplaga.

---

321. Anders Billing, ”Så sa kungen egentligen”, redaktionsbloggen Fokus, 4 november 2010. <https://www.fokus.se/2010/11/vad-sa-egentligen-kungen/>, en video återfinns på <https://www.expressen.se/tv/noje/kungligt/se-hela-kungens-presskonferens/>, hämtad 1 december 2022.

Nu kan man luta sig tillbaka och läsa boken. Kungen erkänner indirekt att det stämmer. ”Vi vänder blad och går vidare.” Jag garvar läppen av mig.

Han försägar sig ju närapå [...] Boken beställdes just, jag tolkar att mycket av den där skiten är sann nu 🙄

Kungen erkände indirekt att uppgifterna stämde. Han försade sig nästan. Det gick att tolka ”skiten” som sann nu. Presskonferensen ger med andra ord ytterligare exempel på hur skvallret rörde sig mellan etablerade medier och Flashbacktrådar. Pratet cirkulerade med den inbyggda ambivalens och humor som skvaller om kungligheter ofta omfattar och som vi också träffat på i de två äldre fallberättelserna. Uttrycket ”vi vänder blad” har alltsedan dess i mångas mun, och med glimten i ögat, kommit att modifieras till: ”Vi gör som kungen, vi vänder blad!”

Skandalen blev oväntat långvarig. Den ville inte självdö. När Carl XVI Gustaf visade sig i officiella sammanhang fick han outhärligen frågor från journalister om uppgifterna i boken. Ett halvår efter startskottet bestämde sig hovets pressavdelning för att kungen skulle uttala sig, denna gång i form av en videoinspelad intervju. Den 30 maj 2011 gavs journalisten Tomas Bengtsson från Tidningarnas Telegrambyrå (TT) exklusiv audiens på slottet – och här bjuds publiken in i ett såväl fysiskt som symboliskt rum med särskild agens och bestämda funktioner. Förutom kungen och Bengtsson syns på klippbilderna en fotograf, dåvarande presschefen för hovet Bertil Ternert och en uniformerad man med rak rygg, troligen anställd vid hovet. Den senares roll är oklar, men hans närvaro signalerar såväl högtidlighet som tradition. Mannen och Ternert står uppställda på rad längs med ett blankt konferensbord som ser ut att vara tillverkat av mahogny. Kungen och pressteamet står på andra sidan bordet. Stora porträtt i guldrum skymtas, liksom ett antikt golvur. Det var ett maktspel. Hovet hade till sist tvingats ge efter för det massiva, mediala trycket, men

Den 11 december 2017, det vill säga sju år efter det att skandalen med kaffeflickorna briserat, publicerades denna läsbild i *Dala-Demokraten*, insänd av illustratören Max Claesson, som kopplar samman kungens uttalande med en helt annan skandal, nämligen Svenska Akademiens sammanbrott inför öppen ridå vintern 2017. (Se "Svenska Akademi", Nationalencyklopedin. Under mellanrubriken "Krisen i Akademien" skildras händelseförloppet kortfattat. Hämtat från ne.se 21 mars 2022.)

tog nu tillfället i akt att försöka ta kontroll över informationen. Det faktum att intervjun ägde rum i en sal på slottet med en genomtänkt, högtidlig, rituell inramning vittnar om detta. Med Goffmans blick på intervjun var det en uppvisning i *impression management*: anklagelserna om oegentligheter, som skulle ha skett bakom kulisserna, vägdes upp av en oklanderlig scen, med ståt, grannlåt och dramaturgisk disciplin.³²² Slottet är, som byggnad betraktad, avsett för en särskild typ av aktiviteter. Det gör saker, inte på egen hand utan i samverkan med människorna i och kring det. I tillgängliggörandet av kungen och slottets rum kolliderade det offentliga med det privata och det kontrollerade, högtidliga och rituella med det profana, rudimentära och intima, i synnerhet som det var kungens sexualitet som åtminstone indirekt stod i fokus för intervjun. Journalisten Tomas Bengtsson blev i verklig mening en representant för folket vid intervjutillfället, reportern som på medborgarnas uppdrag utkrävde svar från regenten. Men intervjun skulle komma att bli lika kritiserad som citerad, för hur understod sig Bengtsson att ställa oförskämda frågor till ”vår” kung, baserade på hörsägen och ryktesspridning? I likhet med Oscar II och Gustaf V blev kung Carl XVI Gustaf genom skandalen åtkomlig och vanlig, vilket väckte ömsom empati och ömsom ilska hos publiken.

Den redigerade version av intervjun som spreds är nästan tio minuter lång och behandlar enkom olika uppgifter i boken om kungen och vännernas påstådda vilda festande och samröre med kriminella män och lättklädda kvinnor. Lite mindre än halvvägs in i intervjun ställer Bengtsson frågan om kungen någonsin besökt en strippklubb. Kungen vickar på fötterna upp och ner, huvudet guppar, blicken flackar och han undrar vad Bengtsson menar med strippklubb. Bengtsson ställer om frågan, varpå kungen säger:

---

322. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (London: Penguin, 1990 [1956]); Anders Persson, *Framing Social Interaction: Continuities and Cracks in Goffman's Frame Analysis* (Abingdon: Routledge, 2019), 77ff.

Ne-e [lång utandning]. Ne-e ... jag tror faktiskt inte ...³²³

Många är de memes, nidbilder, satirteckningar och fotomontage som utgått från både detta och ”vi vänder blad”-uttalandet. Alex Schulman och Sigge Eklund som driver en populär podcast återkom upprepade gånger till TT-intervjun med kungen. I ett avsnitt från 2017 lät det såhär, i ett kort försnack:

(Sigge) Ne-e ...

(Alex) (*skrattar*)

(Sigge) Ne-e ...

(Alex) (*fäns i rösten*) Vadå? Om ljudet funkar eller?

(Sigge) Faktiskt inte.

(Alex) Inte, ne-e ... jag tror inte ...

(Sigge) Faktiskt inte ...

(Alex) Det sjuka är att han inte ens, han kan inte ens ordna grammatiken i den korta meningen. ”Ne-e, jag tror inte ...” (*skratt*)

(Sigge) Men att han också är förvånad över att han inte har varit på porrklubb. ”Faktiskt inte!? Jag borde ha varit det förstås!”

(Alex) Ne-e ...

(Sigge) Men ne-e ...

(Alex) (*skrattar*)³²⁴

Sedan spelades jingeln och programmet startade på riktigt. Varken ”kungen” eller ”Carl XVI Gustaf” nämndes under den minut som dialogen pågick. Publiken förväntades helt enkelt begripa vad det var

---

323. ”Kungen om sina påstådda klubbbesök”, *Expressen*, 30 maj 2011. <https://www.expressen.se/nyheter/kungen-om-sina-pastadda-klubbesok/>, hämtad 1 december 2022. Reporter: Tomas Bengtsson (TT), fotografer: Martin Höglund och Anders Wiklund (Scanpix).

324. Alex & Sigges podcast, avsnitt 240.

▲ Dessa *Aftonbladet*-förstasidor illustrerar på ett förtjänstfullt sätt kvällstidningarnas mottagande av boken *Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken* vars innehåll utgjorde själva utgångspunkten för den omfattande rapporteringen vid tiden. Den citerades upprepade gånger och i stora stycken. *Aftonbladet*, 3 respektive 4 november 2010.

◀ Ett populärt digitalt sätt att sprida kung Carl XVI Gustafs omtalade tv-uttalanden från år 2010 och 2011 var genom så kallade memes, det vill säga en bild eller video med en tillhörande kort humoristisk text.

de skämtade om och tycka att meningsutbytet var roligt. Detta avslöjar en intim relation mellan medium och publik, eller åtminstone föreställningen om en sådan. Som all humor skapade Alex Schulmans och Sigge Eklunds skämt ett innanför och ett utanför. Ett gemenskapande ”vi” frammanades, ”vi” som tillsammans skrattar åt överhetens övertramp och pinsamheter. För den som aldrig hade hört kungens uttalande var passagen obegriplig. Gemenskapen har så att säga en gräns. Att de tordes ta risken att exkludera lyssnare tyder på att de i hög grad litade på publikens förkunskaper och införståddhet. Just det här var ett skämt som, även sju år efter kungaskandalen, hade satt sig i folkminnet, inte minst bidrog de själva till det genom att gång efter annan återkomma till intervjun med kungen.

Carl XVI Gustafs klasstillhörighet i samhällets yttersta toppskikt markeras genom upprepadet av hans betoning på e:t i ”ne-e”. Det låter överdrivet utdraget, välvårdat och lite fänigt. Framförallt så talar inte vem som helst på det sättet. Det är en sorts överklassmanér. En medlem på Flashback skrev att kungen avfärdade boken på bred Östermalmsdialekt. När vi själva i något sammanhang har berättat om vår forskning, privat eller i kollegiala sammanhang, och då nämnt skandalen om Carl XVI Gustaf har det oftast inte tagit lång tid innan någon har flackat med blicken och sagt ”Ne-e... ne-e...” eller ”Vi vänder blad och går vidare”, åtföljt av kollektiva skratt. Mer har inte behövts för att vi som var där skulle förstå vilka minnesvärda tv-ögonblick som åsyftades.

Sådant lustfyllt laborerande med kategorierna högt och lågt i den politiska satiren är väldokumenterat i forskningen. Det erbjuder en tillfällig befrielse från rådande ordning, ett upphävande av privilegier och hierarkier och ett löfte om att alla – åtminstone för stunden och åtminstone symboliskt – är jämlikar, där skrattet förenar och lättar på det sociala och kulturella trycket.³²⁵

---

325. Bachtin, 1986; Jönsson & Nilsson, 2014, 11; Jönsson, 2014, 177–192; Doona, 2016, 28–32.

För att exemplifiera den mångfald av uttryck som satiren tog sig vill vi fästa uppmärksamheten på en Karl Gerhard-inspirerad kuplett författad och framförd av journalisten Kalle Lind den 4 maj 2011 på humorklubben Oslipat i Malmö. Kupletten har namnet ”Så var det med det lilla helgonet 2.0” och är alltså en direkt allusion på Karl Gerhards ovan citerade kuplett med samma titel, från 1955, om bland annat Torsten Nothin, Gustaf V och Kurt Haijby. Den första strofen lyder:

På servicehem omhuldas våran monark:
”En stolt nationalsymbol, stilig och stark!
Han skänker åt världen sitt värdiga sken
och spiran är ständigt polerad och ren”
Men så skrev man boken där man avslöja’ skandalen
om vad kungen gjorde mellan balerna och talen
Mens hustrun satt hemma och tröstlyfte sej
så stänkade han som en riktig plebej
På efterfest hos Noppe kunde konungen ta för sej
av kaffeflickor, La Camilla och allting som rör sej
Vid kattmaten grät våra gamla en skvätt:
”Så var det med det lilla helgonet!”

“Kuplettformen [...] är stendöd men behöver inte vara stendöd”, skrev Lind hoppfullt på sin blogg.³²⁶

På den digitala ljuvarlänken lyste finurliga rim och lustifikationer med sin frånvaro. Medlemmarna försökte snarare överträffa varandra i vulgariteter. Allt tycktes tillåtet. Satiren var så grov att den knappt går att återge, men några exempel behövs likväl för att förtydliga vad vi menar, som att regenten som ”övermänniska” tycks ha varit givmild med sin säd ur den ”hovrande blå åderpålen”. Och

---

326. <https://www.kallelind.se/tag/makabra-ocheller-integritetskrankande-lustigheter/>, 2011-05-08, hämtad 1 december 2022.

vad vet vi egentligen om den kungliga avföringen, frågar en annan medlem, om den är lös eller fast torde ju vara en statsangelägenhet? ”Knullknugen”, skriver en annan, en verkligt värdig representant för konungariket Sverige. Kungen beskrevs ömsom som ”kåtbock”, ömsom som ”impotent”. Råheten och absurditeten minner om de skvallriga inslagen i den av Robert Darnton ovan nämnda undersökta bästsäljaren om Mme la comtesse du Barry.³²⁷ Det går att föreställa sig att delar av innehållet i Flashbacktråden i någon mån motsvarar det semipornografiska skvaller om regimen som cirkulerade på gator och torg i 1770-talets Paris. Böckerna däremot tillhör vitt skilda genrer. Till skillnad från den liderliga skrönan om du Barry – som glider mellan fakta och fiktion – präglas *Den motvillige monarken* av modern journalistisk professionalism, sina många skvallriga inslag till trots. Författarna till reportageboken eftersträvar ideal som saktighet, korrekthet och konsekvensneutralitet, men här sker trots allt ett slags samspel, ett invecklat politiskt samtal mellan journalisterna och publiken, mellan de professionella berättarna i huvudstaden och ljugarna på skvallertråden. Det ena ordflödet uppstår inte oberoende av det andra. Att två av författarna, som båda är etablerade journalister, träffades på ljugarlänken är betecknande. Dock var det publiceringen av boken som blev startskottet för skandalen och som fick nyhetsredaktioner att cirkulera innehållet i den. Semipornografiska, humoristiska, skvallriga anekdoter i stil med innehållet i boken om du Barry hade inte fått fäste i den breda offentligheten 2010, utan måste kläs i rationell språkdräkt och leva upp till etablerade journalistiska normer och ideal för att nå ut till en större publik. Hur mycket boken *Den motvillige monarken* och författarnas uppsåt än kritiserades för nymoralism, bristande källkritik, skvaller och illasinnad ryktes-spridning³²⁸ så hindrade det inte alls cirkulationen av dess innehåll.

---

327. Darnton, 1996a.

328. Dick Harrison & Desirée A. Schein, *Från en säker källa: Sanningen om kungaskandalen* (Stockholm: Ica Bokförlag, 2012).

Snarare tvärtom. Att kritisera boken var ett tillfälle att skriva och prata om den.³²⁹

Politisk satir om moderna kungligheter verkar även i en annan riktning. Den förmänskligar kungligheterna och förstärker upplevelsen av att ”de” är som ”vi”, trots allt. Vi får anledning att återkomma till föreställningen om de kungligas vanlighet längre fram i detta kapitel.

Camilla Henemark

I *Den motvillige monarken* påstås kungen ha haft en relation med Camilla Henemark, tidigare artist och sångerska, mest känd för sin medverkan i popgruppen Army of Lovers. Det mesta av det som skrevs om henne på Flashback är omöjligt att återge. Språket är alltför grovt och rasistiskt och avslöjar trädens ljusskygga sida. Vi kan dock ta fasta på några generella intryck, som att Camilla Henemark reducerades till objekt: enskilda kroppsdelar kommenterades, liksom ”yppighet” och hudfärg. Den undersökta veckan omnämndes hon explicit 203 gånger.³³⁰ Enligt ljugarna på länken sökte ”La Camilla” strålkastarljus och uppmärksamhet. Hon var en ”star” som älskade ”skandalpartyn”, glitter och glamour, men också en ”manipulativ” ”golddigger” som festade hejdlöst. Hon ansågs ha ”dålig smak”. Ett tag, påstods det, var hon rik. Hon var en strålande kvinna som hade förvandlats till en ökad och promiskuös, kanske prostituerad, missbrukare, som hamnade i rännstenen och därför sålde sin historia om kungen till kvällstidningarna. Ett offer. Bisexuell, androgyn, sexig, halvtokig och exotisk var andra ord som fästes på henne. Hon betraktades också, som redan framgått, som ”en diva” och, som sådan, för att låna idéhistorikern Karin Johannissons ord, ”högt spänd, ett känslöjag, överdraget med ett fragilt skal”.³³¹

---

329. Jfr Billig, 152–164.

330. I jämförelse nämns Mille Markovic endast 15 gånger, den kända brottlingen som kungavännerna påstods ha samröre med och som föranledde spekulationer om riskerna för att kungen skulle kunna utsättas för utpressningsförsök.

331. Karin Johannisson, *Den sårade divan: Om psykets estetik (och om Agnes von K,*

Den negativa innebörden av begreppet diva omfattar ord som manipulativ, oberäknelig, härsklysten, lättkränkt. Också hysterisk och paranoisk. ”[H]ur mycket egensinnig, introvert eller utagerande kvinnlighet tål en samtid?”, frågar Karin Johannisson.³³² Parallellerna till Ellen Hartman och Marie Friberg är uppenbara. Och faktiskt också till Kurt Haijby. Alla fyra, älskaren och älskarinnorna, beskrevs på liknande sätt, som framförallt oberäkneliga, lycksökande och manipulativa. Divan intog, intar, en exklusiv roll i det sociala livet och i offentligheten. Genom divans excentriska beteende byggs en mångtydighetens identitet upp. Camilla Henemark beskrevs som strålande och svårtyglad, glamourös och dekadent, exotisk och halvtokig. I egenskap av diva representerade hon det överdrivna, passionerade och utåtagerande. Det är ett komplicerat feminint ideal. Divan är maskulin i sitt behov av att härska, sårbar i den offerroll som ständigt hotar. Hennes kropp är för mycket och klädd, som för att förtydliga detta, i päls, peruk, svandun och paljetter. Den passar inte in i genuskontraktet. Extraordinär, radikal, tragisk, sentimental och intelligent väcker divan en avgörande fråga: Är hon egentligen en han?³³³ Och, i relation till Kung Carl XVI Gustaf och Oscar II: Varför förmodades kungen ha blivit förälskad i en så gränsöverskridande figur?

Ja, hur mycket tål vår samtid? ”Hur grandios, excentrisk, depressiv, suicidal, bisarr, queer eller sexuellt bejakande kan en kvinna vara innan hon kallas galen?”³³⁴ *Nymfomanen*, *demimonden* (hålldamer, dansflickor, boulevardflickor), den *homosexuella*, är inte längre exempel på samhällsfarliga kvinnotyper.³³⁵ Men de utmanar fortfarande normer. Det är inte oviktigt att såväl Camilla Henemark som Ellen Hartman beskrevs som psykiskt labila. Som sådana placerades de utanför det acceptabla, blev i flera bemärkelser representanter för den Andra. Vid

---

Sigrid H och Nelly S (Stockholm: Bonnier, 2015), 11.

332. Ibid., 13.

333. Ibid., 40.

334. Ibid., 13.

335. Ibid., 23.

1900-talets början hade Camilla Henemark av myndigheterna måhända placerats i kategorin *bordsdamer*, det vill säga ett slags ”geishor” som var anställda på privatklubbar, attraktiva och mångspråkiga, uppdelade i typer som ”den ’demoniska’, ’exotiska’, ’skandinaviska’, ’aristokratiska’”.³³⁶ Utgångspunkten i det här kapitlet är 2010-talet och kungen, kaffeflickorna och överklassvännerna och deras påstått dekadenta festande, med regenten och Camilla Henemark i händelsernas centrum, det vill säga nu levande människor. Mycket tid har förflutit, men mellan Camilla Henemarks och Marie Fribergs och Ellen Hartmans påstådda divalater är det kanske bara ett knäpp med fingrarna. Exempelvis klassificerar författarna till *Den motvillige monarken* Camilla Henemark som kurtisan. Hon är den enda kvinnan som framträder med sitt riktiga namn i boken och har gjorts till huvudperson i det mest uppmärksammade kapitlet som heter just ”Kurtisanen”. Det placerar henne svävande strax över de ovan nämnda kategorierna. En kurtisan, från franskans *courtisane*, är en sorts hovdam, en ”kvinna tillhörande den finare demimonden”,³³⁷ en person som kurtiserar någon, flirtar, gör sig till och åmar sig. Uttrycket ”att bedriva kurtis” betyder rätt och slätt att ha sex med någon.³³⁸

Ordet sedlighet återfinns överhuvudtaget inte i materialet som ligger till grund för detta kapitel. Det tycks i den sexuella frigörelsens och individualismens spår ha förlorat sitt värde. Sex däremot säljer fortfarande, i synnerhet i moralisk mening förbjuden sådan. Camilla Henemark blev i mediernas representationer en sorts 2010-talets version av Mme la comtesse du Barry. Om Ludvig XV:s skandalartade relation med du Barry skrevs, sjöngs och diktades det som sagt riktigt. Liksom i fallet Friberg riktades uppmärksamheten mot du Barrys ringa bakgrund. Hon var en, menade man, vulgär ung kvinna som tagit sig hela vägen från bordellen till kungens sängkammare. Men det skvallrades också om regentens och hans lakejers oförmåga att

---

336. Ibid., 27.

337. SAOB, Kurtisan, hämtad 1 december 2022.

338. SAOB, Kurtisera, hämtad 1 december 2022.

tillfredsställa du Barry sexuellt.³³⁹ Sensmoralen i berättelserna om du Barry var distinkt: ett gäng skurkar och bedragare hade tagit över makten i Versailles och garanterat despotism och monarkins allmänna degenerering.³⁴⁰

Vad ville de professionella berättarna i Stockholm med sin story om kungen och den påstått dekadenta och sensuella Camilla Henemark? Vilka önskemål och strävanden representerades i deras skildringar? Vilka polära relationer användes? Låt oss uppmärksamma kvällstidningsjournalisterna som publicerade långa citat ur boken. "[K]ungen påstås ha varit barnligt förälskad", skrev en *Aftonbladet*-reporter och citerade, ännu en gång ur boken:

Kungen visade ibland att han tycktes ha förälskat sig som en skolgrabb och vid ett tillfälle pratade de om att rymma iväg tillsammans till en avlägsen exotisk ö i stil med Marlon Brandos Tetiaroa i Franska Polynesien där de skulle livnära sig på kokosnötter.³⁴¹

En romantisk, osannolik Hollywoodsaga tog form, med avstamp i dikotomierna man och kvinna, hög och låg, dessutom vit och svart. En olycklig kung blev förälskad i en fattig flicka från folket, satte sitt rike, sin status och sin makt på spel och beredde sig på att lämna sina rikedomar och sitt slott för att leva enkelt på en söderhavssö med sin älskade, som var mystisk, mörk, exotisk, sinnlig, kort sagt en representant

---

339. "Vulgar sensuality could look vital, however, in contrast to the general feebleness in high society. [...] Between the sheets [...] the wealthy and well-born prove to be incompetent or perverted. Dukes cannot have erections; prelates require flagellation; countesses favor lesbianism. When she wanted satisfaction for herself, du Barry descended to the servants' quarter." Robert Darnton, *The Forbidden Best-sellers of Pre-revolutionary France* (New York: W. W. Norton & Co., 1996), 146. (Hädanefter 1996b.) Kapitlet heter "Political Slander".

340. Ibid., 154.

341. Mattias Carlsson, "Skandal: eller förtal", *Aftonbladet*, 3 november 2010.

för den Andra. Sagor är sedelärande, även sådana som produceras och reproduceras i kvällstidningar.

Dag två in i vårt material nämndes inte Camilla Henemarks namn i *Aftonbladet*, men väl i konkurrenten *Expressen*. ”Henemark pekas ut av författarna”, löd en stort uppslagen rubrik.³⁴² Bilder på hennes ansikte täckte tidningssidorna. I en fråga-svar-intervju med författaren Thomas Sjöberg fick läsaren veta att Camilla Henemark inte frivilligt medverkade i boken. Sjöberg hade inte ställt frågor direkt till henne. Istället hade han sammanställt vad ”hon har berättat för mig under årens lopp”, vid olika sammankomster, såsom privata middagar.³⁴³ Han hade ”använt sig av gamla, odokumenterade privata samtal med Henemark för att skriva om det han påst[od] var en relation med kungen”, skrev tidningen, och lyckades därmed ännu en gång med konststycket att både fylligt återge och hålla distans till ryktena.³⁴⁴ Läsaren fick också veta att Henemark inte fick läsa manuset i förväg. ”Jag har inte medverkat till att hon har tagit del av det. Hon har heller inte blivit erbjuden att komma hit och läsa det”, sade Sjöberg.³⁴⁵ Han bekräftade därtill att han visste att Camilla Henemark hade befunnit sig i en livskris en längre tid, att hon hade missbrukat droger och mått mycket dåligt. Underförstått tog *Expressen* i intervjun Henemarks parti mot Sjöberg. Hon framställdes som ett offer för giriga krafter. Det så att säga tänjdes och sträcktes på de medieetiska gränserna för att dels kunna göra Henemark till huvudperson i ett av bokens kapitel, dels ge henne betydande utrymme i egenskap av objekt i kvällstidningarna. Allmänintresset var alltså ett slitstarkt gummiband.

Två år senare placerades Camilla Henemark återigen i mitten av skandalen när konstnären Elisabeth Ohlson Wallins verk ”Kungamiddagen” reproducerades i *Aftonbladet* och *Expressen* den 2 oktober

---

342. Christian Holmén, Andreas Johansson & Diamant Salihu, ”Henemark pekas ut av författarna”, *Expressen*, 3 november 2010.

343. Ibid.

344. Ibid.

345. Ibid.

2012. Publiceringarna anmäldes till Pressombudsmannen av drottning Silvia, men tidningarna friades. Camilla Henemark gjorde där-
emot inte någon anmälan. Hon finns i bildens mitt, naken, endast
täckt med en pizza, omgiven av kungen och hans kompisar, däribland
de omskrivna Anders Lettström, Carl Adam "Noppe" Lewenhaupt
och Anders "Aje" Philipson. Till vänster på bilden syns Mille Mar-
kovic, huvudkällan i boken *Carl XVI Gustaf. Den motvillige monarken*.

Om vi försöker "lyssna" på bilden kan drottning Silvia sägas re-
presentera tystnaden genom att med slutna mun, gummihandskar
på händerna och blicken riktad mot sidan gnugga bort spåren efter
skandalen och gömma dem under mattan. Med övertydlighet lägger

"Kungamiddagen" (även kallad "Pizzabuffén" eller "Drottningbilden") är ett konstverk av
Elisabeth Ohlson Wallin. Publiceringen av fotomontaget i flera tidningar år 2012 föranledde
drottning Silvia att göra en anmälan till Pressombudsmannen. Anmälan avskrevs dock. Längst
till vänster på bilden syns Mille Markovic, en central, namngiven källa i boken *Carl XVI Gustaf:
Den motvillige monarken*, som på 1990-talet ägde porrklubben Club Privé i Stockholm.

därtill konstnären den ena skandalen vid sidan av den andra eftersom det drottningen försöker gnugga bort är ett hakkors, vilket får betraktaren att tänka på den då ännu ouppklarade frågan om Silvias fars nazistiska förflutna. I kapitlet om Gustaf V och Kurt Haijby fick vi ytterligare en bekräftelse på talesättet ”sopa under mattan” och dess betydelse i skvallersammanhang när statsminister Tage Erlander var i städtagen. Det diskreta sopandet symboliserar försök att stoppa ryktesspridningen och skvallret men understryker samtidigt det lönlösa i ansträngningen. I båda sammanhangen utfördes sopandet av personer med mycket hög status. Såväl Elisabeth Ohlson Wallins som Edward Lindahls bilder tar betraktarens perspektiv och visar hur samhällseliten försöker städa undan och gömma smutsen och oordningen. Såväl drottningen som statsministern utför för dem ovanliga men nödvändiga städhandlingar. De arbetar nära golvet, i drottningens fall till och med på knä. De är beredda att utföra dessa låga handlingar för att rädda det höga, den samhälleliga ordning som de själva har varit delaktiga i att störa men som de har allt att vinna på att försvara. Med den politiska satirens ironi och humor som främsta vapen talar bilderna till betraktaren, men också till de avbildade med budskapet: Vi vet att ni vill dölja det som händer! Vi ser vad ni gör! Vi hör det ni försöker tysta!

Internets betydelse för skvallret

Robert Darnton beskriver hur en mångfald medier, muntliga såväl som skriftliga, konvergerade i omfattande och komplexa kommunikationsnätverk, där linjerna för överföring av information oupphörigen korsades, förgrenades och knöts samman i en cirkulation som var så tät att 1700-talets Paris sjöd av nyheter om politiska angelägenheter. ”The information society existed long before the Internet”, slår han lakoniskt fast.³⁴⁶ Hans argumentation övertygar. Utifrån

---

346. Darnton, 2010a, 130.

hans forskning kan vi slå fast att inte heller medieskandaler med lätt-
het kan identifieras som ett utpräglat nutida fenomen.³⁴⁷ I våra två
tidigare fall har vi visat hur skandalerna byggdes upp av en stor upp-
sättning text- och bildgenrer som tillsammans bildade nätverk vars
olika medieprodukter likt pusselbitar kunde läggas för att skapa en
avläsbar bild.

Samtidigt har teknologins utveckling förändrat medieskandaler-
na. Röster i vårt material har betonat en maktförskjutning inom cir-
kulationen av information: ett öppet forum på internet som Flash-
back beskrivs som svårtyglat, och där frodas inte bara skvaller och
rykten, utan även bevis i form av bilder och filmer som lagras och
sprids. Idén om en förskjutning av makten förstärks av ett citat från
boken, återgivet i *Expressen*. En anonym festfixare hävdade att det är
slut på festandet för kungen nu: ”Det finns för många mobilkame-
ror [...]. Mobiltelefonen har förstört allt.”³⁴⁸ På Flashback skrev en
medlem att Lettström nu har tömt inboxen i mejlprogrammet. Flera
ljugare på länken menade att hovets tystnadsstrategi utmanades av
internet och beskrev i sammanhanget Flashback som en maktfaktor,
ett öppet forum med cirka 1,5 miljoner medlemmar och omkring 70
miljoner inlägg.³⁴⁹ Någon måste väl sitta inne med bilder, och dessa
måste sannolikt ha delats och därmed finnas på tusentals datorer,
skrev en medlem. En annan svarade, inte utan ironi, att stora delar
av bokens innehåll är sprunget ur Flashback, vilket betyder att skan-
dalen delvis är Flashbacks fel. Så hur tar vi ansvar? frågade medlem-
men. Samma person riktade sig lite senare direkt till statschefen och
skrev, med skruv: ”Jag ber Konungen så hemskt mycket om ursäkt å
forumets vägnar, det var inte meningen att det skulle bli såhär!” Det
är ett belysande exempel på hur högt och lågt byter plats med humor
som verktyg. Skandalen och skvallret som följer på den tvingar ner

---

347. Hammarlin, 2019, 77–105.

348. Andreas Johansson & Roland Johansson, ”Han fixade kvinnorna”, *Expres-
sen*, 4 november 2010.

349. Uppgift hämtad 1 december 2022.

den upphöjde kungen till folkets nivå. Att medlemmen använde det gammaldags klingande ”Konungen”, med stort K, förstärkte genom överdriften klyftan mellan medlemmen och monarken, vilket gjorde det hela än lustigare, samtidigt som upplevelsen av intimitet gynnas av det direkta tilltalet. Som aktiv Flashbackmedlem kändes det kanske också bra att odla föreställningar om forumets makt och inflytande, men det var som sagt inte förrän reportageboken trycktes och spreds som ryktesspridningen påverkade hovet och tvingade kungen att svara och agera.

Den som har skickat känsliga mejl via en dator med spårbar IP-adress kan få svårt att förhindra spridningen av dem, spekulerades det vidare. I *Aftonbladet* lovade bokens namngivna källa, den kriminellt belastade klubbägaren Mille Markovic, att publicera allt bevismaterial på en webbplats. ”Jag har livebevis, hela världen kommer få se”, hotade han.³⁵⁰ Pelle Andersson, förläggare på Ordfront, bekräftade också bilden av internet som en maktfaktor när han i en intervju i *Svenska Dagbladet* sade: ”– Det nya är den digitala medievärlden, med sociala medier och webbsidor [...] den här boken kanske är den första Flashback-tråden som har tryckts mellan två pärmar.” Uttalandet var tvetydigt. Det bekräftade internets och inte minst Flashbacks och ljugarlänkens inflytande på boken, men tog samtidigt heder och ära av densamma. Det underströk också nyhetsmediernas beroende av Flashback och den hårda konkurrensen, eventuellt också avunden, i en pressad bokbransch.³⁵¹

Kungaskandalen 2010 visar hur trassliga flöden av information, från det talade till det skrivna, hänger samman. Det är inte längre självklart vilket medium som åtnjuter störst makt eller förtroende. Skandalen som utlöstes av publiceringen av boken ger oss inte bara insikter i kungens påstådda festande, utan i nyhetsarbete i den era

---

350. Mattias Carlsson, ”– Hela världen ska få se”, *Aftonbladet*, 3 november 2010.

351. *Den motvillige monarken* blev 2010 respektive 2011 års stora försäljningsraket.

som av kommunikationsforskare benämns som ”a post-broadcasting digital age”,³⁵² där ett mer uttalat samarbete med publiken – läsarna, tittarna, lyssnarna, Facebookanvändarna, twittrarna och medlemmarna på Flashback – äger rum. De deltar i ett ”co-creative continuum”, hävdar somliga, ett kontinuum som omfattar allt från att dela realtidshändelser och ögonvittnesskildringar till att självständigt hitta, skriva och sprida nyheter och därmed påverka och utforma en framväxande typ av nätverksjournalistik, där gränsen mellan sändare och mottagare är minst sagt grumlig.³⁵³ Är det ens möjligt att undanhålla sensationell information om man är en kunglighet i en tid av digital, emotionellt driven, konvergerande nätverksjournalistik?³⁵⁴ Och för att samtidigt ifrågasätta idén om den interagerande och aktiva publiken som något unikt för den digitala eran: Har det någonsin varit möjligt?

Nej, skvallret kring det svenska kungahuset tycks inte avta med tiden. Snarare kan surret kring en ny skandalhistoria blåsa liv i äldre skandaler som ständigt byggs på med fler ”fakta” i målet. Den språkliga vaghet som är typisk för prat-i-text-hybrider belyses här genom kursiveringar i ett av Flashbackträdens inlägg:

Oscar II *hade väl* tusentals oäktingar i Bohuslän (Marstrand sägs vara tätt med oäkta Bernadottar), Gustaf V *hade väl* en förkärlek till det egna könet samt yngre pojkar! Vår egen byfåne till Konung har (*hade?*) en kärleksvåning på Östermalm där han *enligt rykten* fröjdades med allehanda madamer.

Sex år senare, i samband med utgivningen av boken, fattade en mer namnkunnig skribent, John Chrispinsson, pennan och skrev på *Svens-*

---

352. Kim Christian Schröder, ”Audience Reception Research in a Post-broadcasting Digital Age”, *Television & New Media*, vol. 20, nr 2, 2019, 155–169.

353. Mark Deuze, ”Considering a Possible Future for Digital Journalism”, *Mediterranean Journal of Communication*, vol. 8, nr 1, 2017, 9–18.

354. Beckett & Deuze.

ka *Dagbladets* debattsida Brännpunkt.³⁵⁵ Chrispinssons resonemang liknade till innehållet Flashbackmedlemmens ovan: alla kungar i alla tider har ägnat sig åt amorösa eskapader, i alla fall om man ska tro på skvallret. Men, frågade han sig, borde vi inte i alla fall försöka stävja vår tids skvallertsunami i vilken stora krafter som internet, nymoralism och kommersialism samverkar? Chrispinssons inställning är ett typexempel på hur morgontidningarna förhöll sig till affären, det vill säga lojalt, avvaktande och återhållsamt. Det var en respektfull hållning som förlitade sig på att läsarna redan var införstådda, att de kunde koppla ihop denna återhållna rapportering med kvällstidningarnas, skvallerpressens och de sociala mediernas skvaller, rykten och halvsanningar. Ovan, i samband med skrivierna om Hartman, kunde vi notera hur mer eller mindre fragmentarisk rapportering ställde krav på läsaren att vara insatt i frågan och koppla ihop olika informationer till sammanhängande berättelser. Alla medier behövde inte tillhandahålla allt, men hos den insatta läsaren kunde varje tidningsredaktion, skönlitterär författare, poet och journalist räkna med att fragmenten sattes ihop till en begriplig helhet.

I detta vårt tredje och mer sentida fall har vi haft fördelen att dels ha tillgång till den ovan undersökta ljugarlänken, dels via en utskickad frågelista ha tagit del av utvecklade svar på frågor om människors syn på kungahuset, om huruvida och i så fall hur de har följt rapporteringen och vilka slutsatser de drar om kungens påstådda roll i den skandal som här studeras.

Stackars kungen!

En första iakttagelse vi gör i frågelistmaterialet är att det råder ett annat (politiskt) klimat här än på ljugarlänken på Flashback. De flesta av de 58 meddelarna som besvarade vår frågelista ogillar skandalskrive-

---

355. John Chrispinsson, "Baksidan av alla ska bekräftas", *Svenska Dagbladet*, 7 november 2010.

rier, skvaller och ryktesspridning om kung Carl XVI Gustaf. Många ger uttryck för den empati som de känner för kungen och den förståelse som de menar att de har för honom och hans livssituation. Inte sällan tycker meddelarna synd om kungen och drottningen i samband med vad som upplevdes som elakt skvaller om dem båda. En äldre man skrev med emfas ”Jag kan förstå kungen!” En kvinna, född 1970, formulerade det så här:

Jag kan känna för kungen och förstå att det är jobbigt för honom och resten av familjen att stå till svars för dessa personliga anklagelser.

En man i 30-årsåldern upplevde det som ”smärtsamt” att se kungen framträda i tv i samband med skandalen.

[S]täckars kungen såg ut som ett skadat villebråd bland alla dessa hungriga vargar, jag menar journalister. [...] TT-intervjun som sändes i Sveriges Television 2011 var om möjligt ännu mer smärtsam att se, för vid det laget hade villebrådet jagats i ett halvår och var inte bara skadat utan även totalt utmattat.

En kvinna menade att det var onödigt av nyhetsmedierna att ställa kritiska frågor till kungen och underströk samtidigt vikten av att public service fortsätter att direktsända från kungliga bröllop och dop samt upplåta sändningsutrymme vid födelsedagar och andra sammankomster. Att SVT bjöds in till dessa händelser tolkades som en generositet från hovets sida. SVT:s uppgift borde vara att förvalta denna generositet. Samma meddelare beskrev det som att hon får en sorts personlig inbjudan till dessa festligheter och fortsatte: ”Allt sådant är generöst och roligt för oss som inte har egna barn.”

Den här kvinnans svar erbjuder en nyckel till fördjupad förståelse för den relation som somliga medborgare och mediekonsumenter

kan utveckla till nutida kungligheter.³⁵⁶ Vad vi noterar är inte bara upplevelsen av en nära relation till kungafamiljen, utan också en relation till medierna och i förlängningen journalisterna, som har kompetensen, resurserna och makten att förmedla såväl stillbilder som rörliga bilder på dessa människor, som beskrivs som både upphöjda och helt vanliga och, framförallt, som en sorts förlängning av den egna familjen eller släkten.³⁵⁷ Medieforskaren Kristina Widestedt, som studerat pressens bevakning av tre kungliga bröllop i tre olika epoker, beskriver relationen mellan kungligheterna, medierna och publiken på ett träffande sätt. I de väl tilltagna bevakningarna framställs inte de kungliga i huvudsak som mäktiga och suveräna, utan snarare som just förlängningar av läsarens egen familj, i samstämmighet med idén om kungen och drottningen som nationens fader och moder. Vad som är särskilt intressant, noterar hon, är hur journalistiken tar på sig rollen som en centralgestalt i denna familj: den välinformerade och frågvisa släktingen som tycks sitta inne med skvaller och detaljer om allt och alla och med glädje delar med sig av detta till omgivningen.³⁵⁸

Meddelarna vänder sig till medierna och är beroende av dem för att kunna utveckla en nära relation till kungligheterna, eller snarare idén om en sådan, via journalisterna som liksom lutar sig fram och anförtror dem nyheter och skvaller.³⁵⁹ Utan deras hjälp hade denna upplevelse varit mycket svår att frambringa. Genom meddelarnas svar får vi bland annat insyn i publikens relation till public service som, om än indirekt, beskrivs som en särskilt viktig aktör. SVT ska vara ett *medium*, i ordets ursprungliga mening, det vill säga ett organ som

---

356. Jfr Frihammar, 135–175.

357. Ibid., 83–135.

358. Kristina Widestedt, "Pressing the Centre of Attention: Three Royal Weddings and a Media Myth", i Mats Jönsson & Patrik Lundell (red.), *Media and Monarchy in Sweden* (Göteborg: NORDICOM, 2009), 51.

359. Jfr Billig 146–155.

förmedlar, inget mer. Public service-televisionen ska erbjuda ett slags titthåll in i de kungliga gemaken.³⁶⁰

Föreställningen om att kung Carl XVI Gustaf är vanlig, en människa som vem som helst, återkommer ofta i materialet, vilket har framgått ovan: ”Kungen verkar vara en helt vanlig man, snäll, men lite kantig”, ”kungen är ju precis som oss vanliga människor”, ”han är ju som vilken vanlig man som helst”, ”de är ju helt vanliga personer”. Kungens ovanlighet som kontrast till den egna vanligheten kommer också då och då till uttryck i materialet: ”även dessa [kungligheterna] vill med all säkerhet vara vanliga människor som du och jag vid något tillfälle”, ”Det är roligt att se de fina, uppklädda personerna, som ska sprida lite överklass åt oss vanliga människor.” Kungligheternas vanlighet kunde också understrykas i samband med kritik mot monarkin: ”Jag tycker inte om att det skall fjäskas för kungligheter – de är ju helt vanliga personer.” Journalistikens skvallriga rapportering om kungafamiljen bidrar både till föreställningar om det upphöjda, exempelvis med direktsända Nobelmiddagar, och det vanliga, där en skandal likt den som här skildras drar ner upphöjda kungligheter till gatans nivå.

Det är tankeväckande att vanlighetsfaktorn kan användas både för att lyfta upp och ta ner. Vanligheten kan i så måtto tolkas som en metafor för dikotomin mellan högt och lågt. En fascinerande fantasi hos somliga meddelare som svarade på vår frågelista är att få träffa kungen, drottningen och kronprinsessan i helt vardagliga sammanhang, där skillnaden mellan ”de” upphöjda och ”vi” vanliga en gång

---

360. Cecilia Åse beskriver hur särskilt drottning Silvia i egenskap av mor gestaltas som en både upphöjd och mänsklig person, som ömsom synliggörs på grund av sin skönhet och moderlighet, ömsom osynliggörs till förmån för de manliga släktbanden. Otvivelaktigt blir kungahusets barnafödande en nationell angelägenhet: det är ”vi”, svenska folket, som väntar barn. Se Åse, 2009, 85–97. För fördjupning i ämnet, se även Charlotte Tornbjær, *Den nationella modern: Moderskap i konstruktioner av nationell svensk gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund: Nordic Academic Press, 2002).

för alla skulle upplösas.³⁶¹ En kvinna född 1947 skrev exempelvis om sin långlivade önskedröm att få vara kungafamiljens gäst och ”följa med på arbetet-fritiden som en kungavän”. De kungliga skulle då, enligt fantasin, visa sig vara som vem som helst. Men det återkommande temat om kungligheters vanlighet kan inte tolkas som annat än ett tecken på, och ett förstärkande av, deras särskilda status. Det är bara utifrån den kulturella, förhärskande överenskommelsen om att kungligheterna – genom arv och födsel – är extraordinära som kommentarer om deras vanlighet får mening. Michael Billig menar att begäret efter kungligheternas vanlighet ”is framed by assumptions of the extraordinariness of this ordinariness”.³⁶² Även kungavänner och rojalister ägnar sig åt politisk satir och humor just i syfte att höja sig själva och sänka de kungliga.³⁶³ För hur skulle de annars kunna mötas som jämlikar, om tillfälle mot all förmodan skulle ges? Att höviskt och underdånigt blicka upp mot de kungliga, få tunghäfta och skrapa med foten ingår inte i dagdrömmen. Vanligheten sedd som metafor omfattar en sorts försäkran om att riktig närhet skulle vara möjlig.

Etnologen Mattias Frihammar beskriver vanlighetsretoriken rörande kungligheter som ett uttryck för moderna ideal, enligt vilka den västerländska människan tolkar sig själv som en jämlik och fri individ.³⁶⁴ Dessa ideal säger oss att alla människor är lika mycket värda, oavsett tillgångar. Den moderna medborgaren imponeras inte i första hand av kungligheternas rikedomar, utan av kungligheterna som något ”högtstående som står utanför världsliga skillnader”.³⁶⁵ Mot bakgrund av detta tankekluster framstår kungligheternas nedärvda privilegier som en sorts paradox. Den moderna, demokratiska idén om allas lika värde måste dagens kungligheter anpassa sig till, bland annat genom att vara utåt sett materiellt mer modesta än sina före-

---

361. Jfr Frihammar, 111; Billig, 77–79.

362. Billig, 72, se också Åse, 2009, 20–23.

363. Billig, 74–77.

364. Frihammar, 111.

365. Ibid.

gångare. Den otvivelaktiga ambivalens som det innebär för en modern demokrati att också vara en monarki väcker ”ett begär efter en kunglig vanlighet bakom fasaden”.³⁶⁶

Det kan noteras att den medierade skandalen inte förefaller ha påverkat meddelarnas förtroende för kungen nämnvärt. Utifrån vanlighetsaspekten tycks skandalen 2010 snarare ha tjänat Carl XVI Gustaf och kungafamiljen väl, i alla fall några år efter den omfattande negativa exponeringen. En sammantagen tolkning av meddelarnas svar är att skandalen förmänskligade kungen, eller som en informant uttryckte det: ”De känslor jag då kände var ungefär: Jaha, han är ju människa, han med.”

Vi menar att skandalen stämde väl in i den någorlunda stabila gestaltning som redan hade skapats om Carl XVI Gustaf, inte minst genom mediernas försorg. Över decennier har det omväxlande kritiskt, empatiskt och roat manats fram en bild av en kung som inte är särskilt väl lämpad för sitt ämbete. I denna meningsskapande berättelse ingår mängder av satir, sägner och myter om att kungen saknar talets gåva, inte alltid vet vilken ort han befinner sig på (Kära örebroare!), inte kan stava sitt eget namn rätt (Carl Gustf, knugen), hade dåliga betyg i skolan (dyslexin återigen), är en vanlig, glad gamäng som lystar till smeknamnet Tjabo, gillar att köra sportbilar och tycker om att festa med sina överklassvänner (Aje och Noppe).

Delar av mediepubliken har därtill utvecklat en mycket lång relation till kungen. Generationerna som är äldre än eller jämnåriga med kungen lärde känna honom, genom mediernas då förvisso betydligt sparsammare rapportering, redan när han var ett litet barn – en omständighet som innebär att relationen till kungen väsentligt skiljer sig från den som publiken kan utveckla till andra celebriteter. Väl etablerad är bilden av en ytterst påpassad liten pojke som föds in i en familj av fyra systrar och som mycket ung och mycket motvilligt blir kung på grund av att hans far, den egentlige efterträdaren på tronen,

---

366. Ibid.

prins Gustaf Adolf förolyckades när Carl Gustaf bara var knappt ett år gammal.³⁶⁷ I en intervju i tidskriften *Filter* uttrycker författaren till *Den motvillige monarken* Thomas Sjöberg denna uppfattning:

Han var bara 27 när han tillträdde, mitt uppe i sina ungar-
karlsår med brudar och bilar och grabbarna och spänken.
Sedan skulle han plötsligt bli kung och lova folket att vara
en huld fader. Det var helt orimliga löften han stod och gav
i rikssalen.³⁶⁸

Sammantaget har kungen gestaltats i det offentliga på ett *särskilt sätt* vilket i förlängningen begränsar tolkningsutrymmet. Detta särskilda sätt kan också beskrivas som en inramning: medierna har valt att lyfta fram aspekter som tillsammans befordrar vissa tolkningar, moraliska utvärderingar och förslag på åtgärder riktade mot det omskrivna och inramade objektet.³⁶⁹ En sådan inramning omfattar inte enbart det skrivna och på andra sätt rapporterade, utan också en tät relation mellan medierna och publiken. Mediernas beskrivning av Carl XVI Gustaf verkar erbjuda flera goda anledningar att tycka synd om honom, en inställning som kan delas av såväl rojalister som republikaner, men i olika syften. Den här tycka synd om-gestaltningen av kungen kan, i synnerhet som den har pågått en längre tid, bidra till skapandet av en relation som kan ge intryck av att vara personlig mellan publiken/folket och kungen.³⁷⁰ Upplysande exempel på hur sådana gestaltningar kan formos återfinns i kommunikationsforskarna Neil Blain och Hugh O'Donnells analyser, där exempel hämtas från den brittiska respektive den monegaskiska kontexten:

---

367. Se Åse, 2009, 72f.

368. *Filter*, 1 november 2010.

369. Entman, 52.

370. Neil Blain & Hugh O'Donnell, *Media, Monarchy and Power* (Bristol: Intellect Books, 2009), 170.

[...] we were, until relatively recently in royal history, perhaps the early 1990's, intended to decode coverage of the affairs of the Queen Mother with warmth and affection: of the late Diana [...] with adoration: of Princess Stephanie, with sympathy and sadness (the mode of tears): of Prince Albert of Monaco and Prince Edward, with scepticism, mockery and impatience: of Prince Charles with affectionate exasperation.³⁷¹

Gestaltningen bidrar således till upplevelsen av att vi vet vem Carl XVI Gustaf är. Han blir en sorts släkting med fel och brister, en person som vi har känt väldigt länge, vilket underlättar identifikationen med honom, bland annat genom att nyheter om honom placeras inom en specifik tolkningsram. Mediehistorikerna Patrik Lundell och Mats Jönsson skriver att *proximity* är ett särskilt användbart begrepp för att förstå medieringen av kungligheter i dag. Författarna hämtar det från forskaren Michael Maffesoli, som menar att bilden av kungligheter inte längre är avlägsen eller abstrakt, utan snarare präglad av en särskild form av tillgänglighet, närhet och en upplevelse av sammanlänkning.³⁷² De medierade bilderna ger löften om unika, personliga förbindelser med och exklusiva inblickar i Bernadottefamiljens liv, inklusive deras privata sfär. Utifrån en analys av magasinet *Queen* och dess intima tilltal menar Jönsson och Lundell att publiken uppmuntras att utveckla ett personligt, känslomässigt engagemang i den här typen av berättelser. Gestaltningen, menar de, hämtar i hög grad sin näring just från publikens föreställningar om att en mer personlig relation med kungligheterna skulle vara möjlig, för vem som helst.

Det är ”svårt att förklara” varför man ömmar för kungen när han

---

371. Blain & O'Donnell, 170.

372. Jönsson & Lundell, 2009, 10. Också mediehistorikern Pelle Snickars använder detta begrepp i samma bok, i kapitlet ”A King without e-mail” när han analyserar bland annat sociala mediers förmåga att skapa föreställningar och förväntningar om att närhet med de kungliga skulle kunna vara möjlig (124–130).

råkar illa ut och blir föremål för en skandal, skrev en meddelare, som tar avstånd från ”elakt skvaller” men gärna vill höra oskyldigt dito om kungen, ”till exempel vad han föredrar som fördrink eller hur han är som morfar”. Samma meddelare hade följande att säga angående skandalen.

Mitt intryck är att de flesta tyckte synd om kungen, att det var onödigt. Man fick behov av att försvara honom. Någonstans går gränsen. Vår kung är ju inte som andra offentliga personer, han är något mer, för vi har ju ”känt” honom sedan vaggan. På så sätt har han blivit något mer, svårt att förklara, han hade ingen pappa, var utsatt, det är lätt att känna för honom, han fick ingen inskolning, kanske inte rådgivare som det finns i dag.

Om den sammantagna berättelsen i medierna om prinsessan Stephanie av Monaco ville frammana sorg och tårar, tycks den övergripande berättelsen om Carl XVI Gustaf sträva efter att frammana ömhet (*the mode of tenderness*), men det är en ömhet som också kan komma till uttryck i en sorts genans (*the mode of embarrassment*), artikulerad i den rika flora av politisk satir som omgärdar kungen. Och vad var det egentligen som var ”onödigt”, enligt denna meddelare? Att kungen ska ha befunnit sig i dessa komprometterande situationer eller att medierna synliggjorde dem för en bred allmänhet? Någonstans går gränsen – men för vem? Kungen eller medierna?

Gestaltningstörningar

Medieforskaren Robert Entman menar att framing som fenomen skapas genom att vissa aspekter av den upplevda verkligheten om och om igen betonas och lyfts fram, vilket i sin tur främjar en viss problemdefinition och frammanar ett visst orsakssammanhang. Vidare motiverar detta en särskild moralisk utvärdering samt någon form av

åtgärdsrekommendationer. Så för att återgå till frågorna ovan: Var det onödigt av kungen att befinna sig i dessa komprometterande situationer, såsom de beskrivs i boken *Den motvillige monarken*, eller var det fel av medierna att synliggöra dem för en bred allmänhet? Svaret från en majoritet av meddelarna tycks bli att det är synd om ”vår kung” eftersom han var ett utsatt, faderlöst barn, en helt vanlig människa som vid ung vuxen ålder försattes i en närmast inhuman situation. Han beskrivs underförstått som en kär, om än inte skarp, släkting. Han är mänsklig, full av fel och brister. Han begår misstag. Det tycks därför, när händelserna 2010–2011 ska utvärderas fem till sex år senare, vara lätt att förlåta honom. I Entmanstermer kan framingförloppet tolkas ungefär såhär: det var onödigt och fel att hänga ut vår stackars kung på det sätt som författarna till boken och medierna gjorde (*problem definition*), rapporteringen överskred gränserna för det acceptabla (*moral evaluation*), det hela rörde en privatsak och journalisterna borde i framtiden visa större respekt för kungen och drottningen och lämna dem ifred (*treatment recommendation*). Meddelarnas tolkning av skandalen har således vävts samman med mediernas sedan länge etablerade gestaltning av kungen, en metaberättelse som många journalister utmanade under skandalen 2010–2011.

Även om mediepubliken, eller medborgarna om man så vill, kände till kungens oskyldiga festande som ung – vem har inte festat i ungdomen? – var nyheterna om eventuellt samröre med kaffeflickor och kriminella av det mer anmärkningsvärda slaget, i synnerhet som kungen vid denna tid var en gift familjefar. Låt oss friska upp minnet med ett av många exempel rörande kungens påstådda dragning till strippklubbar, som flitigt återgavs i medierapporteringen: under OS i Atlanta 1996 var kungen på plats tillsammans med drottning Silvia och deras tre barn, kronprinsessan Victoria, prins Carl-Philip och prinsessan Madeleine. Enligt flera namngivna källor lämnade kungen en av kvällarna i Atlanta sin familj på hotellet för vidare transport till den famösa strippklubben Gold Club, där livvakterna väntade. Enligt en av källorna, värdinnan Heather Rellinger, behandlades kungen

som en VIP-gäst och tilldelades ett privat rum på klubben, dit han förde en av ställets dansöser som han själv hade valt ut som sällskap. Det var strängt förbjudet att besöka rummet utan kungens tillåtelse, enligt Rellinger. År 2001 ställdes ägarna av klubben inför rätta i USA, åtalade för pengatvätt, bedrägerier och mutor och för att ha förmedlat sexuella tjänster. Under rättegången nämndes "the Swedish king" som en av många prominenta personer som besökt klubben. Efter fällande domar tvingades Gold Club att stänga.

Där Entman i hög grad fokuserar framing i form av representationer i texter, särskilt nyheter, har Goffman utvecklat en komplex, generell teori om hur individer orienterar sig i sociala situationer. Den hyfsat stabila, meningsskapande berättelsen om Carl XVI Gustaf som formats under decennierna – genom representationer, sociala interaktioner och kulturella överenskommelser – har bidragit till skapandet av ett så kallat *social primary framework*, det vill säga hela det kulturella och sociala värdesystemet, den kosmologi, som omgärdar kungafamiljen, sedd som en exklusiv grupp i samhället med särskilda, medfödda privilegier, som i gengäld bland annat ska verka för nationens och folkets bästa och upprätthållandet av den kollektiva (familje)moralen genom konservativt, korrekt och oantastligt beteende, inför folket manifesterat genom ändlösa ritualer.³⁷³ Å ena sidan har kungen haft vissa svårigheter att fylla denna roll fullt ut, vilket återspeglas i gestaltningen. Å andra sidan har kungen inte uppvisat ett iögonenfallande avvikande beteende, vilket medfört att en majoritet av meddelarna, bildligt talat, lägger huvudet på sned när de ser på "vår kung": Det är synd om honom! Han försöker i alla fall! Han är människa han med! Här kan mediepubliken ses som "bystanders", vilka trots sin skenbart passiva roll i själva verket är engagerade i och påverkar skapandet och upprätthållandet av sociala, primära gestaltningar av kungen och i förlängningen monarkin.³⁷⁴ Gissningar och antaganden om vad som

---

373. Goffman, 1986, 21–40.

374. Ibid., 38.

tidigare har hänt kungen leder till förväntningar om vad som komma skall. Längre har medierna och publikerna samverkat i skapandet av dessa primära, någorlunda stabila gestaltningar av honom. Men ställ-
da inför händelserna 2010–2011 valde många nyhetsredaktioner, som sagt, en annan väg. Den nya gestaltningen frammanade en monark som det plötsligt var ganska svårt att tycka synd om. De tvivelaktiga handlingarna – Goffman skulle definiera dem som *out-of-frame activities* – såsom de beskrevs i *Den motvillige monarken* och återgavs i andra medier utmanade den livskraftiga metaberrättelsen om den ”stackars kungen”.³⁷⁵

Med Goffmans blick på händelserna vill vi hävda att skandalen väckte en medvetenhet hos åtminstone delar av mediepubliken om att de kanske hade tagit fel (*errors in framing*).³⁷⁶ Kanske var inte kungen den oskyldiga, glada, mänskliga, lite missanpassade gamäng som de trodde att han var? Ambivalensen som uppstår när någon som vi tror oss känna plötsligt rör sig utanför ramen kan väcka känslor av osäkerhet, genans och förtret. Vi vill nämligen gärna ha rätt om hur saker och ting förhåller sig.³⁷⁷ När gestaltungsambivalensen blir synlig för många på samma gång kan det leda till upphettade meningsutbyten om hur saker och ting egentligen ska tolkas, vad Goffman kallar en ”frame dispute”.³⁷⁸

Inte bara journalister deltog i dessa understundom animerade diskussioner, utan även mediepubliken. Genom att utmana den sedan länge etablerade gestaltningen och dryfta kritik mot kungen tog en meddelare född 1931, som ”aldrig varit imponerad” av kungen, risken att i sin tur bli kritiserad av sin omgivning.

Jag minns också intervjun om besöken på strippklubbar där jag tyckte han gjorde ett mycket ömkligt intryck och det

---

375. Ibid., 201–300.

376. Ibid., 308–321.

377. Ibid., 309.

378. Ibid., 322.

förstärkte ytterligare min bild av honom. Jag frågade två av mina väninnor vad de ansåg och de tyckte det var närmast oförskämt att ställa sådana frågor till kungen och de blev mycket besvikna på mig eftersom jag inte trodde på honom. [...] Jag har varit rojalist men i dag har jag helt ändrat åsikt och det beror inte bara på kungen och hans eskapader även om det var de som till slut fick mig att inse att ett lands statschef skall väljas på grund av duglighet och inte genom arv.

Vi ser det som att den här kvinnan blev medveten om de sociala konsekvenserna av att erkänna gestaltningsstörningar. Det väcker konflikter till liv och därmed behov av att förklara och försvara, vilket ibland resulterar i besvikelse och kritik om man inte lyckas övertyga motparten med sina argument.

När väninnorna markerade avstånd, hur såg då deras ansiktsuttryck ut? Hur använde de sina kroppar för att signalera ogillande? Slätade de över saken, exempelvis genom att bjuda på kaffe och prata om annat? Det kan vi förstås inte veta, men det går att föreställa sig att stämningen blev spänd, att den kändes i rummet och att de sedan gemensamt strävade efter att lätta på det sociala trycket och minska upplevelsen av ambivalens. Det är nämligen så människor ofta gör.³⁷⁹

För att återknyta till Entmans tolkning av framing – och med den kritiska blicken på kungens påstådda agerande i minnet – hade problemformuleringen, den moraliska utvärderingen och lösningsförslagen kunnat låta på ett helt annat sätt. Förslagsvis: det var fel av Carl XVI Gustaf – som kung, statschef, äkta man och familjefar – att delta på dessa vilda fester med lättklädda, eventuellt prostituerade kvinnor och kriminellt belastade personer på det sätt som beskrivs i boken (*problem definition*), hans beteende överskred gränsen för det acceptabla (*moral evaluation*), och därför finns anledning att ifrågasätta hans

---

379. Ibid., 301–308.

lämplighet som statschef och i förlängningen monarkin som styrelseskick, där ämbetet ärvs enligt en modell som inte är förenlig med en modern demokrati (*treatment recommendation*).³⁸⁰

Slutsatsen blir att meddelarna i någon mån *måste* välja den första tolkningen av skandalen om de vill att kungahuset ska fortsätta att åtnjuta förtroende och monarkin bevaras. För att stävja ett hotande kaos inordnades alltså händelserna som tecknas i *Den motvillige monarken*, och den massiva medierapporteringen som följde i denna boks spår, i den primära gestaltningen av kungen, som meddelarna visade stor förtrogenhet med och som ingav känslor av trygghet, kontinuitet och mening.

Den alternativa tolkningen kräver något mycket mer komplicerat och svåröverskådligt, där det som Goffman benämner *out-of-frame activity* eller *ordinary troubles* kan upplevas som så rambrytande att det blir omöjligt att hålla fast vid den primära gestaltningen att det är synd om kungen (*breaking frame*). Känslorna riskerar att flöda, regler kan komma att upplösas och roller omförhandlas. "[W]hen an individual breaks frame, disorganized flooding out and 'flooding in' are possible."³⁸¹ Okontrollerad gråt kan förekomma i de här sammanhangen, liksom okontrollerat skratt, skriver Goffman. Karnevaleska inslag är vanliga, högt och lågt byter plats med varandra. Efter en tid

---

380. En text av ledarskribenten Lena Andersson får tjäna som exempel på denna typ av problemdefinition: "Den motvillige monarken' borde få även inbitna monarkister att vackla. För den som inte orkar läsa hela räcker kapitlet om vad landets främsta företrädare hade för sig under OS i Atlanta 1996. Det är orimligt att allt nu bara fortsätter som vanligt. Men från riksdagen är det dödyst. De tänker kanske på nästa lax-aladåb på enristartelette med lättvispat hjortronskum som de inte vill missa. De tycker kanske synd om kungen, generas av honom. Det gör nästan alla. Men ett statskick kan inte vila på att folket tycker synd om statschefen." ("Kung och kärnfamilj", *Dagens Nyheter*, 4 december 2010) Den här sortens tolkning av skeendena är det tunnått med i meddelarnas svar liksom i Flashback-tråden, men den dyker upp här och var i tidningsmaterialet.

381. Goffman, 359, se även Anders Persson, *Framing Social Interaction: Continuities and Cracks in Goffman's Frame Analysis* (Abingdon, England: Routledge, 2019), 140.

åtföljs det hotande kaoset av ordnandets fas, då det mesta läggs till rätta igen.³⁸² Åtminstone tillfälligt.

Avslutning och efterspel

Som vi har visat tog flera nyhetsredaktioner stöd av varandra för att motivera den massiva rapporteringen om den så kallade skandalboken. Tidningen *Resumé* summerade vid tiden intrycken under publicerade faksimil av löpsedlar med Carl XVI Gustaf och Camilla Henemark:

I dagens Expressen ägnar tidningen tre hela uppslag åt den kommande boken ”Carl XVI Gustaf – Den motvillige monarken”. TV4 pratade om den i Nyhetsmorgon både idag och igår, och kommer även att ta upp den i Kvällsöppet. Aftonbladet kör idag hela 14 sidor om kungens påstådda kvinnoaffärer. Sveriges Radio, DN, Sydsvenskan och magasinet Filter är bara några av de tunga medier som på olika sätt rapporterar om boken.³⁸³

Resumé-redaktionen reserverade sig genom att slå an en kritisk ton och rubricerade artikeln ”Pr-succén”. Men de gav samtidigt sig själva en chans att skriva om ”skandalboken”. Detta mer eller mindre uttalade stöd till varandras publiceringar visar hur journalistiken breder ut sig i ett komplext nätverk av redaktioner som tycks sammanflätade snarare än åtskilda, olika medieformer, politiska inriktningar och genretillhörigheter till trots.

Stöd för publiceringarna söker redaktionerna självfallet också hos publiken, för utan den saknar journalistiken värde. Journalisterna bjuder upp till dans, spetsar öronen, lyssnar på snackisar och skval-

---

382. Ibid., 359.

383. ”Pr-succén”, *Resumé*, 3 november 2010 (författare okänd).

lertrådar på Flashback, flirtar och skämtar med läsare, lyssnare, tittare och ljugare.

Ingenting av detta är banalt, oviktigt eller olämpligt. Tvärtom vittnar nyhetsmediernas sätt att bemöta *Den motvillige monarken* om hur journalistiken, i förbund och samspel med sina publikker, bevakar, synliggör och kritiserar maktens privilegier och påminner om de idéer om jämlikhet och jämställdhet som länge utgjort grundbultar i det svenska samhället.

Ett antal år efter att dessa händelser utspelade sig hade den upp-
roriska stämningen emellertid helt kommit av sig. Meddelarnas svar har tjänat som illustration. Inte bara meddelarna utan även de professionella berättarna i huvudstaden valde att, med en pusselbit i taget, återupprätta den primära gestaltningen av regenten som en stackars kung som "vi", svenska folket, trots allt, ömmar för och värnar om. För vad vore Sverige utan monarkin? Ett tomrum öppnar sig vid tanken. Billigs ord tål att upprepas: "These reasonings hint at the void within 'us', which would be opened up by an absence of monarchy."³⁸⁴ Inte ens den kraftfulla #metoo-rörelsen 2018 lyckades blåsa liv i Kungen och kaffeflickorna-skandalen. Tyst har det varit. Påtagligt tyst. Tystnaden tolkar vi också som att publiken hade tröttnat på historien om kungen. Den kittlade och överraskade inte längre, eftersom "det existerar institutionaliserade sätt eller mekanismer för bevarande av en optimal nyhetsgrad, dvs. det existerar kulturmönster för nyhetsgradens bevarande".³⁸⁵ Kommersiella villkor på en pressad marknad med högt arbetstempo på redaktionerna innebär en särskild känslighet och lyhörddhet för vad som uppfattas som publikens önskemål. Men det betyder inte att det kommer att vara tyst för alltid. Efter ett ordentligt jordskalv kan det verka lugnt på ytan, men i själva verket har förskjutningar ägt rum, och så länge spänningarna under jord finns kvar kan man vara säker på att det en dag kommer att inträffa

---

384. Billig, 35.

385. Johan Asplund, *Om mättnadsprocesser* (Uppsala: Argos, 1967), 105.

ett nytt skalv. ”På samma sätt har motangreppet visserligen vunnit en seger över ryktet när det lyckats tysta det, men har det därmed vunnit en definitiv seger?”³⁸⁶ Ett konkret exempel på just ett sådant motangrepp föranledde oss att göra ett besök på Västtrafiks huvudkontor i centrala Göteborg.

– Det här var ju en medial grej och en snackis utav guds nåde!

Så summerade Västtrafiks presschef Kristian Lans den röra som uppstod i juli 2015 i samband med reklamkampanjen ”Se var kungen var otrogen”.³⁸⁷ Bolaget, som ansvarar för kollektivtrafiken i Västsverige, hade lanserat kampanjen för att locka göteborgare och turister i staden att nyttja en app som utvecklats några år tidigare. Appen, en gps-styrd historisk och kulturell sightseeing som var tänkt att användas av spårvagnsresenärer, hade tagits fram i samarbete med Göteborgs stadsmuseum, med utgångspunkt i etablerade och populära stadsvandringar. Rubriken på kampanjen skulle väcka nyfikenhet, var det meningen, och anspelade på en i staden väletablerad berättelse om Oscar II och de älskarinnor han sägs ha haft i Göteborg med omnejd. Men kampanjen väckte även associationer till den senaste kungaskandalen som då hade ägt rum fem år tidigare, med kung Carl XVI Gustaf i centrum. En privatperson, som hade kopplat samman budskapet ”Se var kungen var otrogen” med den nuvarande kungen, hörde av sig till den lokala kvällstidningen *Göteborgs-Tidningen* och påtalade kampanjens olämplighet. Tidningen kontaktade i sin tur Västtrafik som svarade avfärdande på kritiken. Då kontaktade *Göteborgs-Tidningen* hovets informationsavdelning.

När vi intervjuade Kristian Lans, ett år efter händelserna, lät det så här:

---

386. Kapferer, 105.

387. Inspelad intervju genomförd av Mia-Marie Hammarlin 11 augusti 2016, sedermera transkriberad.

- Sedan startade hela kalabaliken med det här enorma mediala intresset som det blev då (skratt).
- Du använder ordet kalabalik? (skratt i rösten)
- Ja, men det är sällan vi upplever ett sånt medietryck som vi gjorde under de dagarna.
- Vill du beskriva det medietrycket lite mer ingående?
- Alla stora svenska medier ringde oss, tv, radio, tidningar. Vi hade till och med internationella nyhetsbyråer som ringde Västtrafiks presstjänst, och det tillhör ju ovanligheterna. Jag har aldrig varit med om det någon annan gång. Det var ett enormt intresse för den här historien.

Hovet var ”så arga och så ilska” över kampanjen berättade Kristian Lans, och fortsatte:

- Ja, jag måste säga att jag blev förvånad. Deras reaktion gjorde ju att det blev så enormt stort [...] De [hovet] tog kontakt så snabbt och de var på oss, liksom. Det var ju ganska tydligt att de ville att vi skulle ta ner de här skyltarna då.
- Hur uttrycktes det?
- Helt enkelt att de ville att vi skulle ta ner dem så snabbt det gick. De ville också att vi skulle be om ursäkt till kungen. Det var ett önskemål från deras sida.
- Gjorde ni det?
- Nej, det gjorde vi inte.
- Och varför valde ni att inte be om ursäkt?
- Därför att det här handlade om Oscar II och inte den nuvarande kungen.
- Och det var ni tydliga med i kommunikationen med hovet?
- Ja, ja.

Som en direkt konsekvens av hovets påtryckningar plockades de omkring tjugo affischerna med budskapet om kungens otrohet ner från stadens reklampelare. Det hela efterlämnade en besk eftersmak hos Västtrafik.³⁸⁸ Följande kommentar av Alex Bergström (S), vid tiden vice ordförande för Västtrafiks styrelse, fångar det spända stämning-läget:

– Det är inte Västtrafiks fel om vår nuvarande kung har ett dåligt rykte. Bara för att man är kung kan man inte stå över yttrandefriheten.³⁸⁹

Vad Västtrafikhändelsen är bra på att visa är att den ena kungaskandalen inte sker isolerad från den andra. När det skvallras om kungaskandalen rörande Carl XVI Gustaf på 2010-talet konnoterar det många gånger humoristiska pratet tidigare kungaskandaler som har satt sig i folkminnet. Uppenbart drar inte bara mediepubliken, utan också hovet en parallell mellan den i offentligheten mer lågmält bubblande kungaskandalen hemmahörande i det sena 1800-talet och den medialt högljudda dito från 2010.

När vi nu knyter samman vår bild av skvaller är det just detta vi vill placera i diskussionens förgrund, det vill säga såväl vinsterna med som begränsningarna i att studera tre sexrelaterade skandaler från tre olika historiska perioder, med varsin kung i händelsernas centrum.

---

388. Se Snickars, 128–129, för en diskussion om nutida journalisters osäkra pendlande mellan höviskhet och kritik i relation till kungahuset samt hovets bestämde sätt att styra mediebilderna på.

389. Gustaf Nilsson, ”Efter reklamen: nu rasar de mot hovet”, *Göteborgs-Tidningen*, 30 juli 2015.

DET SOM OROAR OCH ROAR

Att skvallra och sprida rykten om kungar och deras påstådda älskare och älskarinnor är ingen oskyldig företeelse. Ytterst illustrerar de tre fallbeskrivningarna monarkins maktposition, liksom mediernas och sociala mediernas förmåga att (re)producera och kommunicera genusordningar och patriarkala strukturer och försätta enskilda individer i påfallande utsatthet. De handlar även om normer kring sexualitet, särskilt kvinnlig respektive samkönad sådan. Våra fallberättelser bär vidare på uppenbara politiska aspekter som bland annat berör statskick och det demokratiska samhällets förutsättningar. Det seriösa skvallret och ryktesspridningen om Oscar II:s, Gustaf V:s och Carl XVI Gustafs påstådda sängkammaräventyr informerar, roar, oroar, ifrågasätter, kritiserar och cirkulerar.

Journalistiken och skvallret

Vi har inte bara visat hur skvaller och rykten från gatan fångades upp av nyhetsmedierna, utan också hur dessa målmedvetet använde lyssnandet som en metod i det journalistiska hantverket. Journalistikens lyhörddhet för och spridning av skvaller och rykten sker med andra ord inte slumpvis utan systematiskt. Det är inte något som råkar hända för att det för tillfället saknas andra mer trovärdiga källor. Skvaller

och ryktesspridning är och var viktiga kommunikationsvägar och källor för det vardagliga journalistiska arbetet, i synnerhet på kvälls- och veckotidningarna, där man med hjälp av språklig uppfinningsrikedom på ett elegant sätt både kritiskt distanserade sig från och välvilligt cirkulerade skvaller. Vi utmanar här gärna folkloristen Trevor J. Blank, som hävdar att det är först med internet som interaktivitet mellan journalistiken och läsarna kan äga rum, att det först nu har blivit möjligt för publiken att inte bara vara mottagare utan också sändare.³⁹⁰ Vi har pekat på just cirkulationen av skvaller, hur olika medier – även talade – konvergerade och producerade skandaler och det som Erving Goffman kallar för frames. Sådana processer ägde inte endast rum i den digitala eran utan också i våra två tidigare, analoga skandaler.

Betydelsen av publikens förmåga att förstå inramningen, gestaltningen, av massmedierade informationer bör inte underskattas. Publiken förutsattes ha förmågan att koppla ihop notiser, romaner, reportage, sånger, kupletter och skämtteckningar, det vill säga genrer och uttrycksformer som i olika hög grad stod i nära kontakt med det talade skvallret. I den digitala eran har hastigheten på och intensiteten i sådan överföring och interaktivitet ökat betydligt. Sociala medier och öppna digitala forum intar i denna mening en ny plats i spelet mellan talets, det tryckta ordets och bildens skvaller.

Journalistikens och skvallrets villkor har förändrats under den dryga hundraårsperiod som vi har undersökt. Monarkins makt har successivt minskat samtidigt som den upplevda gränsen mellan det privata och det offentliga har förflyttats. I början och mitten av 1900-talet höll den etablerade journalistiken igen av rädsla för represalier. Oscar II:s och Gustaf V:s privatliv och påstådda sängkamaraktiviteter väckte uppenbart vetgirighet, i synnerhet när det luktade skandal, men rapporteringen kläddes i satirens språkdräkt på ett så omsorgsfullt sätt att det har varit en utmaning för oss som forskare att identifiera narrativen. Libeller, skillingtryck, kupletter och satir-

---

390. Blank, 12.

teckningar men också till synes oskyldiga nyhetsnotiser utgick från publikens förkunskaper och slutledningsförmåga. Genom förtrogenhet och förtrolighet mellan journalistiken och publiken väcktes lusten att skvallra, utan att några namn på älskare eller älskarinnor behövde nämnas. I arkivarbetet har vi många gånger blivit påmind om vårt ofrånkomliga utanförskap. Kultur och tid skiljer oss från två av våra studieobjekt, och endast genom långvariga vistelser i arkiven har det varit möjligt att förstå och kontextualisera åtminstone delar av alla antydningar, omskrivningar och anonymiseringar.

När det gäller Carl XVI Gustaf saknades det kulturella avståndet. Utmaningen blev istället att inte dra förhastade slutsatser på grund av den egna inblicken i och förkunskapen om berättelsen. Att vi var med när det hela utspelade sig garanterar inte en bättre undersökning. Snarare har det tvingat oss att skärpa förmågan att genom analytiska verktyg skapa distans till skeendet.

Under 2010-talet behövde inte journalistiken gömma sig bakom satirens invecklade språkdräkt och symbolism. Den så kallade skandalboken om Carl XVI Gustaf dömdes i källhänseende ut av flera namnkunniga journalister och citerades samtidigt i långa sjok av tidningarna där de arbetade.³⁹¹ Kungens, drottningens och Camilla Henemarks ansikten prydde rapporteringen. Löpsedlarna var många, liksom förstasidorna och mittupplagen. Morgontidningarna drog försiktigt i bromsen, men ville heller inte missa tåget och bidrog således till förflyttningen av bokens berättelser i ett nätverk av medier. Även dagspressen skickade ut reportrar till den välbesökta presskonferensen under älgjakten på Hunneberg och citerade vad kungen sade, liksom Tidningarnas Telegrambyrå och public service-kanalerna. Det blev så gott som oläsligt, vilket gav ytterligare näring till gestaltningen av en stackars oförarglig kung som har svårt med språket. Går det ens att bli arg på en sådan statschef? Som så många gånger förut, genom mediernas försorg, väckte kungens uttalande komplexa känslor

---

391. Se också Harrison & Schein, 2012.

av ömhet och genans. Det hela skedde i samförstånd med publiken. Vi har exemplifierat dessa relationer genom att, parallellt med innehållet i tidningarna, studera skvallret på Flashback, men också genom att i etnografiska frågelistsvar analysera meddelares syn på affären och kungen.

Vår undersökning har famnat över både den nära relation som, genom skandalen, uppstår mellan journalistiken och publiken och över en seglivad nyhetsgenre som utspelar sig i makthavares sängkammare och omfattas av begreppet *kyssandets politik*.³⁹² För många medborgare är det helt enkelt viktigt att veta vem statschefen har sexuellt umgänge med, vilket inte ska avfärdas som ett osunt intresse för kungars privatliv, utan snarare som ett slags folklig kontroll och krav på arvmonarkins grundläggande förutsättningar. Är avkomman legitim, det vill säga just kunglig och inget annat? Somliga frågelistmeddelare uttryckte ilska över prinsessan Sofias intåg i den kungliga familjen, vilket vittnar om en liknande önskan om kungafamiljens upphöjdhed, men också just om kontroll och insyn. Det är en kritik som i hög grad iscensatts och möjliggjorts genom mediernas rapportering om det faktum att prinsessan Sofia, innan hon blev prinsessa, medverkade i en dokusåpa och vek ut sig i tidningen *Slitz*. Om det vore på annat sätt – om publiken antogs inte bry sig – hade inte *Gamla Breflådans* nidorporträtt av Ellen Hartman publicerats och spridits, inte heller hade Kurt Haijbys självbiografiska roman försvunnit från bokhandeln eller *Den motvillige monarken* blivit en försäljningssuccé. Nyhetsmedier påtvingar inte publiken detta intresse. Det finns där ändå, av till synes rimliga eller åtminstone begripliga skäl, eftersom skvallret om eventuella otrohetsaffärer, myndighetsövergrepp och halvkriminella beteenden utmanar myten om kungligheters nedärvda, medfödda exklusivitet.

---

392. Se Hartley.

Skvallrets politik

Intimiseringen och sammanblandningen av privat och offentligt i nyhetsjournalistiken – där sex, politik och skandaler förs samman och makthavares preferenser i sängkammaren lyfts fram i ljuset – har ett politiskt värde eller åtminstone politiska betydelser. De behöver alls inte vara tecken på moralpanik och erosion av den rationella, förnuftsstyrda diskursen i offentligheten. Snarare avslöjar de myten om den rationella publika sfären som något gott som ska värnas. Pamfletter och kupletter, libeller och skillingtryck antog ofta formen av semipornografiska representationer av hovets och societetens sexuella utsvävningar, vilket öppnade den politiska debatten för fler än de bättre bemedlade och intellektuella. Historierna kunde berättas och återberättas av alla som hade en röst, vilket uppmuntrade till att tänka högt och i förlängningen till bildandet av en allmän opinion. Det svulstiga, snuskiga, kritiska, roade berättandet, som cirkulerade såväl muntligt som skriftligt, ökar i styrka ju närmare startskottet för franska revolutionen vi kommer, visar Robert Darnton. Vi har pekat på hur detta slags skvaller och skandaljournalistik även i slutet av 1800-talet bar på liknande politisk potential. Fundamentet för klassamhällets institutionaliserade ojämlikheter och toppstyrda, odemokratiska statskick kritiserades och bearbetades inte endast av de seriösa politiska opinionsbildarna utan också av lågt ansedda murvlar som hade tillgång till gatans händelser, surr och snack.

Varken 1780 eller 2010 går det att avfärda den här typen av skandaljournalistik som sensationellt och kommersiellt skvaller som reportrar och andra borde hålla sig för goda att ta del av. Snarare kan den ses som en påminnelse om hur den semipornografiska, politiska journalistiken historiskt har bidragit till att ge näring åt idéer om demokratiskt deltagande och jämlikhet mellan människor. Journalistiken förändrades parallellt med modernitetens politiska rörelser och de stora demokratiska revolutionerna i det sena 1700- och tidiga 1800-talet, och då särskilt i samband med franska revolutionen, som

utgör såväl Robert Darntons som John Hartleys centrala referenspunkt. I ljuset av förhärskande senmoderna vetenskapliga och därtill bekväma föreställningar om en nyhetsjournalistik i förflackning som har blivit alltför kommersiell, populär och säljande (vilket förvisso är ett reellt problem) är det perspektiv som Darnton och Hartley föreslår uppfriskande. Den populära, skvallriga, politiska journalistiken har, trots allt, försäkrat sig om att informationen når ”fel” adresser, att den engagerar människor som annars inte bryr sig, och att den därigenom, under seklerna, har bidragit till att sprida demokratiska idéer, skapa engagemang och ge näring åt politisk förändring.

Det kreativt vaga

Gemensamt för våra tre fall är att vi inte kommer att få veta vad som ”egentligen” hände. Det kan uppfattas som en brist men är själva utgångspunkten för att affärerna skulle kunna bli till. Osäkerheten och utrymmet för spekulationer, gissningar, fantasier, konstnärliga friheter och lögnar var förutsättningar för skandalerna. Vi finner skandalberättelserna och skvallret kring dem i tidningarna, i våra frågelistsvar, i digitala trådar, i dagböcker och skämtteckningar liksom i sångtexter och andra poetiska uttrycksformer. Återkommande i våra tre fall är hur skandalerna växte ur vagheter och publicerade fragment. Vi har pekat på hur sådana vagheter hade flera olika orsaker som skiftade över tid. Inskränkningar i tryckfrihetsförordningen, viljan att skydda kungahuset och dålig tillgång på information är exempel på sådana begränsningar. På varje redaktion gjordes bedömningar om vad som var möjligt att publicera. Vi har nämnt små notiser vars innehåll kunde förefalla meningslöst om läsaren själv inte kunde sätta det i kontext. Vi har pekat på hur skillingtryck, kupletter och skämtteckningar krävde förkunskap om specifika, kulturella sammanhang för att bli begripliga. Men vi har också noterat hur sådana textgenrer som låg utanför journalistiken tycktes tillföra information till skandalerna, information vars sanningsanspråk var låga men som nog ändå

kunde uppfattas som ett slags sanningar eller sannolika påståenden.

Vagheter och tveksamma påståenden bör med andra ord inte uppfattas som inneboende svagheter i denna journalistik. Snarare har vi sett hur sådana ”kunskapsluckor” bjöd in den kreativa och informerade läsaren att själv skaffa sig en uppfattning, inte om vad som hade hänt utan om vad som eventuellt skulle kunna ha hänt, ett slags hypotetisk verklighet som många medieskandaler vilar på.

Staden och publiken

Våra affärer blir affärer i samma stund som de uppträder i det offentliga rummet. Detta rum är både metaforiskt och fysiskt till sin karaktär. I det sena 1800-talets Stockholm förefaller det ha varit påfallande trångt. För journalister som var villiga att lämna redaktionens skrivbord och lyssna av vad som pågick var det lätt att få överblick. Även i deras texter framträder det offentliga rummet, inte minst i metaforisk mening, vilket inte i lika hög grad är fallet i motsvarande material från 1950-talet och det tidiga 2000-talet. Journalistiska sanningsanspråk byggde i hög grad på detta nya arbetssätt. Man lyssnade. Man observerade. Man var närvarande i stadslivet, en närvaro som dessutom gärna tog gestalt i texterna. Under åren kring 1950 var det anorlunda. Man var visserligen fortfarande med en viss självklarhet närvarande; man lyssnade och observerade. Men sanningsanspråken verkar snarare ha byggts upp av personliga kontakter. I vårt material kring Haijbyaffären var kontakter med huvudpersonen Haijby en stark orsak till att Vilhelm Moberg, Henning Sjöström och Börje Heed kunde hävda att de satt inne med sanningen. Ingen journalist eller redaktör, framförallt inte Olof Roth, kunde med anseendet i behåll påstå att de kände Marie Friberg eller Ellen Hartman. Men de kunde visa att de hade vistats i samma offentliga rum, att de kunde komma i närheten av huvudpersonerna och andra gestalter som hade information. Under det tidiga 2010-talet var bekantskap med huvudpersoner, exempelvis Camilla Henemark, fortfarande viktigt, utöver

förmågan att röra sig i det offentliga rummet. Skvaller kunde dessutom hämtas från internet och öppna sociala forum, där det lagrades i en form som vi har benämnt prat-i-text-hybrider. Vilka sanningsanspråk som kunde hävdas offentligt via närvaro i sådana digitala rum var och förblir dock osäkert.

Sedlighetens förändringar

Alla tre fallen handlar i viss utsträckning om sedlighet. I skvallret på gatan och i pressen fanns en mer eller mindre uttalad indignation över elitens bristande sexualmoral. Ryktena om Oscar II:s utom-äktenskapliga relationer, såväl på västkusten som i huvudstadens artistkretsar, väckte ilska. Gustaf V:s påstådda homosexualitet var också orsak till upprördhet. Ryktena talade inte endast om Kurt Haijby som partner utan om flera män som varit föremål för kungens erotiska intresse. Vår nuvarande kung Carl XVI Gustafs påstådda festande i slutna sällskap med inhyrda kaffeflickor uppfattades som chockerande och kungen möttes av hård kritik från olika håll för, på nusvenska, omoral.

Men talet om osedlighet skedde i olika kontexter. I slutet av 1800-talet var monarkin satt under press av politiska krafter som förespråkade allmän rösträtt och utvecklad demokrati. Osedliga skandaler med kunglig närvaro spelade monarkins kritiker i händerna. Kunde man ha ett statsskick som byggde på arvsrätt, men vars företrädare föreföll mindre nogräknade med vem de hade sexuella relationer med och vars äktenskap framstod som en formell fasad bakom vilken barn alstrades utan tanke på vare sig sedlighet eller succession? I 1940- och 1950-talens Sverige hade monarkin ett annat slags politisk betydelse. Frågan om kungens sexuella eskapader var inte mindre problematisk, men i huvudsak av nya skäl. Även om tanken på hyckleri var närvarande även här, så var inte de politiska aspekterna direkt knutna till kungens numera avlödade funktion som statschef. Successionsfrågan var förhållandevis oproblematiserad eftersom ingen förväntade sig nå-

gon avkomma från de påstådda samkönade relationerna. Det var snarare homosexualiteten i sig än dess följder och konsekvenser för successionen som skapade problem. Homosexualitet legaliserades i Sverige som tidigare nämnts först 1944 men kvarstod som en psykiatrisk diagnos fram till 1979. Att kungen skulle bedriva detta slags otukt var en oerhörd tanke, vilket också blev en av de främsta orsakerna till att Kurt Haijby skulle tystas, vilket satte fart på skandalen. I vår tredje och nutida skandal kretsar inte heller några uppenbara politiska betydelse kring de påstådda gärningarna. Carl XVI Gustafs politiska makt är i konstitutionell mening sedan 1974 års regeringsform ännu mindre än Gustaf V:s.

Sedlighetsbegreppet användes framförallt under decennierna kring sekelskiftet 1900. Under Haijbyaffären kunde det också användas, men den sexuella problematiken var, som vi sett, inte jämförbar: i 1800-talstermer handlade det om ”otukt mot naturen”,³⁹³

Om vi på motsvarande sätt ska förstå begreppet osedlighet i vår egen nutid, i den carlgustavianska eran, är omoral, som sagt, en möjlig tolkning. Förutom att själva ordet moral har uppenbara tangenter till sedlighet³⁹⁴ vill vi mena att en nutida förståelse av moral i högre grad än sedlighet pekar mot individuella val och handlingar. Omoral förefaller också vara skandalpublikens sätt att rama in skvallret om den nuvarande kungens påstådda utomäktenskapliga sexuella aktiviteter. Det är en omoral som somliga har varit beredda att förlåta, eller för den delen helt avfärda, medan andra har tolkat den som en bekräftelse på kungens, och i förlängningen hela monarkins, brist på markkontakt i en tid präglad av ökad jämställdhet mellan könen.

---

393. SAOB, Otukt, hämtad 1 december 2022; SAOB, Osedlighet, hämtad 1 december 2022.

394. Ibid., Moral, hämtad 1 december 2022.

Tre kvinnor och en man

Talet om sedlighet, otukt och omoral i våra tre fall var i hög grad riktat mot samhällets eliter. Likväl är det tre kvinnor och en man som är centralgestalter i skandalerna. Av olika anledningar, däribland juridiska, var Oscar II och Gustaf V oberörbara. Att uttalat påstå att den förre hade utomäktenskapliga förbindelser kunde leda till fängelse. Att offentligt påstå att den senare hade bedrivit otukt med pojkar och män kunde inte ens nämnas med hänsyn till kungen själv och hans familj. Med sådant tal väntade pressen tills kungen avled 1950. Och även därefter var dags- och kvällspressen försiktiga i sina uttalanden. Det offentliga livet hade dessutom påfallande dålig tillgång till dessa äldre kungar i personligt avseende. För allmänheten visade de upp sig i sin institutionaliserade offentliga roll.

Till skillnad från sina båda föregångare har Carl XVI Gustaf vid flera tillfällen haft ambitionen att visa sig offentligt som en vanlig människa. I takt med att den politiska makten har minskat för monarkin har kungens relation till folket förändrats och stundtals givit intrycket av att ha blivit mer personlig. Kungens vända blad-presskonferens liksom intervjun med TT angående påstådda eskapader på strippklubbar är exempel på detta. I våra källor framgår hur viljan att ibland framstå som vanlig har välkomnats av publiken. Baksidan av denna vilja till vanlighet är att kungen också framstår som en individ med valmöjligheter och en egen, personlig moral. Det var också så han i huvudsak tolkades i Kungen och kaffeflickorna-skandalen. Kungens påstådda val och handlingar uppfattades som omoraliska och otidsenliga. Kollisionen med feminismens och jämställdhetens politiska framgångar under senare decennier är uppenbar. Han var tvungen att förklara sig offentligt.

Det var otänkbart att de två äldre kungarna skulle behöva stå till svars. Istället lades allt fokus på de påstådda älskarinnornas förehavanden, liksom, förstås, på vad Haijby hade haft för sig. Och trots att Carl XVI Gustaf fick förklara sig tilläts inte heller Camilla Henemark

löpa fri. Vi tror inte på några överhistoriska fenomen. Samhället förändras och var tid måste förstås utifrån sitt eget sammanhang. Det hindrar oss dock inte från att identifiera vissa gemensamma nämnanre i berättelserna om våra tre kvinnor och en man. Som framgått är det inga vackra historier som framträder. I korta drag handlar de om mytomani, manipulation, överdriven sexuell drift, divalater och förstås osedlighet, otukt och omoral. Till detta kom en förmodad vilja att tjäna pengar på sina kungliga kontakter som med lätthet kunde tolkas som mer eller mindre öppen prostitution. Där våra kungar kunde komma förhållandevis oskadda ut ur skandalerna var de tre kvinnorna och mannen lovliga villebråd.

De fyra hade dessutom det gemensamt att de tycktes representera de lägre sociala skikten i samhället. Deras förbindelser med de högre skikten uppfattades som att de lägre riskerade att dra ner de högre. Överhuvudtaget är rörelsen mellan högt och lågt en central axel som vår undersökning har kretsat kring. Ur ett genusperspektiv är det i det närmaste en självklarhet hur de höga männen lät sig förledas in i fördärvet, ner i den osedliga dyn av okontrollerad kvinnlig sexualitet, representerad av kvinnor som var specialister på att förställa sig och låtsas vara någon annan än de egentligen var. Särskilt skådespelerskorna Hartman och Friberg uppfattades så.

Det höga och det låga har också en kroppslig aspekt. Sexualiteten har traditionellt setts som en del av naturen, som civiliserade människor ska styra, begränsa och kultivera. Att sexualisera människor, inte minst kvinnor, var och är ett sätt att förpassa dem ut ur kulturen och in i naturen. Att män skulle låta sig frestas av denna naturdrivna sexualitet var inget konstigt. Men som man och dessutom kunglighet borde det vara möjligt att hålla sexualiteten stängden eller åtminstone hantera den med diskretion. De stora fresterskorna, en Hartman, en Friberg eller en Henemark, utgjorde därför ett hot mot kulturen i allmänhet och monarkin i synnerhet. För att inte tala om den samkönade otuktens män. I denna fruktan inför den lössläppta sexualiteten låg också en rädsla för att genitaliernas fria spel skulle ta

över hjärnans rationella viljestyrning. I ett rationellt ordnat samhälle kunde detta inte tillåtas. Men om det nu ändå hade skett, eller om misstankar och rykten om att det hade skett redan börjat cirkulera, då måste berättelser i pressen, i nöjesindustrin och i offentliga, semi-offentliga och privata samtal samverka för att bearbeta katastrofen.

Vi har visat hur denna samverkan kunde gå till och hur kön, sexualitet, klass och politik bildade byggstenar för vad vi kallar seriöst skvaller, det vill säga en härva av påståenden och berättelser som både roar och oroar.

EFTERORD

Den här boken är resultatet av en undersökning som har genomförts tack vare flera stöd, initiativ och kritiska läsningar. Den ekonomiska grundplåten kom från Ridderstads stiftelse. Vi har fått tryckningsbidrag från Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur samt Westrins stiftelse.

Studien rör sig över flera forskningsfält och vi har därför sökt oss till olika akademiska miljöer och personer i syfte att dra nytta av deras specialkompetenser. Vi har fått värdefulla synpunkter från mediehistorikerna Patrik Lundell och Andreas Nyblom, liksom av juridikstudenten Kristina Tansjö. I slutskedet har historikern My Hellsing och etnologen Markus Idvall läst och givit produktiva kommentarer på manus, vilka har förbättrat det avsevärt. I undersökningen ingår svar från en frågelista som inte skulle ha kommit till stånd utan Folklivsarkivet i Lund som hjälpte oss att formulera och skicka ut listan till sina meddelare.

Vi vill också tacka för möjligheten att presentera delar av undersökningen på Film- och mediehistoriska seminariet vid Lunds universitet 2016 och Etnologi- och folkloristikseminariet vid Åbo Akademi 2021. Kollektivet i medie- och kommunikationsvetenskap i Lund tackas för oförtruten skvallerentusiasm på seminarier. Vi har också fått många tillfällen att presentera vår forskning för en internationell

publik, exempelvis vid International Society of Cultural History-konferensen 2018 på Columbia University, SIEF-konferensen 2017 i Göttingen och Institut für Kommunikationswissenschafts Scandology-konferens i Bamberg 2021. Via vårt nätverk i Bamberg fick vi också möjlighet att ingå i den på konferensen följande antologin. Även i nätverket Mediatization and Celebrity Studies fick vi tillfälle att stöta och blöta våra idéer och publicera en metodologiskt inriktad artikel.

KÄLLOR

Arkiv

GÖTEBORG

Göteborgs universitetsbibliotek

LUND

Lunds universitetsbibliotek

Folklivsarkivet, frågelista LUF 246, 58

STOCKHOLM

Kungliga biblioteket

Statistiska Centralbyrån

Bidrag till Sveriges Officiella statistik. Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Åren 1891–1895. Öfverståthållare-embetets underdåniga berättelse för Stockholms stad

Svenskt visarkiv

Internet

Adelsvapen.com, ”Voldemar von Rosen”, https://www.adelsvapen.com/genealogi/Von_Rosen_nr_290 (hämtad 20 mars 2019).

Blog.oxforddictionaries.com, <https://blog.oxforddictionaries.com/2016/11/08/gossip/>.

Diginpast.se, ”Fångar från Blekinge på Långholmen”, <http://diginpast.se/reg/s/p0000001.html> (hämtad 3 oktober 2016).

Encyclopædia Britannica, ”Grub Street”, <https://www.britannica.com/topic/Grub-Street> (hämtad 3 januari 2020).

Flashback forum, *Den stora skvallertråden om H. M. Kung Carl XVI Gustaf*, inlägg från perioden 2–8 november 2010. Totalt 1 727 kommentarer

- Gellerfelt, Mats, ”Recension av Ers majestäts olycklige Kurt”, *Svenska Dagbladet*, 3 september 2008 <https://www.svd.se/boken-om-haijby-alltfor-spekulativ> (hämtad 18 februari 2015).
- Jönsson, Lars-Eric, ”Det saknas en vital ingrediens i ’En kunglig affär’”, *Helsingborgs Dagblad* och *Sydsvenskan*, 26 december 2021, <https://www.sydsvenskan.se/2021-12-26/det-saknas-en-vital-ingrediens-i-en-kunglig-affar> (hämtad 4 februari 2022).
- Kungliga biblioteket, *Sveriges periodiska litteratur*, post 861, ”Breflådan”, www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_861.htm (hämtad 3 oktober 2016).
- Kungliga biblioteket, *Sveriges periodiska litteratur*, post 721, ”Tidningen Lycko-Per”, http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_721.htm (hämtad 3 oktober 2016), www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/2/2_922.htm (hämtad 3 oktober 2016).
- Mediearkivet, *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och *Expressen*. Sökning på ”den motvillige monarken” för perioden 2–8 november 2010. Totalt 181 texter, <https://www.retrievergroup.com/sv/product-medicarkivet> (hämtad 11 februari 2015).
- Nationalencyklopedin, ”Ellen Hartman-Cederström”, <https://www-nese.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/ellen-hartman-cederstrom> (hämtad 19 april 2017).
- Rötters anbytarforum. Ämne: Aktrisen Ellen Hartman-Cederström, Stockholm född 1860. <https://forum.rotter.se/index.php?topic=28711.0> (hämtad 19 april 2017).
- Stockholmskällan, <https://stockholmskallan.stockholm.se/skbllobs/b2/b2e77d90-bc7f-4f67-a116-537356feb155.pdf>.
- Stugart, Martin, ”Mätresshus: Ett hus med stora överraskningar. Enligt legenden lät Oscar II uppföra huset på Kungsgatan 51 som bostad åt sina älskarinnor”, *Dagens Nyheter*, 28 februari 1997, <https://www.dn.se/arkiv/stockholm/matresshus-ett-hus-med-stora-overraskningar-enligt-legenden-lat-oscar-ii-uppfora-huset-pa/> (hämtad 30 december 2019).
- Svenska Akademiens Ordbok, <http://www.saob.se>, ”skvaller” (hämtad 1

- maj 2020), ”bulevard” (hämtad 5 oktober 2017), ”kokett”, ”opinion”, ”publicitet”, ”skvaller” (hämtade 5 januari 2020).
- Svenskt biografiskt lexikon, ”Helena (Ellen) E F Hartman-Cederström”, förf. Oscar Wieselgren, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12619> (hämtad 26 april 2017).
- SVT play. En kunglig affär. <https://www.svtplay.se/en-kunglig-affar> (hämtad 4 februari 2022).
- ”Vilar ännu de döda under Birger Jarls torg?”, *Dagens Nyheter*, 24 april 2008, <https://www.dn.se/arkiv/kultur/vilar-annu-de-doda-under-birger-jarls-torg/> (hämtad 20 december 2019).
- Wikipedia, ”Marie Friberg”, https://sv.wikipedia.org/wiki/Marie_Friberg (hämtad 27 augusti 2018).
- Wikipedia, ”Ellen Hartman”, https://sv.wikipedia.org/wiki/Ellen_Hartman (hämtad 27 augusti 2018).

Litteratur

- Ahlgren, Stig 1966. *Den okände Karl Gerhard*. Stockholm: Bonniers.
- Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj 2008. *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Anrep, Gabriel (red.) 1891. *Sveriges Ridderskaps och Adels Kalender för år 1892*. Stockholm: Bonniers.
- Asplund, Johan 1967. *Om mättnadsprocesser*. Uppsala: Argos.
- Atkinson, David & Roud, Steve (red.) 2014. *Street Ballads in Nineteenth-Century Britain, Ireland, and North America: The Interface between Print and Oral Traditions*. London: Routledge.
- Atkinson, David & Roud, Steve (red.) 2019. *Cheap Print and the People: European Perspectives on Popular Literature*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Bachtin, Michail 1986. *Rabelais och skrattets historia: François Rabelais verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen*. Gråbo: Anthropolos.

- Bagerius, Henric 2017. *Olydnadens söner: Sodomi som politiskt vapen i det senmedeltida Europa*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bagerius, Henric & Berglund, Louise (red.) 2015. *Politik och passion: Svenska kungliga äktenskap under 600 år*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Beckman, Margareta 2012. *Kungar, drottningar, älskare och älskarinnor: Konvenansäktenskap och kunglig sängkammarsfröjd*. Stockholm: Fischer & Co.
- Berg, Martin & Wickman, Jan 2010. *Queer*. Stockholm: Liber.
- Biddle, Ian & Gibson, Kirsten (red.) 2017. *Cultural Histories of Noise, Sound and Listening in Europe 1300–1918*. London: Routledge.
- Billig, Michael 1998. *Talking of the Royal Family*. London: Routledge.
- Bird, Elizabeth S. 1997. "What a Story! Understanding the Audience for Scandal". I James Hull & Stephen Hinerman (red.), *Media Scandal: Morality and Desire in the Popular Culture Marketplace*. Oxford: Polity Press, s. 99–121.
- Blain, Neil & O'Donnell, Hugh 2009. *Media, Monarchy and Power*. Bristol: Intellect Books.
- Blank, Trevor J. 2013. *The Last Laugh: Folk Humor, Celebrity Culture and Mass-mediated Disasters in the Digital Age*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Boehm, Christopher 1999. *Hierarchy in the Forest: The Evolution of Egalitarian Behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bosdotter, Kjersti (red.) 2012. *Faror för staten av svåraste slag: Politiska fångar på Långholmen 1880–1950*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Brewer, John 2005. "Personal Scandal and Politics in Eighteenth-Century England: Secrecy, Intimacy and the Interior Self in the Public Sphere". I Marie-Christine Skuncke (red.), *Media and Political Culture in the Eighteenth Century*. Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien.
- Briggs, Asa & Burke, Peter 2002. *A Social History of Media: From Gutenberg to the Internet*. Cambridge: Polity Press.
- Bring, Ove 2017. *Kvinnor och kungar: Om krig och fred. Fredsaktivism och kungamakt på Bernadotternas tid*. Stockholm: Atlantis.
- Burrows, Simon 2010. *A King's Ransom: The Life of Charles Théveneau de*

- Morande, Blackmailer, Scandalmonger and Master-Spy*. London: Continuum.
- Butler, Judith 2007. *Genustrubbel*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Carlsson, Ingemar 1967. *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur: En bibliografi*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Carlstoft-Bramell, Anna-Karin 2007. *Vilhelm Moberg tar ställning: En studie av hans journalistik och hans tidsaktuella diktning*. Diss. Stockholm: Carlssons.
- Cronqvist, Marie, Jarlbrink, Johan & Lundell, Patrik (red.) 2014. *Mediehistoriska vändningar*. Lund: Mediehistoriskt arkiv.
- Dahlgren, Peter 2000. "Vad säger medierna och vad betyder de?" I Gunilla Jarlbro (red.), *Vilken metod är bäst – ingen eller alla? Metodtillämpning i medie- och kommunikationsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Darnton, Robert 1982. *The Literary Underground of the Old Regime*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Darnton, Robert 1990. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York & London: W. W. Norton.
- Darnton, Robert 1996a. *Pornografi och revolution: Förbudna bästsäljare i det förrevolutionära Frankrike*. Stockholm: Ordfront.
- Darnton, Robert 1996b. *The Forbidden Best-sellers of Pre-revolutionary France*. New York: W. W. Norton & Co.
- Darnton, Robert 1997. "Best-sellers and Gossip-mongers in 18th-century France". *Unesco Courier*, vol. 50, nr 6, 14–18.
- Darnton, Robert 2004. "All the News That's Fit to Sing", *Smithsonian*, vol. 35, nr 7, 110–19.
- Darnton, Robert 2005. "Mademoiselle Bonafon and the Private Life of Louis XV: Communication Circuits in Eighteenth-Century France". I Marie-Christine Skuncke (red.), *Media and Political Culture in the Eighteenth Century*. Stockholm: Kungliga Vitterhetsakademien, 21–54.
- Darnton, Robert 2010a. *Poetry and the Police: Communication Networks in 18th Century Paris*. Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

- Darnton, Robert 2010b. "Introduction". Till Gédéon Lafitte, Marquis de Pelleport, *The Bohemians*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Darnton, Robert 2010c. *The Devil in the Holy Water or the Art of Slander from Louis XIV to Napoleon*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Darnton, Robert 2010d. "The Devil in the Details: A Reply". *H-France Forum*, vol. 5, nr 4, 117–127.
- Dégh, Linda 1994. *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington: Indiana University Press.
- Domeier, Norman 2015. *The Eulenberg Affair: A Cultural History of Politics in the German Empire*. Rochester: Camden house.
- Douglas, Mary 1997. *Renhet och fara: En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya doxa.
- Ebervall, Lena & Samuelsson, Per 2008. *Ers Majestäts olycklige Kurt: En roman med verklighetsbakgrund*. Stockholm: Piratförlaget.
- Edoff, Erik 2016. *Storstadens dagbok: Boulevardpressen och mediasystemet i det sena 1800-talets Stockholm*. Lund: Mediehistoriskt arkiv.
- Elgklou, Lars 1984. *Kungliga gunstlingar och favoriter*. Stockholm: Interpublishing.
- Enefalk, Hanna 2013. *Skillingstryck: Historien om 1800-talets försvunna massmedium*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Entman, Robert M. 1993. "Framing: Toward a Clarification of a Fractured Paradigm". *Journal of Communication*, vol. 43, nr 4, 51–58.
- Erlander, Tage 2001. *Dagböcker 1950–51*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Erlander, Tage 2002. *Dagböcker 1952*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Erlander, Tage 2003. *Dagböcker 1953*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Esborg, Line & Thorsen, Katrine Watz 2018. "New Perspectives on Scandinavian Skillingstryck". *Arv: Nordic Yearbook of Folklore*, vol. 74. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Farge, Arlette 1994. *Subversive Words: Public Opinion in Eighteenth-Century France*. Oxford: Polity Press.

- Forsgren, Nils 2002. *Ständigt denne Andrén: Vicke Andrén och en gränslös bildvärld*. Lidingö: Eget förlag.
- Forslid, Torbjörn et al. (red.) 2017. *Celebritetsskapande från Asllani till Strindberg*. Lund: Lunds universitet.
- Franzén, Mats 1992. *Den folkliga staden*. Lund: Arkiv förlag.
- Frihammar, Mattias 2010. *Ur svenska hjärtans djup: Reproduktion av samtida monarki*. Stockholm: Carlsson.
- Garnert, Jan 2005. *Hallå! Om telefonens första tid i Sverige*. Lund: Historiska media.
- Gerhard, Karl 1956. *Katt bland hermeliner*. Stockholm: Bonniers.
- Gerhard, Per 2007. *Karl Gerhard: Med kvickheten som vapen*. Stockholm: Lind & Co.
- Gluckman, Max 1963. "Gossip and Scandal". *Current Anthropology*, vol. 4, nr 3, 307–16.
- Goffman, Erving 1990 (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin.
- Goffman, Erving 1971. *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.
- Goffman, Erving 1986 (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Görts, Maria 2009. *Oscar II:s hus fyller 110 år (1899–2009)*. Göteborg: Eget förlag.
- Habermas, Jürgen 1984. *Borgerlig offentlighet*. Lund: Arkiv förlag.
- Hadenius, Stig & Nevéus, Torgny (red.) 1960. *Majestäten i närbild: Oscar II i brev och dagböcker*. Uppsala: Lindblad.
- Hagström, Charlotte & Sjöholm, Carina 2017. "Nya frågor till gamla svar". I Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet (Studies in Arts and Cultural Sciences).
- Haijby, Kurt 1947. *Patrik Kajson går igen*. Stockholm: Modern tid.
- Haijby, Kurt 1951. *Ett lysande följe*. Stockholm: Modern tid.
- Haijby, Kurt 1979. *Patrik Kajson går igen*. Stockholm: Latinaförlaget.

- Hammarlin, Mia-Marie 2019. *Exposed: Living with Scandal, Rumour, and Gossip*. Lund: Lund University Press & Manchester University Press.
- Hammarlin, Mia-Marie & Jönsson, Lars-Eric 2017a. "Att skvallra och sprida rykten om kungen: Pågående forskning om medierade skandaler". *Upptecknaren* 2017. Lund: Folkliksarkivet.
- Hammarlin, Mia-Marie & Jönsson, Lars-Eric 2017b. "Prat i text: Om skvaller som journalistisk metod". I Torbjörn Forslid, Patrik Lundell, Anders Ohlsson & Tobias Olsson (red.), *Celebritetsskapande från Asllani till Strindberg*. Lund: Lunds universitet.
- Hammarlin, Mia-Marie & Jönsson, Lars-Eric 2018. "Gemensamt för dessa skandaler är politik, förbjuden sex och kunglig närvaro". *Helsingborgs Dagblad & Sydsvenskan*, 22 april 2018.
- Hammarlin, Mia-Marie & Jönsson, Lars-Eric 2021. "Gossip as Journalism and Journalism as Gossip: A Cultural History Investigation of Two Royal Sex Scandals in Sweden 1890 and 2010". I André Haller, Hendrik Michael & Lucas Seeber (red.), *Scandals in New Media Environments*. Cham, Schweiz: Springer Nature.
- Harrison, Dick & Schein, Desirée A. 2012. *Från en säker källa: Sanningen om kungaskandalen*. Stockholm: Ica Bokförlag.
- Hartley, John 1996. *Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture*. London: Arnold.
- Harvard, Jonas & Lundell, Patrik (red.) 2010. *1800-talets mediasystem*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Hastrup, Kirsten 2010. *Kultur: Den flexibla gemenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hazell, Robert & Morris, Bob (red.) 2020. *The Role of Monarchy in Modern Democracy: European Monarchies Compared*. Oxford: Hart.
- Heine, Jean A. 1872. "Fäderneslandets" uppdagade mysterier: 1872 års upplaga. Med porträtt af "Fäderneslandets" förläggare. Södertälje: Rosenströms boktryckeri.
- Helsing, My 2015. *Hedvig Elisabeth Charlotte: Hertiginna vid det gustavian-ska hovet*. Stockholm: Atlantis.
- Herriman, Nicholas 2010. "The Great Rumour Mill: Gossip, Mass Me-

- dia, and the Ninja Fear”. *The Journal of Asian Studies*, vol. 69, nr 3, 723–748.
- Hessérus, Mattias 2017. *Rätten till privatlivet: Om moralen bakom omoralen i svensk press*. Stockholm: Carlsson.
- Heuman, Mats 1978. *Rättsaffärerna Kejne och Haijby*. Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Claes-Göran et al. 1983. *En svensk presshistoria*. Solna: Esselte Studium.
- Häger, Björn. 2014. *Reporter: En grundbok i journalistik*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbrink, Johan 2009. *Det våras för journalisten: Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Jarlbrink, Johan 2015. ”Mobile/sedentary”. *Media History*, vol. 21, nr 3, 280–293.
- Jenkins, Henry 2008. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Jensen, Klaus Bruhn 1995. *The Social Semiotics of Mass Communication*. London: Sage.
- Johannesson, Eric et al. 2001. *Den svenska pressens historia. 2: Åren då allting hände (1830–1897)*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Jönsson, Lars-Eric & Fredrik Nilsson 2017. ”Om etnologi och kulturhistoriska metoder”. I Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences.
- Jönsson, Lars-Eric 2017. ”Byggnaderna, sakerna, arkivakterna”. I Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet (Studies in Arts and Cultural Sciences).
- Jönsson, Lars-Eric 2018. ”Skådespelerskan som försvann”. *Helsingborgs Dagblad & Sydsvenskan*, 12 juli 2018.
- Jönsson, Mats & Patrik Lundell 2009. *Media and Monarchy in Sweden*. Göteborg: NORDICOM.

- Kapferer, Jean-Noël 1988. *Rykten: Världens äldsta nyhetsmedium*. Stockholm: Norstedts.
- Koch, Martin 1912. *Arbetare: En historia om hat*. Stockholm: Bonniers.
- Kohlrausch, Martin 2017. "Loss of Control: Kaiser Wilhelm II, Mass Media, and the National Identity of the Second German Reich". I Milinda Banerjee (red.), Charlotte Backerra & Cathleen Sarti, *Transnational Histories of the "Royal Nation"*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kohlrausch, Martin 2010. "The Workings of Royal Celebrity: Wilhelm II as Media Emperor". I Edward Berenson & Eva Giloi (red.), *Constructing Charisma: Celebrity, Fame and Power in Nineteenth-century Europe*. New York: Berghan Books.
- Korn, Dan 2013. *Kejne: Verkligheten bakom 1950-talets rättsröteaffärer*. Stockholm: Carlsson.
- Krüpe, Florian 2021. "'Revenge for Caligula!' Ludwig Quidde, Wilhelm II and the Scandal of 1894". I André Haller, Hendrik Michael & Lucas Seeber (red.), *Scandals in New Media Environments*. Cham, Schweiz: Springer Nature.
- Kværndrup, Sigurd 2006. *Den østnordiske ballade: Oral teori og tekstanalyse*. København: Museum Tusulanums forlag, & Københavns Universitet.
- L. von H... (pseud.) 1891. "Konst och kärlek": *En nutidshistoria ur Stockholms artist- och "högre värld"*. Stockholm: Nya Boktryckeriet.
- Larsson, Leon 1909. *Samhällets fiende*. Stockholm: Bonnier.
- Lennerhed, Lena 1994. *Frihet att njuta: Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Liljestrand, Jens 2018. *Mannen i skogen: En biografi över Vilhelm Moberg*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lindenbaum, Arne 1952. *Okrönta härskarinnor på Stockholms slott*. Stockholm: Fritze.
- Lindholm, Fredrik 1887. *Tidningsmannen*. Stockholm: Svea.
- Lindner, Rolf 2013. *Walks on the Wild Side: En historia om stadsforskning*. Malmö: Égalité.

- Lindqvist Grinde, Janne 2008. *Klassisk retorik för vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindqvist, Herman 2018, *För Sverige: Hela tiden*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Martín-Barbero, Jesús 1993. *Communication, Culture and Hegemony: From the Media to Mediations*. London: Sage.
- Mattson, Annie 2010. *Komediant och riksförädare: Handskriftcirkulerade smädeskrifter mot Gustaf III*. Uppsala: Uppsala universitet.
- McLuhan, Marshall 1967. *Media: Människans utbyggnader*. Stockholm: Pan/Norstedts.
- McMahon, Darrin M. 1998. "The Counter-Enlightenment and the Low-Life of Literature in Pre-revolutionary France". *Past and Present*, vol. 159, nr 1, 77-112.
- Miller, Elisabeth Carolyn 2013. *Slow Print: Literary Radicalism and Late Victorian Print Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Moberg, Vilhelm 1953. *Att övervaka överheten*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Moberg, Vilhelm 1954. *Det gamla riket*. Stockholm: Bonniers.
- Moberg, Vilhelm 1984. *I egen sak: Objektiva inlägg i det offentliga samtalet*. Stockholm: Ordfront.
- Nilsson, Fredrik 2017. "Snedvridningar – kulturanalytiska ledtrådar". I Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Lunds universitet (Studies in Arts and Cultural Sciences, nr 13).
- Nyblom, Andreas 2010. "Mediernas livrustkammare: Nordiska museet och berömmelsens materialitet". I Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediesystem*. Lund: Mediehistoriskt arkiv.
- Ohlsson, Héléne 2003. "'Nervös är tiden': Skådespelerskan Ellen Hartman. Från objekt till subjekt". Magisteruppsats. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ohlsson, Héléne 2016. "Pariafeminitetens återuppståndelse: Diskurser om skådespelerskor runt sekelskiftet 1900". *Lambda Nordica*, nr 1-2, 2016.

- Ohlsson, H el ene 2017. Representing Pariah: Femininity Sexuality, Gender, and Class at the Fin-de-si cle. *Nordic Theatre Studies*, vol. 29, nr 1, 2017, 44–63.
- Ohlsson, H el ene 2018. ”Gudomlig, ingenting mindre än gudomlig!” Sk despelskan Ellen Hartmans iscensättningar på scen och i offentlighet. Stockholm: Stockholms universitet.
- Olsson, Kenth 1993. *Aff rernas Sverige: Efterkrigstidens politiska skandaler*. Stockholm: Contra förlag.
- Oscarsson, Ingemar 1986. ”Nils Rudolf Munch af Rosenschöld och skandaltidningen Fäderneslandet från Lund”. *Studiekamraten*, nr 3, 1986.
- Persson, Anders 2019. *Framing Social Interaction: Continuities and Cracks in Goffman’s Frame Analysis*. Abingdon, England: Routledge.
- Pitt-Rivers, Julian 2011. ”The Place of Grace in Anthropology”. *HAAU: Journal of Ethnographic Theory*, vol. 1, nr 1, 423–450.
- Pred, Alan 1990. *Lost Words and Lost Worlds: Modernity and the Language of Everyday Life in Late Nineteenth-century Stockholm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rabenius, Olof 1945. ”Ellen Hartman-Cederlund d d”. *Svenska Dagbladet*, 5 maj 1945.
- Ramström, Edvard 1981. *En fri tidning: Arbetaren. Syndikalistisk pressr st 60  r*. Stockholm: Federativ.
- Reuterdahl, Henrik 1920: * rkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer*. Lund: Gleerup.
- Ric eur, Paul 1988. *Från text till handling: En antologi om hermeneutik*. Red. Peter Kemp & Bengt Kristensson. Lund: Symposion.
- Rogers, Pat 1972. *Grub Street: Studies in a Subculture*. London: Methuen & Co.
- Roth, Sven-Olof 1881. *De verkliga Stockholms-mysterierna: Bilder ur Hufvudstadslifvet, sådant det ter sig såväl i palats som i koja*. Stockholm: Eget förlag.
- Roth, Sven-Olof (pseud. Svante) 1907. *Solglimtar och molntappar:  gonblicksbilder af Svante*. Stockholm: Carl Larsons förlag.
- Sennefelt, Karin 2005, ”Stockholmsliv: Riksdagssumg nge och identi-

- tetsformering under frihetstiden”. *Historisk tidskrift*, vol. 125, nr 3, 399–420
- Shehata, Adam 2015 ”Journalistikens dagordningar och gestaltningar”. I Michael Karlsson & Jesper Strömbäck (red.), *Handbok i journalistikforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Shepard, Leslie 1973. *The History of Street Literature: The Story of Broad-side Ballads, Chapbooks, Proclamations, News-sheets, Election Bills, Tracts, Pamphlets, Cocks, Catchpennies, and other Ephemera*. Detroit: The Singing P.
- Silverstolpe, Fredrik et al. 1999. *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860–1960*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Sjöberg, Thomas, Rauscher, Deanne & Meyer, Tove 2010. *Carl XVI Gustaf: Den motvillige monarken*. Stockholm: Lind & Co.
- Sjöstrand, Lars 2012. ”Fallet Kurt Haijby: politisk psykiatri i folkhemmet”. *Läkartidningen*, nr 46, 2012.
- Sjöström, Henning 1954. *Dramat Haijby: En vitbok om Haijby-affären*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Snickars, Pelle 2009. ”A King without e-mail: Reflections on New Media and the Royal Court”. I Mats Jönsson & Patrik Lundell (red.), *Media and Monarchy in Sweden*. Göteborg: NORDICOM.
- Steakley, James D. 1983. ”Iconography of a Scandal: Political Cartoons and the Eulenberg Affair”. *Studies in Visual Communication*, vol. 9, nr 2.
- Stenson, Carl 1977. *Livkusens berättelse*. Stockholm: Bonniers.
- Stephens, Mitchell 2007. *A History of News*. 3 uppl. New York: Oxford University Press.
- Strand, Karin 2016. *Brott, tiggeri och brännvinets fördärv: Studier i socialt orienterade visor i skillingtryck*. Stockholm: Gidlunds.
- Strindberg, August 1879. *Röda rummet: Skildringar ur artist- och författarlifvet*. Stockholm: Seligmann.
- Stålberg, Wilhelmina 1839. *Emmas Hjerta* Roman af förf. till ”Den lyckliga omnibusfärden”. Stockholm: Elmén & Granberg.
- Sundberg, Ulf 2004. *Kungliga släktband: Kungar, drottningar, frillor och deras barn*. Lund: Historiska Media.

- Surkis, Judith 2014. "Of Scandals and Supplements: Relating Intellectual and Cultural History". I Darrin McMahon & Samuel Moyn (red.), *Rethinking Modern European Intellectual History*. Oxford: Oxford University Press.
- Söderström, Göran 2000. "Kejne- och Haijbyaffärerna". I Martin Andreasson (red.), *Homo i folkhemmet: Homo- och bisexuella i Sverige 1950–2000*. Göteborg: Anamma.
- Thorsell, Erik & Silverstolpe, Fredrik 1981. *En homosexuell arbetares memoarer: Järnbruksarbetaren Erik Thorsell berättar*. Stockholm: Förlaget Barrikaden.
- Thurén, Torsten 2005. *Källkritik*. 2 utg. Stockholm: Liber.
- Kongl. maj:ts och rikens ständers faststälde tryckfrihets-förordning; dat. Örebro den 16 julii 1812. *Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:tis*. Stockholm: Kongl. Tryckeriet.
- Wennberg, Bertil & Örtenhed, Kristina (red.) 2016. *Fritt ord 250 år: Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland. Ett levande arv från 1766*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Vermeule, Blakey 2006. "Gossip and Literary Narrative". *Philosophy and Literature*, vol. 30, nr 1: 102–17.
- Widestedt, Kristina 2009. "Pressing the Centre of Attention: Three Royal Weddings and a Media Myth". I Mats Jönsson & Patrik Lundell (red.), *Media and Monarchy in Sweden*. Göteborg: NORDICOM.
- Wilhelmina (pseudonym för Wilhelmina Stålberg) 1843. *Lyriska toner*. Stockholm: P. G. Berg.
- Åhlén, Bengt et al. 1986. *Ord mot ordningen: Farliga skrifter, bokbål och kättarprocesser i svensk censurhistoria*. Stockholm: Ordfront.
- Åse, Cecilia 2009. *Monarkins makt: Nationell gemenskap i svensk demokrati*. Stockholm: Ordfront.
- Östergren, Klas 2021. *Två pistoler*. Stockholm: Bokförlaget Polaris.

PERSONREGISTER

- Aguéli, Ivan 79
Ahlgren, Ernst 278
Albert, furste 179
Alsén, Olof 119
Andersson, Pelle 170
Asplid, Åsa 147
- Bachtin, Michail 73
Bagerius, Henric 93
Barkman, Clas 147
Beckman, Margareta 68, 78
Bengtsson, Tomas 154, 156, 157
Bergström, Alex 190
Bernadotte, Ebba 65
Billig, Michael 150, 151, 162, 174, 176, 187
Blain, Neil 178
Blank, Trevor J. 192
Bosdotter, Kjersti 56
Brando, Marlon 165
Branting, Hjalmar 51, 52, 54, 56
Brewer, John 42
Briggs, Asa 24
Burke, Peter 24
Burrows, Simon 23
- Cantwell, Oisín 141, 142
Carleson, N. C. 52
Carl-Philip, prins 181
Carlsson, Ingemar 38
Carlsson, Mattias 145, 165, 170
Carl XVI Gustaf 11, 15, 16, 19, 20, 21, 25, 29, 34, 43, 44, 45, 70, 72–77, 79, 91, 93–99, 102, 104, 105, 109–114, 116–120, 123–130, 133, 134, 135, 137–141, 143–146, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 162–167, 169, 170, 172–175, 177–191, 193, 194, 198–200
Charles, prins 179
Chrispinsson, John 171, 172
Claesson, Max 155
Coquelin, Constant 78
- Danielsson, Axel 54
Danian, Sara 62
Darnton, Robert 22–24, 31, 32, 34, 40–43, 57, 62, 64, 74, 91–94, 123, 161, 165, 168, 195, 196
d'Aubebard, Pascal 72
Diana, prinsessa 179
von Dolcke, Magda 79
Domeier, Norman 25
Douglas, Mary 121
Dragic, Marijana 145
du Barry, Jeanne 93, 94, 161, 164, 165
- Ebervall, Lena 101–103, 132, 134
Edoff, Erik 17, 48, 50, 56, 57, 61, 62
Edward, prins 179
Einonen, Piia 39
Ekeberg, Birger 117, 119
Eklund, Sigge 157, 159
Ekström, Anders 35
Elgklou, Lars 68, 79
Elizabeth, drottningmoder 179
Eman, Greger 90
Enefalk, Hanna 23, 87, 95
Entman, Robert M. 138, 178, 180, 181, 182
Eriksson, Pehr 54
Erlander, Tage 103, 117–123, 168

- Fernandez, F. Ramos 26
 Fredrik Adolf 44
 Friberg, Marie 15, 68–70, 72–77, 79, 89,
 91, 94, 98, 99, 129, 163, 164, 197,
 201
 Frisk, Karl August 83–87
- Gellerfelt, Mats 104
 Gerhard, Karl 160
 Goffman, Erving 32–34, 68, 87, 138, 156,
 182, 183, 185, 192
 Grinde, Janne Lindqvist 142
 Guillou, Jan 54
 Gustaf III 39, 43
 Gustaf V 15, 34, 79, 100, 101, 103, 105,
 106, 108, 112, 117, 130, 147, 156, 160,
 168, 171, 191, 192, 198–200
 Gustaf VI Adolf 117, 135
 Görts, Maria 77
- Habermas, Jürgen 41, 61, 63
 Hacking, Ian 112
 Hagström, Charlotte 18
 Haijby, Kurt 15, 17, 19, 20, 21, 34, 37,
 100–113, 116–121, 123–134, 147, 148,
 160, 163, 168, 194, 197–200
 Hammarlin, Mia-Marie 34, 58, 138, 140,
 169, 188
 Hammarström, Emma 79
 Harrison, Dick 161, 193
 Hartley, John 13, 194, 196
 Hartman, Ellen 15, 19, 68, 77–86, 88,
 89, 91, 94, 98, 99, 129, 163, 164, 172,
 194, 197, 201
 Harvard, Jonas 24, 36, 81
 Hedvig Elisabet Charlotta, drottning 44
 Heed, Börje 130, 131, 197
 Helin, Jan 139, 140
 Hellsing, My 44
 Henemark, Camilla 141, 160, 162–167,
 186, 193, 197, 200, 201
- Herriman, Nicholas 30
 Heuman, Mats 101
 Hildeman, Karl-Ivar 39
 Hill, Annette 13
 Holmberg, Anders 146
 Holmberg, Anna 101
 Holmberg, Claes-Göran 38
 Holmén, Christian 139
- Ingers, Arne 20
- Jarlbrink, Johan 46, 48, 53, 58, 59, 60,
 63, 68
 Jenkins, Henry 25
 Johannisson, Karin 162, 163
 Johansson, Roland 145
 Jülich, Solveig 35
 Jönsson, Lars-Eric 18, 19, 36, 134, 159,
 174, 179
- Kapferer, Jean-Noël 12, 30, 188
 Karl XV 95, 96
 Keiller, James 79
 Kejne, Karl-Erik 20, 104, 105, 120, 127
 Kohlrausch, Martin 25, 26
 Korn, Dan 20, 21, 101, 105, 126
- Lans, Kristian 188, 189
 Lantz, Nils 120
 Lettström, Anders 167
 Lewenhaupt, Carl Adam "Noppe" 145,
 167
 Liljestränd, Jens 127, 128
 Lindahl, Edward 121–125, 168
 Lindholm, Fredrik 60
 Lind, Kalle 160
 Lindqvist, Herman 77
 Littorin, Jens 152
 Lovisa Ulrika, drottning 43
 Ludvig XIV 93

- Ludvig XV 41, 164
 Ludvig XVI 93
 Lundell, Patrik 24, 35, 36, 48, 179
 Lundquist, Folke 104
 Lundström, Georg ”Jörgen” 80, 90
 Lyman, Stanford M. 139
- Madeleine, prinsessa 181
 Maffesoli, Michael 179
 Marie Antoinette, drottning 93
 Markovic, Mille 167, 170
 Mattsson, Annie 39, 40
 Mattsson, Arne 105
 Meyer, Tove 16, 146
 Moberg, Vilhelm 101, 103, 104, 127, 128,
 129, 197
 Mossberg, Eije 118
 Munck, Adolph 43
- Nilsson, Fredrik 18, 19, 22, 36, 159, 190
 Nilsson, Kerstin 132, 133
 Nothin, Torsten 104, 118, 119, 125, 126,
 128, 160
- O’Donnell, Hugh 178
 Ohlson Wallin, Elisabeth 166, 168
 Oscar II 15, 34, 45, 46, 65, 68–70, 72,
 74, 76–80, 95, 99, 156, 163, 171, 188,
 189, 191, 192, 198, 200
 Oscar, prins 65
 Ottesen-Jensen, Elise 105
- Palm, August 52, 54, 56
 Parikas, Dodo 90
 Persson, Anders 156
 Petersson, Birgit 54
 Philip av Eulenburg, greve 25
 Philipson, Anders ”Aje” 145, 167
 Pompadour, madame 72, 93, 94
- Quensel, Conrad 110, 133
 Quensel, Nils 105
- Rabenius, Olof 78
 Rauscher, Dianne 16, 137
 Rellinger, Heather 181, 182
 Ribbing, Seved 105
 Ricoeur, Paul 63
 Ridderstad, C. F. 50
 Rogers, Pat 24, 64
 von Rosen, Reinhold 65–67, 77, 80, 81,
 83–86, 88
 von Rosen, Voldemar 65
 Roth, Olof 15, 45–54, 56, 57, 59, 61, 67,
 68, 72–75, 78, 83, 90–92, 94, 96–98,
 197
 Rydgren, Gustaf Adolf 54
 Rydström, Jens 90
- Samuelsson, Per 101–103, 105, 132, 134
 Schein, Desirée A. 161, 193
 Schulman, Alex 157, 159
 Scott, Marvin B. 139
 Selling, Olof 104
 Sennefelt, Karin 39, 40
 Shehata, Adam 32
 Shepard, Leslie 23, 64
 Silverstolpe, Fredrik 90
 Silvia, drottning 136, 167, 175, 181, 193
 Sjöberg, Sten 130
 Sjöberg, Thomas 16, 135, 137, 145, 146,
 166, 178
 Sjöholm, Carina 18
 Sjöström, Henning 101, 197
 Skuncke, Marie-Christine 41
 Snickars, Pelle 35, 179, 190
 Sofia Magdalena, drottning 43
 Sofia, prinsessa 194
 Stenson, Carl 21
 Stephanie, prinsessa 179, 180
 Strand, Karin 23, 87

Strindberg, August 48, 69
Stålberg, Wilhelmina 85
Sue, Eugène 50
Sundberg, Ulf 79
Surkis, Judith 23
Svensson, J. W. 47, 72, 83, 86
Svärdson, Pär 147
Swensson, Oscar 133
Syrén, Michael 139, 145
Söderström, Göran 20, 90, 101, 113,
120

Ternert, Bertil 154
Thellenberg, Ida 147
Thompson, John B. 26, 27
Turner, Graeme 28

Vermeule, Blakey 39
Victoria, drottning 105
Victoria, kronprinsessa 181

Victorzon, Andreas 145
Vilhelm II, kejsare 25
Vählin, Per 47
Wallin, Elisabeth Ohlson 167
Widestedt, Kristina 174
Wilkes, John 42
Winkler, Lasse 147

Zetterquist, Alvar 108, 111

Åhlén, Bengt 39
Åsard, Erik 130

Östergren, Klas 44

BILDKÄLLOR

- s. 55. *Breflådan*, 20 september 1890. Lunds universitetsbibliotek.
- s. 71. *Gamla Breflådan*, 30 maj 1891. Lunds universitetsbibliotek.
- s. 81. *Dagens Nyheter*, 6 maj 1891.
- s. 81. *Gamla Breflådan*, 16 maj 1891. Lunds universitetsbibliotek.
- s. 84. *Breflådan*, 23 maj 1891. Lunds universitetsbibliotek.
- s. 88. *Konst och Kärlek. En nutidshistoria*. Göteborgs universitetsbibliotek.
- s. 122. *Excellent renhållning*. Edvard Lindahl. *Expressen*, 30 maj 1952. Återgiven med tillstånd.
- s. 124. *De tysta händerna*. © Edvard Lindahl. *Expressen*, 23 december 1952. Återgiven med tillstånd.
- s. 131. *Aftonbladet*, 27 maj 1973.
- s. 155. Läsbild, © Max Claesson. *Dala-demokraten*, 11 december 2017. Återgiven med tillstånd.
- s. 158. Meme från internet; *Aftonbladet*, 3 respektive 4 november 2010, arkiverade hos Kungliga biblioteket. Återgiven med tillstånd.
- s. 167. *Kungamiddagen*. © Elisabeth Olsson Wallin. Återgiven med tillstånd.

